

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKT-YL-2015-0002**

**CARİ AÇIK ÜZERİNDE EKONOMİK BÜYÜMENİN
ETKİSİ: Türkiye Uygulaması**

**HAZIRLAYAN
Kevser KANDEMİR**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr Funda ÇONDUR**

AYDIN-2015

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKT-YL-2015-002**

**CARİ AÇIK ÜZERİNDE EKONOMİK BÜYÜMENİN
ETKİSİ: Türkiye Uygulaması**

**HAZIRLAYAN
Kevser KANDEMİR**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Funda ÇONDUR**

AYDIN-2015

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Kevser KANDEMİR

İmza :

KEVSER KANDEMİR

BAŞLIK: CARI AÇIK ÜZERİNDE EKONOMİK BÜYÜMENİN

ETKİSİ: Türkiye Uygulaması

ÖZET

Cari açık ve büyüme arasındaki ilişki iktisat literatüründe sıkça tartışılan konulardan biridir. Cari açık ve büyüme arasındaki ilişki hakkında henüz bir fikir birliğine varılamamıştır. Bazı ekonomistler cari açık ve büyüme arasında güçlü bir ilişki olduğunu iddia ederken bazı ekonomistler ise cari açık ve büyüme arasında zayıf bir ilişki olduğunu ya da herhangi bir ilişki olmadığını savunmuşlardır. Bu çalışmada büyümenin cari açık üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla, 1998-2013 üç aylık GSYH ve cari açık verileri kullanılarak Granger nedensellik ve EKK testi yapılmıştır. Sonuç olarak, büyüme ve cari açık çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. GSYH'daki artışların cari açığı pozitif yönlü değişmelere neden olduğu saptanmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: Cari Açık, Büyüme, GSYH, Granger Nedensellik Analizi, EKK

KEVSER KANDEMİR

**TITLE: THE EFFECT OF THE ECONOMIC GROWTH ON THE
CURRENT ACCOUNT DEFICT: A Study on Turkey**

ABSTRACT

The relationship between the current account deficit and growing economics literature is one of the issues discussed frequently. About the relationship between the current account deficit and growth has not yet reached a consensus. Some economists have argued that while some economists are claiming that there is a strong relationship between current account deficit and growth that is a weak relationship or no relationship between the current account deficit and growth. In this study, 1998: 4-2013 : 4 quarterly , using the GDP current account deficit and exchange rate data Granger causality and OLS test was examined . As a result, the current account deficit growth and bidirectional causality has been identified. The increase in GDP the current account deficit has been determined to cause positive change.

KEYWORDS: Current Account Deficit , Growth, GDP, Granger Causality Analysis, OLS

ÖNSÖZ

Tezimde, iktisat literatürünün en önemli konularından ekonomik büyümenin cari açık üzerindeki etkisini incelemeye çalıştım. Bu çalışmanın, kendim için başarılı bir akademik kariyerin başlangıcı olmasını ve literatüre katkıda bulunmasını temenni ederim.

Öncelikle tez çalışmam süresince benden yardımını esirgemeyen, beni cesaretlendiren, bana destek olan, çok değerli danışman hocam Yrd.Doc.Dr. Funda ÇONDUR'a teşekkürlerimi borç bilirim.

Son olarak her zaman yanımda olan sevgili aileme ve kıymetli nişanlıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kevser KANDEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	viii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME VE TÜRKİYE

1.1. BÜYÜME KAVRAMI	3
1.2. BÜYÜMENİN KAYNAKLARI.....	4
1.2.1.Sermayenin Birikimi	5
1.2.2. İşgücünde Artış	5
1.2.3. Teknolojik Gelişme	6
1.3. EKONOMİK BÜYÜMENİN GELİŞİMİ.....	6
1.3.1. Seçilmiş Dünya Ülkelerinin Ekonomik Büyüme Gelişimi	7
1.3.2. 1980 Öncesi Türkiye Ekonomik Gelişimi	9
1.3.2.1. 1924-1938 Atatürk Dönemi	9
1.3.2.2. 1939-1949 Dönemi.....	15
1.3.2.3. 1950-1959 Dönemi.....	17
1.3.2.4. 1960-1979 Dönemi.....	20
1.3.3. 1980 ve Sonrası Türkiye Ekonomik Gelişimi.....	23

1.3.3.1. 1980-1993 Dönemi.....	23
1.3.3.2. 1994-2000 Dönemi.....	27
1.3.3.3. 2000 ve Sonrası.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSU VE CARİ İŞLEMLER DENGESİ

2.1. ÖDEMELER BİLANÇOSU TANIM VE İLKELERİ.....	33
2.1.1. Ödemeler Bilançosu Tanımı	33
2.2. ÖDEMELER BİLANÇOSU KALEMLERİ.....	34
2.2.1. Cari İşlemler Hesabı.....	34
2.2.2. Sermaye Hesabı.....	36
2.2.2.1. Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri.....	37
2.2.2.2. Uzun vadeli sermaye hesabı.....	37
2.2.3. Rezerv Hesabı	38
2.2.4. Net Hata Noksan Hesabı	38
2.3. CARİ AÇIK KAVRAMI	39
2.4. CARİ AÇIĞIN FİNANSMANI	41
2.4.1. Doğrudan Denetimler	43
2.4.2. Devalüasyon.....	43
2.4.3. Merkez Bankası Müdahaleleri	44
2.5. CARİ AÇIĞIN NEDENLERİ.....	45
2.5.1. Faiz Oranı ve Döviz Kuru	45
2.5.2. Bütçe Açığı.....	47
2.5.3. Tasarruf Yatırım Eşitsizliği.....	48
2.5.4. Dış Ticaret Açığı.....	52

2.5.5. Enerji İthalatı.....	56
2.6. TÜRKİYE CARİ İŞLEMLER DENGESİ.....	58
2.6.1. 1980-2000 Yılları Arasında Cari İşlemler Dengesi	58
2.6.2. 2000 ve Sonrası Cari İşlemler Dengesi.....	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜME VE CARİ AÇIK ARASINDAKİ İLİŞKİ

3.1. LİTERATÜR.....	63
3.1.1. Büyüme ve Cari Açık Arasında Güçlü Bir İlişki Olduğunu Savunanlar	65
3.1.2. Büyüme ve Cari Açık Arasında Zayıf Bir İlişki Olduğunu Savunanlar ya da İlişki Olmadığını Savunanlar	67
3.2. VERİ SETİ ve YÖNTEM	70
3.2.1. ADF Birim Kök Testi	70
3.2.2. Granger Nedensellik Testi	72
3.2.3. EKK Analizi.....	73
SONUÇ.....	76
KAYNAKÇA	79
ÖZGEÇMİŞ.....	89

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

ADF: Birim Kök Testi

BRICS Ülkeleri: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nden oluşan ülkeler topluluğu

CİD : Cari İşlemler Dengesi

DP: Demokrat Parti

EKK: En Küçük Kareler Yöntemi

EVDS: Elektronik Veri Sistemi

FEM: Sabit Etkiler Metodu

GDP: Gayri Safi Milli Hasıla

GMM: Genelleştirilmiş Momentler Metodu

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

IDA: Uluslararası Kalkınma Derneği

IFC: Uluslararası Finans Kuruluşu

İMKB: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

İTO: İstanbul Ticaret Odası

MINT: Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye'nin yer aldığı ülkeler topluluğu

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

SVAR: Yapısal Vektör Otoregresif Analizi

TCMB: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TUİK: Türkiye İstatistik Kurumu

VAR: Vektör Otoregresyon Analizi

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Seçilmiş Dünya Ülkeleri Büyüme Rakamları.....	8
Tablo 1.2. 1924-1938 Sektörel Büyüme Hızları ve Gsmh Deflatörü	11
Tablo 1.3. 1923-1938 Dış Ticaret Rakamları	12
Tablo 1.4. 1939-1949 Sektörel Büyüme Hızları ve GSYH Deflatörü	15
Tablo 1.5. 1939-1949 Dış Ticaret Rakamları	16
Tablo 1.6. Sektörel Büyüme Hızları ve GSYH Deflatörü	18
Tablo 1.7. 1950-1959 Dış Ticaret Rakamları	19
Tablo 1.8. 1960-1979 Sektörel Büyüme Hızları ve GSYH Deflatörü	21
Tablo 1.9. 1960-1979 Dış Ticaret Rakamları	22
Tablo 1.10. 1980-1993 Sektörel Büyüme Hızları ve GSYH Deflatörü	25
Tablo 1.11. 1980-1989 Dış Ticaret Rakamları.....	26
Tablo 1.12. 1994-1999 Sektörel Büyüme Hızları ve GSYH Deflatörü	28
Tablo 1.13. 1990-1999 Dış Ticaret Rakamları.....	29
Tablo 1.14. 2000-2014 GSYH ve Büyüme Rakamları	31
Tablo 2.1. 2003-2013 Türkiye’de Cari Açık Finansman Kaynakları	42
Tablo 2.2. Dünyada Cari Açık Rakamları (bin dolar).....	55
Tablo 2.3 :Türkiye’de Enerji İthalatı ve Cari Açığın Gelişimi (milyon TL)	57
Tablo 3.1. Literatür Taraması Özet Tablosu	69
Tablo 3.2. Sabitsiz-Trendsiz ADF Test Sonuçları	71
Tablo 3.3. Uygun Gecikme Süresinin Hesaplanması.....	72
Tablo 3.4. Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları	73
Tablo 3.5. EKK Analizi Sonuçları	75

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1. 1980-1999 Yılları İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	53
Grafik 2.2: 2000-2013 Yılları İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	54
Grafik 2.3: 2000-2013 Yılları Cari Açık Rakamları	55
Grafik 3.1. 1980-1999 Yılları Cari Açık/ GSYH.....	64
Grafik 3.2. 2000-2013 Yılları Cari Açık/GSYH.....	64

GİRİŞ

Cari açık, dış ticaret açığı ile karıştırılan bir kavramdır. Cari açık denildiğinde akla ithalat ve ihracat gelmektedir. Oysa ki ithalat ve ihracat cari işlemler dengesinin dış ticaret kalemini oluşturmaktadır. Cari işlemler dengesi, dış ticaret dengesi, hizmetler dengesi, gelir dengesi ve net işçi dövizleri ile transferlerini de kapsar. Cari giderlerin, cari gelirlerden fazla olması sonucu cari açık oluşur. Çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye’de de cari açık sorunu karşımıza çıkmaktadır. 1994 ve 2001 krizlerinin en önemli nedenleri yüksek cari açıklardır. Cari açığa neden olan pek çok faktör vardır ancak en önemli faktör dış ticaret açığıdır. Dış ticaret açığında en büyük pay enerji ithalatıdır. Türkiye enerjide dışa bağlı bir ülkedir ve cari açık sorunsalının büyük payını enerji ithalatı oluşturur. Faiz oranları, tasarruf-yatırım eşitsizliği, bütçe açığı da cari işlemler açığının temel belirleyicileri arasındadır.

Türkiye’de son zamanlarda cari açıklardaki artışın GSYH’da artışlara neden olduğu söylentileri bulunmaktadır. Cari açık ve büyüme rakamlarını incelendiğinde, cari açığın artmasına paralel olarak büyüme oranındaki artış hızının da yükseldiği gözlenmektedir. Türkiye’de üretimin büyük bir bölümünün ithal girdi kullanılarak yapılması, büyüme sonucunda cari açığın artmasına neden olmaktadır. Bu da, büyüme oranındaki artış hızı düştüğünde, cari açık da azaldığı anlamına gelmektedir.

Ekonomi literatüründe cari açık ve büyüme arasındaki ilişki sıkça tartışılmaktadır. Cari açık ve büyüme arasında güçlü bir ilişki olduğu, zayıf ya da hiç ilişki olmadığı tartışılmaktadır. Cari açık büyümenin nedeni mi ya da büyüme mi cari açığın nedeni sorularına cevap aranmaya çalışılmaktadır. Ancak bu konuda fikir birliğine varılamamıştır.

Bu çerçevede çalışmada cari açık ve büyüme arasındaki ilişki araştırılacak, 1998-2013 yılları üç aylık verileri kullanılarak, ADF, Granger Nedensellik ve EKK teknikleriyle çalışmalar yapılacaktır. Ekonomik büyümenin cari açık üzerindeki etkisi tartışılmıştır.

Bu amaç doğrultusunda çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde büyüme kavramı, büyümenin kaynakları, dünyadaki büyüme rakamları ele alınmış,

Türkiye'nin ekonomik gelişimi incelenmiştir. İkinci bölümde cari açık kavramı açıklanmaya çalışılmış bununla birlikte öncesinde ödemeler bilançosuna değinerek kavramın daha iyi anlaşılmasına çalışılmıştır. Cari açığın finansmanı incelenmiş ardından cari açığa neden olan faktörler ele alınmıştır. Son olarak Türkiye'de cari işlemler dengesi incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise cari açık ve büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu bağlamda önce literatür taraması yapılarak, tez konusu ilgili benzer çalışmalar incelenmiş, ardından ekonometrik model uygulanarak sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME VE TÜRKİYE

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli hedeflerinden biri büyümeyi sağlamak ve bununla birlikte kişi başına düşen milli geliri artırmaktır. Ülkelerin ekonomik büyüklükleri, dünya sahnesinde söz sahibi olma derecesi etkilemektedir. ABD, Japonya, Çin, Almanya gibi ülkeler listede ilk sıralarda yer alırken Türkiye 2013 yılı verilerine göre dünyanın en büyük 17. ekonomisidir. 1980 öncesi ithal ikameye dayalı, 1980 sonrası ihracata dayalı politikalar izleyen Türkiye son 30 yılda büyük ilerlemeler kaydetmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde büyüme kavramına değinerek, büyümenin kaynakları incelenmeye çalışılacaktır. Dünyada ve Türkiye'deki ekonomik gelişim incelenecektir

1.1. BÜYÜME KAVRAMI

Uluslararası alanda bir ülke ekonomisinin performansını gösteren, ülke ekonomisinin bir kriz süreci içerisinde olup olmadığının en temel göstergesi, ekonomik büyüme hızı değerleridir. Ülke ekonomisinin büyüme hızının yavaşlama sürecine girdiğini işaret eden göstergeler; halk dilinde 'ekonomide soğuma' olarak tanımlanan bu süreç, önce durgunluk olarak ve alınan önlemler yeterli gelmez ise, ardından da daralma, ya da negatif büyüme boyutu olarak kendisini gösterir. Bu noktada, ekonomik büyüme ile ilgili iki önemli gösterge bulunmaktadır. Göstergelerden birincisi, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) yani, net olmayan ulusal üretim; İkincisi ise, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), yani, net olmayan yurtiçi üretimdir. İki verinin temel farkı, Net Dış Alem Faktör Gelirleri'dir (TSPAKB,2004).

Ekonomik büyüme, bir ülkede, belli bir dönemde (genellikle 1 yıl) üretilen tüm mal ve hizmetlerin parasal ifadesi olan GSYH'da görülen artışa denir. Bir ülkenin ekonomik büyümesi iki şekilde meydana gelir. Birincisi, tam istihdamın altında kullanılan kaynakların daha etkin kullanılmaya başlanması yoluyla büyümenin gerçekleştirilmesi; ikinci, tam istihdamda kullanılan kaynaklara yeni kaynakların eklenmesiyle ekonomik büyümenin gerçekleşmesidir(Kaynak;2009s.55).

$$g = \frac{X_{t+1} - X^1}{X_t}$$

Ekonomik büyüme hızı ortalama büyüme hızı ile hesaplanır. Ortalama büyüme hızı, fert başına hâsılada uzun dönemde meydana gelen yıllık ortalama büyüme hızını yansıtır. Ortalama büyüme hızı, yıllık büyüme hızı formülünden hareketle hesaplanır. Bu bağlamda fert başına reel hasıla (X), birinci yıl t ve ikinci yıl t+1 ile gösterilirse t+1 yılındaki büyüme hızı (g) aşağıdaki gibi hesaplanır (Ünsal, 2007:11).

1.2. BÜYÜMENİN KAYNAKLARI

Ekonomik büyümenin kaynakları ekonominin tam istihdam düzeyinde veya eksik istihdam olması durumuna göre değişiklik gösterir. Eğer ekonomi tam istihdam üretim düzeyinde ise üretim faktörlerindeki artış ya da teknolojik ilerlemeler sonucu var olan üretim kapasitesinin artması sonucuna dayanan orta ve uzun vadeli üretim artışı olabileceği gibi ekonomi eksik istihdam üretim düzeyinde iken piyasadaki talep artışı sonucu, talebi karşılamak için oluşacak üretim artışıdır. Elbette ki tüm ekonomilerde istenilen orta ve uzun vadeli üretim artışı sonucu ortaya çıkan ekonomik büyümedir.

Ekonomik büyüme üretim hacminde meydana gelen değişikliklerdir. Üretimde çıktı olması için mutlaka bir girdinin olması gerekir. Üretim faktörleri dediğimiz girdiler sayesinde çıktılar elde edilebilir.

Üretim faktörlerinin yanı sıra ekonomik büyümenin en önemli kaynağının teknolojik gelişmeler ve AR-GE çalışmaları olduğu söylenebilir. Özellikle son dönemlerde hız kazanan AR-GE çalışmaları ve bununla ilgili olarak inovasyon çalışmaları büyük önem arz etmektedir.

Sermayenin birikimi

İşgücünde artış

Teknolojik Gelişme

Ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için bu üç unsurdan sadece birinin etkili olması yeterli değildir. Ekonomik büyümenin sağlanması için bu üç unsurun aynı anda çalışması gerekir. Diğer taraftan ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için gerekli bazı ön koşullar vardır. Bunlar;

- Piyasaların iyi işleme
- Mülkiyet haklarının tam anlamıyla korunması
- Parasal değişimdir (Parasız,1997:4).

1.2.1. Sermayenin Birikimi

Üretim faktörlerindeki artışın hasıladaki büyümeye etkisini incelerken teknolojinin sabit olduğu varsayacağız. Yani hasılayı (Y) sermaye (K) ve emek (L) miktarı ile ilişkilendiren üretim fonksiyonu zaman içinde değişmemektedir ve üretim fonksiyonu basitçe

$$Y= F(K,L)$$

Bişimini almaktadır. Bu durumda hasıla yalnızca işgücünün ya da sermayenin miktarındaki değişmelere bağlı olarak değişecektir. İlk olarak sermayedeki değişmeye bakalım.

1.2.2. İşgücünde Artış

İşgücü, üretim sürecinde kullanılan bedeni ve fikri insan gücüdür. Emek girdisi de kendi içinde vasıflı emek ve vasıfsız emek olmak üzere ikiye ayrılır. Belli bir eğitim sürecinde geçmiş, işin eğitimini almış emek vasıflı olarak değerlendirilirken, herhangi bir eğitimden geçmemiş emek de vasıfsız olarak değerlendirilir (Ünsal, 2007: 8).

Ayrıca emeğin getirisi ücrettir. Bir ülkenin emek gücü, o ülkedeki tüm nüfustan çalışamayacak durumda olan ihtiyarlar ve küçüklerin sayısının çıkarılmasıyla elde edilir. İktisadi büyümenin önemli kaynaklarından biri olan emek faktörünün arzındaki artış hızı genellikle nüfus artışıyla sınırlandırılmıştır. Gelişmekte olana ülkelerde nüfus artış hızı, gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir. Ancak ekonomik büyüme oranı ülkelerde yapılan araştırmalar fiziki, beşeri sermaye ve teknolojik ilerlemelerdeki artış hızının ekonomik büyümede daha büyük bir öneme sahiptir. Dolayısıyla ekonomik kalkınma ve büyüme açısından emek gücünün artması kadar, mevcut işgücünün eğitim, öğretim ve sağlık hizmetleriyle kalitesinin yükseltilmesi de gerekmektedir. Bu noktada işgücünün etkin ve verimli kullanılması da esastır (Aykırı, 2008: 20).

1.2.3. Teknolojik Gelişme

Ekonomik büyümenin kaynaklarından ikincisi de teknolojik gelişmelerdir. Özellikle teknolojinin hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olduğu düşünüldüğünde teknolojik gelişmelerin belki de en önemli büyüme kaynağı olduğu söylenebilir. Teknoloji, üretim sürecinde girdilerin çıktıya dönüşme sürecidir. Ayrıca, yaratıcı fikirler teknolojik gelişmeleri geliştirir. Yeni yaratıcı fikir, verili bir girdi demeti kullanılarak daha fazla ya da daha iyi çıktı üretimine olanak verir. Sermaye birikimi büyümenin sürekli kaynağı değildir. Büyüme nihai olarak teknolojik ilerlemeye karşılık gelmektedir. Teknolojik ilerleme yeni üretim yolları, yeni etkin üretim yöntemleri yaratır. Yüksek teknolojik ilerleme, yüksek büyüme oranının ana nedenidir. Ayrıca; büyüme için sermaye birikimi ve teknolojik ilerleme birlikte gerçekleşmelidir(Eren; 2006:388).

Tasarruf, yeni sermaye yatırımı ve beşeri sermaye birikimi ekonomik büyümeye büyük bir katkı yapar. Ancak teknolojik değişimin katkısı (yeni teknolojilerin bulunması, uygulanması ve yeni mallar) çok daha önemlidir. Teknolojik değişimin yararlarını toplamak için sermaye arttırılmalıdır(Parasız; 2000: 283).

Sanayi devrimi ve tüm dünyaya getirmiş olduğu yenilikler herkes tarafından bilinmektedir. Sanayi devrimi ile buhar makinelerinin icadı ve daha fazla beygir gücüne sahip motorlu makinelerin icadı ile kişi başına düşen verimlilik artmıştır. Teknolojik değişim beşeri sermayenin daha nitelikli olmasını beraberinde getirdiği için aynı anda ekonomik büyümenin iki dinamiğini de birlikte harekete geçirmiştir

1.3. EKONOMİK BÜYÜMENİN GELİŞİMİ

Bu bölümde seçilmiş dünya ülkelerinin ekonomik gelişimine kısa bir göz atılacak ardından, Türkiye'nin iktisadi gelişimi 1980 öncesi ve 1980 sonrası olmak üzere incelenecektir. 1980 öncesi Türkiye ithal ikameciliğe dayalı bir politika izlerken, 1980 sonrası 24 Ocak Kararlar ile liberalleşme sürecine girmiştir.

1.3.1. Seçilmiş Dünya Ülkelerinin Ekonomik Büyüme Gelişimi

Dünya ekonomisinin ekonomik büyüme gelişimi 2006-2013 yılları arasında seçilmiş ülkeleri ile incelenecektir. Seçilmiş Ülkeler; Sanayileşmiş Ülkeler, Avrupa Birliği, BRIC ülkeleri, Orta Doğu ve Afrika Ülkeleri sınıflandırılmıştır.

2006 yılında küresel ekonomik büyüme oldukça geniş tabanlı olmuştur. Gelişmiş ülkelerdeki büyüme ılımlı seviyelerde devam ederken yükselen piyasa ekonomileri ve gelişmekte olan ülkeler güçlü performansını sürdürmüşlerdir. Büyüme sonucu artan hammadde fiyatları ile, petrol ve hammadde ihraç eden ülkeler ve düşük gelirli Afrika ülkeleri de etkileyici bir büyüme performansı sergilemişlerdir (Ünlü,2006).

2006 yılında ekonomik büyüme hızı 0,7 puanlık bir artışla %5,1'e yükselmiştir. Dünya ekonomisine 2006-2013 yılları arasında incelendiğinde 2006 yılında %5,2 büyüyen dünya, 2008 krizinde 2,7 büyümüştür. Krizin etkileri 2009'da tüm dünyayı etkilemiş ve dünya ekonomisi 2009 yılında %0,4 küçülmüştür. Dünya ekonomisinin 2007 yılından itibaren giderek küçülmesinin en önemli nedeni ABD emlak piyasasında 2007 yılı ortalarında ortaya çıkan Mortgage¹ krizidir.

2009 yılında küresel ekonomik kriz nedeniyle dünya ekonomisinde yaşanan %0,7 oranındaki daralmanın ardından, krizin etkilerini azaltmak ve piyasalarda kaybolan güveni yeniden tesis etmek amacıyla ülkelerin aldıkları önlemlerin etkisiyle 2010 yılında dünya ekonomisi %5,1 oranında büyümüştür (IMF, 2011). 2009 yılında dünya ülkeleri incelendiğinde IMF verilerine göre Çin ve Hindistan sırasıyla %9,2 ve %6,6 büyürken, diğer tüm ülkelerin ekonomisinde bir küçülme söz konusu olmuştur. 2011 yılında dünyanın en çok büyüyen ekonomisi olan Çin %10,6 büyürken, %8,8'lik büyüme ile Türkiye Çin'in arkasından ikinci sıraya yerleşmiştir.

2010 yılında küresel düzeyde sağlanan ekonomik toparlanmaya rağmen, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ayrışma giderek daha belirgin hale gelmiştir. Son dönemde gelişmiş ülkeler yüksek oranlı kamu borçları, zayıf bankacılık finans yapısı ve düşük büyüme performansı nedeniyle sorunlar yaşarken, yüksek oranda

¹ 2008 yılının son aylarında ABD'deki taşınmaz mal piyasasının birden değer kaybetmesi sonucu Ortaya çıkan ve birçok ülkeyi etkileyen mali krizidir.

büyüyen gelişmekte olan ülkeler enflasyon baskısı ve artan sermaye akımlarına karşı oluşan kırılmalı nedeniyle sorunlar yaşamaktadır.

2011 yılının ilk yarısından itibaren küresel piyasalarda belirsizlik ve aşağı yönlü riskler giderek artmıştır. Gelişmiş ülkelerde mali ve finansal sorunlara yönelik alınan tedbirlerin yetersiz kalması ile geleceğe yönelik belirsizliklerin iç talebi daraltması sonucunda ikinci çeyrekte itibaren ekonomide yavaşlama başlamıştır (Kalkınma Bakanlığı).

Tablo 1.1. Seçilmiş Dünya Ülkeleri Büyüme Rakamları

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Dünya Ekonomisi	5,2	5,3	2,7	-0,4	5,2	3,9	3,2	3,0
Gelişmiş ülkeler	3,0	2,7	0,1	-3,4	3,0	1,7	1,4	1,3
Sanayileşmiş Ülkeler								
ABD	2,7	1,8	-0,3	-2,8	2,5	1,8	2,8	1,9
Japonya	1,	2,2	-1,0	-5,5	4,7	-0,5	1,4	1,5
Almanya	3,9	3,4	0,8	-5,1	3,9	3,4	0,9	0,5
Fransa	2,5	2,3	-0,1	-3,1	1,7	2,0	0,0	0,3
İngiltere	2,8	3,4	-0,8	-5,2	1,7	1,1	0,3	1,8
Hollanda	3,4	3,9	1,8	-3,7	1,5	0,9	-1,2	-0,8
İtalya	2,2	1,7	-1,2	-5,5	1,7	0,4	-2,4	-1,9
İspanya	4,1	3,5	0,9	-3,8	-0,2	0,1	-1,6	-1,2
Avrupa Birliği	3,6	3,4	0,6	-4,4	2,0	1,7	-0,3	0,2
BRIC Ülkeleri								
Çin	12,7	14,2	9,6	9,2	10,4	9,2	7,7	7,7
Hindistan	9,3	9,8	3,9	8,5	10,3	6,6	4,7	4,4
Rusya	8,2	8,5	5,2	-7,8	4,5	4,3	3,4	1,3
Brezilya	4,0	6,1	5,2	-0,3	7,5	2,7	1,0	2,3
Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri								
Afganistan	5,4	13,3	3,9	20,6	8,4	6,5	14,0	3,6
Pakistan	5,8	5,5	5,0	0,4	2,6	3,7	4,4	3,6
Kuveyt	7,5	6,0	2,5	-7,1	-2,4	6,3	6,2	0,8
Katar	26,2	18,0	17,7	12,0	16,7	13,0	6,2	6,1
Suudi Arabistan	5,6	6,0	8,4	1,8	7,4	8,6	5,8	3,8

Kaynak: IMF World Economic Outlook 2014 Nisan

*Tahmin edilen rakamları göstermektedir.

BRIC ülkeleri, 2050 yılında dünyaya hakim olacağı beklenen dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileridir. Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in önderliğinde BRIC olarak dünya sahnesinde yerini alan gruba son olarak 2011 yılında Güney Afrika Cumhuriyeti'nin de girmesiyle BRICS adını almıştır. Her bir BRICS ülkesinin kendilerine ait özellikleri bulunmaktadır. Ortak noktaları ise; bu ülkelerin sahip oldukları ekonomileri ve nüfuslarıdır. Dünya nüfusunun yaklaşık olarak %40'ına ve ekonomisinin %25'ine sahip olan bu beş ülke hızla gelişmekte olan ülkeler olmaları ile öne çıkmaktadır. Ortak amaçları ise dünya politikasında daha fazla söz sahibi olabilmektir. Bu beş ülkenin kendi bölgelerinde ve dünyada çeşitli alanlarda öne çıkan ülkeler olması grubun önemini artırmaktadır (Elbasan,2011).

1.3.2. 1980 Öncesi Türkiye Ekonomik Gelişimi

Türkiye 1980 öncesi ithal ikameci bir politika izleyerek yerli üretimi korumayı ve geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu sanayileşme politikasıyla yeterli istihdam sağlanamamış, istenilen bir ekonomik büyümeye kavuşulamamıştır. Dış ticarete açıkları verilmiştir. 1980 yılında tam anlamıyla krize girerek işleyemez hale gelmiştir.

1.3.2.1. 1924-1938 Atatürk Dönemi

Cumhuriyetin kurulmasından sonra geçen ilk 10 yılında, özel girişime dayanan liberal bir ekonomi politikası izlenmiş, özel sektör korunarak teşvik edilmiş ve sanayileşmede bu kesime öncelik verilmiştir. Kamu kesimi bu 10 yıllık süre içinde, piyasa ekonomisinin çalışması için gerekli olan kurumsal ve yasal düzenlemeler yapmış, demiryolu gibi önemli alt yapı projelerinin gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Fakat o günkü ekonomik şartlar, sermaye yetersizliği, girişimci azlığı, nitelikli işgücü eksikliği, dış rekabet gibi nedenlerden dolayı özel sektör eliyle sanayileşmede başarıya ulaşamamış ve bu sektörde büyüme, diğer sektörlerin gerisinde kalmıştır. Bu durumda devlet, bizzat kendisi kalkınma hamlesini başlatmak istemiştir. Devletçilik politikası, sanayileşmeyi hızlandırmak için bir alternatif olarak doğmuştur ve “devlet öncülüğünde planlı sanayileşme” hedef alınmıştır (Karluk,1999:219).

17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında Türk ekonomisinin çeşitli sorunlarını tartışmak ve Türkiye ekonomisinin geleceğini ilgilendiren kararlar almak üzere İzmir

İktisat Kongresi toplandı. İzmir İktisat Kongresine çiftçi, sanayici, tüccar ve işçi temsilcilerinden oluşan 1135 kişi katıldı ve şu kararlar alındı:

- Aşarın kaldırılması,
- Temettü vergisinin gelir vergisine dönüştürülmesi
- Reji idare ve yönetiminin kaldırılması
- Koruyucu gümrük tarifelerinin kabulü ve bu konuda dış müdahalelerinin reddi
- Bir ticaret ana bankasının kurulması
- Kambiyo merkezleri, özellikle nakit ve tahviller borsalarının millileştirilmesi, büyük ticaret merkezlerinde hisse senedi ve tahvil borsaları açılması
- Kendi limanlarımızda kabotaj hakkını tanınması
- Sanayiye Teşvik kanununun günün ihtiyaçlarını karşılar hale getirilmesi ve beş yıl sonra 25 yıl süreyle uzatılması
- Her yıl sergiler açılması
- Sanayi bankasının kurulması
- İş gücünün sakiz saat çalışması
- Haftada bir gün çalışanlara tatil imkânının verilmesi
- İş kazalarına uğrayanların hayatlarının işverenler ve kurumlar tarafından güvence altına alınması
- Sendika hakkının tanınmasıdır (Parasız,2004:8).

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar Liberal içerikli kararlardır. Yakılmış yıkılmış, sermaye birikimi ve teknolojisi olmayan bir ekonomide bu prensipler ve uygulamalar yalnızca ekonominin düzenlenmesine ilişkin kararlar ve uygulamalar değildi. Bu kararlar ve prensiplerin bir kısmı doğrudan doğruya ekonomiye müdahale etme teşebbüs kurma ve işletme ile ilgiliydi. Bu nedenle İzmir İktisat Kongresi'nce belirlenen sistem *karma ekonomi* sistemiydi² (Parasız,2004:8).

² Karma ekonomi, ekonomik faaliyetlerde hem devletin, hem de özel teşebbüsün birlikte yer aldığı ekonomik sistemi ifade etmektedir

İzmir İktisat Kongresi'nde benimsenmiş olan esaslara koşut olarak kongreyi izleyen yıllarda Türk ticari ve sanayi hayatını finanse edecek bazı bankaların kurulduğu gözlenmiştir. Bu bankalar Türkiye İş Bankası, Türkiye Sınai ve Maadin Bankası, Türkiye Sanayi Kredi Bankası, Emlak ve Eytam Bankası, yeniden düzenlenmiş Ziraat Bankası ve T.C. Merkez Bankası'dır. Bu dönemde bankacılık alanındaki en ilginç gelişmelerden birisi de çok sayıda mahalli bankanın kurulmuş olmasıdır. Belirlenebildiği kadarıyla 29 adet mahalli banka faaliyette bulunmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkenin ulusal gelirinde dış ticaretin oldukça büyük pay alması, dışa açık bir ekonomi politikasının güdülmesi altı adet yabancı bankanın faaliyete geçmesine sebep olmuştur (Paçacı, 1998: 340).

Tablo 1.2. 1924-1938 Sektörel Büyüme Hızları ve Gsmh Deflatörü

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYH	GSMH
1924	27,2	-7,1	3,5	14,6	14,9
1925	5,6	17,9	19,2	12,5	12,8
1926	31,8	14,8	8,2	18,2	18,2
1927	-30,9	19,4	7,3	-12,7	-12,8
1928	19,2	-0,6	4,7	10,8	11,0
1929	42,6	3,8	5,7	21,5	21,6
1930	-3,9	12,7	8,9	2,5	2,2
1931	14,3	14,2	5,5	8,2	8,8
1932	-28,8	17,8	8,6	-10,6	-10,8
1933	22,1	19,0	13,1	15,5	15,8
1934	2,7	13,8	9,4	6,3	6,0
1935	-6,1	-0,1	-0,8	-3,0	-3,0
1936	54,1	-3,4	2,1	23,1	23,2
1937	-3,5	10,3	7,1	1,5	1,5
1938	5,4	15,7	13,5	9,5	9,5

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

1919-1922 Kurtuluş Savaşı döneminde nüfusun %18, kişi başına reel GSYİH da %40 civarında azalmıştır. 1920'lerde hızlı bir "iyileşme" ile birlikte yüksek büyüme hızlarını yaşamıştır. Bu dönemde savaş zamanı çok ciddi düşüşler gösteren tarımsal üretim toparlanmış ve tarımsal hasılanın yıllık büyüme hızları ortalaması %9 seviyelerinde seyretmiştir. Yeniden yapılanma sürecinin de etkisi ile sanayideki gelişme

hızının da %10 üzerinde olduğu bu dönemi, hızlı ve yaygın bir büyüme altında toparlanma dönemi olarak nitelendirmek mümkündür (Boratav, 2003).

1923-1938 yılları arasında milli gelirin gelişimi ve sektörel büyüme hızları Tablo 1.2.'de gösterilmiştir. Bu yıllarda tarımsal üretimin durumu diğer sektörlerdeki gelişmeleri belirleyici niteliktedir. Tarımsal üretimin iyi olması diğer sektörlerde üretimin artmasına neden olmaktadır. Bu yıllarda tarımsal üretimde dalgalanmalar görülmektedir. 1927, 1930, 1932, 1935 ve 1937 yıllarında tarımsal üretimde küçülme meydana gelmiştir. Bu durum büyük ölçüde tarımsal üretimdeki değişimler, tarımsal ürün fiyatlarında iç ve dış piyasa koşullarına göre meydana gelen dalgalanmalar ve Türk tarımının büyük ölçüde hava koşullarına bağlı olmasıyla açıklanabilir.

Tablo 1.3. 1923-1938 Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İHRACAT		İTHALAT		DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	%
1923	50 790	-	86 872	-	- 36 082	137 662	58,5
1924	82 435	62,3	100 462	15,6	- 18 027	182 897	82,1
1925	102 700	24,6	128 953	28,4	- 26 253	231 653	79,6
1926	96 437	-6,1	121 411	-5,8	- 24 974	217 848	79,4
1927	80 749	-16,3	107 752	-11,3	- 27 003	188 501	74,9
1928	88 278	9,3	113 710	5,5	- 25 432	201 988	77,6
1929	74 827	-15,2	123 555	8,7	- 48 731	198 385	60,6
1930	71 380	-4,6	69 540	-43,7	1 840	140 920	102,6
1931	60 226	-15,6	59 935	-13,8	291	120 161	100,5
1932	47 972	-20,3	40 718	-32,1	7 254	88 690	117,8
1933	58 065	21,0	45 091	10,7	12 974	103 156	128,8
1934	73 007	25,7	68 761	52,5	4 246	141 768	106,2
1935	76 232	4,4	70 635	2,7	5 597	146 867	107,9
1936	93 670	22,9	73 619	4,2	20 051	167 289	127,2
1937	109 225	16,6	90 540	23,0	18 685	199 765	120,6
1938	115 019	5,3	118 899	31,3	- 3 880	233 918	96,7

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

1929 yılından sonra GSMH ve sektör gelirlerinin büyümesinde düşme olmuştur. GSMH'deki olumsuz gelişmenin nedeni, 1929-1930 Dünya Ekonomik Krizi dolayısıyla ortaya çıkan fiyat düşüşleri ile tarımsal üretimdeki kötü iklim şartlarından kaynaklanmıştır.

Tablo 1.3'e göre 1923-1938 yılları arasında ihracat giderek artmıştır. Ancak 1930,1931 ve 1932 yıllarında dünya çapında yaşanan Büyük buhran sebebiyle ihracat düşmüştür. İthalatta ise 1930 yılına kadar artış gözlenirken 1930-1933 arasında düşüş gözlenmektedir.

1929-1930'da, dünya ekonomik krizinin etkisi Türkiye'de güçlü bir şekilde hissedilmiştir. 1930'lu yıllarda Dünya Ekonomisinin Büyük Krizi sonrasında bir "dışa kapanma" süreci ortaya çıkmış ve bu süreç, büyük ölçüde devlet tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan bir ulusal sanayileşme politikası yaratmıştır. Böylelikle bu dönemde üçüncü dünya ekonomilerinin pek çoğu için geçerli olan bu süreç, bu ekonomilerin ilk sanayileşme hamlelerini gerçekleştirmeleri sonucunu doğurmuştur.(Boratav,2003)

1933 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış, 1934 yılında uygulamaya konulmuştur. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın temel amaçları şunlardır:

- Ana hammaddeleri Türkiye'de yetişen ya da kısa zaman içinde temini mümkün
- Kurulacak fabrikalar büyük sermaye ve teknik güce gereksinin gösterdiğinde, kuruluşların devlete ya da ulusal kuruluşlara bırakılması
- Kurulması düşünülen endüstrilerin üretim kapasitelerinin gereksinim ve tüketimle orantılı olması³

Planda öngörülen büyük ölçüde gerçekleştirilen endüstri dalları: çimento, şişe ve cam endüstrisi, tekstil endüstrisi, demir-çelik endüstrisi, kimya endüstrisi, kükürt endüstrisi, şeker endüstrisidir.

³ Detaylı bilgi için Birinci Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı

1936 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı daha çok hammadde içerisinde bulunan hafif sanayi dallarında ithal ikamesine gitmek amacıyla hazırlanmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle uygulamaya konulamamıştır.

Bu yıllarda ithal ikamesi tipi endüstri modeli benimsenmiştir. Böyle bir endüstrini benimsenmesinin nedenleri arasında şunlar yer almaktadır:

- Yatırım malları üretim endüstrilerinin gerçekleştirilmesi için halkın ilave fedakarlıklara katlanması gerekiyordu. Zaten büyük fedakarlıklara katlanmış, Türk halının en azından temel gereksinimlerinin bir an önce karşılanması gerekiyordu.
- Endüstri üreten yatırımlarının gerektirdiği teknolojik düzeyi ve yetişkin eleman sayısı yeterli değildi.
- Böyle bir endüstri modelinin gerçekleştirilmesi için büyük çaplı ithalatın gerçekleştirilme olasılığı yoktu.
- Yurt içinde üretilecek yatırım mallarının ihracat olasılığı 1929 ekonomik krizi nedeniyle hemen hemen olanaksızdı (Parasız,2004:64).

1930'lu yıllarda dünya ekonomisinde ticaret ve uluslararası yatırımlar gerilerken Türkiye'de korumacılığa başvurulması, iç pazara yönelik sanayileşmeye ağırlık verilmesi olumlu sonuçlar doğurmuştur. Devletçilik uzun vadede Türkiye'nin sanayileşme sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak 1930'lu yıllarda devletçilik henüz uygulamaya girmekteydi. İkinci Dünya Savaşı öncesinde devletin kurduğu fabrikaların iktisadi büyüme üzerindeki etkisi sınırlı kalmıştır. Öte yandan, tarım kesiminin aleyhine gelişen fiyat hareketlerine karşın, ekilebilir toprakların bolluğu ve demografik toparlanmanın da katkısıyla 1939 yılına kadar tarımsal üretimde önemli artışlar sağlanmıştır. Tarımdan gelen bu destek olmadan kent ekonomisindeki başarılı çizgi yakalanamazdı. Dünya bunalımı koşullarına karşın mali disiplinden vazgeçilmemesi, “denk bütçe-sağlam para” politikasına sıkı sıkıya bağlı kalınması, Türk Lirasının tüm dünya para birimleri karşısında değer kazanmasına izin verilmesi çok ilginç ve o dönemde bağımsız ülkelerde az rastlanan iktisat politikası tercihleridir (Pamuk,2007:16).

1.3.2.2. 1939-1949 Dönemi

1938 yılı Atatürk'ün ölümü ve Avrupa'da savaş rüzgarlarının esmeye başlaması Türkiye'nin sanayileşme hamlesini sürdürmesine izin vermedi (Şahin, 2002:83). Çünkü savaş, savunma harcamalarını artırmış, 900.000 kişi silah altında tutulmuş, normal bütçe gelirleriyle harcamalar finanse edilemediği için Merkez Bankası kaynaklarına daha sık başvurulmuştur. Fiyatlar bu nedenle 1945 yılında, 1938'e göre %400 artmıştır.

Savaş dolayısıyla gerekli ithalatın yapılamaması ve bunun sonucunda makine ve ara mal girdilerinde ortaya çıkan darboğaza bir de tarım sektöründeki üretimde düşüşler meydana gelmiştir. Sektörlerde küçülme meydana gelmiştir. Dolayısıyla GSYH deflatörü de açık vermiştir.

Savaş yılları boyunca Türkiye'nin dış ticareti toplam olarak gelişmiştir. Ancak, hem ihracatımız hem ithalatımız iki taraflı alınan anlaşmalarla yürütülmüştü. Bu gelişmenin temel nedeni fiyat avantajıdır. Böylece dış ticaret dengesi, dönem boyunca ve sürekli artan oranda fazlalık vermiştir. Özellikle dünya hammadde fiyatlarının yükselmesi sonucu Türkiye'nin dış ticareti reel olarak azaldığı ve bin bir güçlüğüle yapıldığı halde, değer olarak artmıştır. Başlıca ihraç ürünleri arasında krom, bakır, pamuk, tiftik, bitkisel yağlar yer almaktaydı.

Tablo 1.4. 1939-1949 Sektörel Büyüme Hızları ve GSYH Deflatörü

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYH	GSMH
1939	3,8	16,7	10,9	6,9	6,9
1940	-1,2	-10,9	-8,3	-4,8	-4,9
1941	-16,5	-2,4	-4,7	-10,4	-10,3
1942	19,4	-2,5	-3,9	5,5	5,6
1943	-12,5	-1,4	-6,1	-9,8	-9,8
1944	-10,7	-6,1	-1,6	-5,1	-5,1
1945	-23,4	-16,6	-10,8	-15,3	-15,3
1946	54,2	26,1	19,5	32,1	31,9
1947	-11,7	5,8	14,9	4,1	4,2
1948	35,9	5,4	3,6	4,2	4,2
1949	-13,5	-2,7	3,1	-5,0	-5,0

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Tablo 1.4'e göre 1939-1946 yılları arasında tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe II. Dünya Savaşı'na bağlı olarak küçülmeler meydana gelmiştir. Bu yıllarda negatif yönde büyüyen Türkiye 1946 yılında yüksek büyüme hızı kaydetmiştir.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na taraf olmasa da savaşın olumsuz ekonomik etkilerini hissetmiştir. Türkiye'de 7 Eylül 1946'da büyük oranlı bir devalüasyon yapılmıştır (Alkin 2004: 120). Savaş sonrası yapılan devalüasyon sonunda, ilke olarak ihracatın artacağı beklenmiştir. Oysa 1947 yılından itibaren ihracat sürekli dengesizlik gösterirken ithalat sürekli artmaya devam etmiş ve dış ticaret açık vermiştir (Tokgöz,2009:126).

1946'dan itibaren ithalat önündeki fiyat ve miktar sınırlamalarının kaldırılmasıyla ithalatta bir artış yaşanmıştır. İthal mallarına olan talepteki artış başlıca iki nedene dayanmaktadır. Bu nedenlerden birincisi, özellikle 1950'den itibaren gelen yabancı sermaye ve dış yardımların yeni bir tüketim istemi oluşturmasıdır. İkinci neden ise izlenen ekonomik gelişme politikasının ithal girdi kullanımına dayanmasıdır (Kepenek ve Yentürk 2005: 119-120).

Tablo 1.5. 1939-1949 Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İHRACAT		İTHALAT		DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI
	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	Değer	%
1939	99 647	-13,4	92 498	-22,2	7 149	192 145	107,7
1940	80 904	-18,8	50 035	-45,9	30 869	130 939	161,7
1941	91 056	12,5	55 349	10,6	35 707	146 405	164,5
1942	126 115	38,5	112 879	103,9	13 236	238 994	111,7
1943	196 734	56,0	155 340	37,6	41 394	352 074	126,6
1944	177 952	-9,5	126 230	-18,7	51 722	304 182	141,0
1945	168 264	-5,4	96 969	-23,2	71 295	265 233	173,5
1946	214 580	27,5	118 889	22,6	95 691	333 469	180,5
1947	223 301	4,1	244 644	105,8	- 21 343	467 945	91,3
1948	196 799	-11,9	275 053	12,4	- 78 254	471 852	71,5
1949	247 825	25,9	290 220	5,5	- 42 395	538 045	85,4

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

1939-1949 yılı dış ticaret rakamları Tablo 1.52te gösterilmiştir. Tabloya göre ihracat ve ithalat 1945 yılı haricinde giderek artmıştır. 1947 yılına kadar dış ticaret dengesinin pozitif olduğu görülmektedir.

1.3.2.3. 1950-1959 Dönemi

1950 yılının ortalarında meydana gelen iktidar değişimi ekonomide her ne pahasına olursa olsun ekonomik büyüme stratejisinin benimsenmesine neden olmuştur. Nitekim Türkiye ekonomisi 1950 yılından itibaren çok hızlı bir şekilde büyümüştür. 1950-1957 yılları arasında GSMH'nin büyüme oranı %7,8 olmuştur. Gerçekleştirilen yüksek büyüme oranı tarımsal ürünlere ve hammadde ve yatırım mali ithalatına bağlı Türkiye ekonomisinde bir çok dalgalanmayı maskeleymiştir. Örneğin 1953 yılında GSMH'da çok büyük bir artış olurken, 1954 yılında çok önemli bir düşüş olmuştur (Parasız,2004:105).

1950 yılında GSMH'nin sektörel analizinde, tarım sektörünün GSMH içindeki payı yaklaşık olarak %40, sanayi sektörünün %13, hizmetler sektörünün ise %46 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar, Demokrat Partinin ilk iktidar yıllarında tarım sektörünün ekonomik büyüme üzerinde etkisinin ağırlıkta olduğunu göstermektedir. Bu yıllarda tarım kesiminin milli gelir içindeki payı %40'a yükselerek ekonomik gelişmede belirleyici role sahiptir. Ancak bu sektörün toplam istihdam içerisindeki payı %80 civarındadır. Tarım kesimindeki hızlı üretim artışları yurtiçi piyasanın genişlemesine katkıda bulunarak, tarım sektörü bir yandan ihracat gelirlerini artırırken, iç piyasaya dönük sanayinin gelişmesinde uygun ortam hazırlamıştır. Sanayi sektörünün GSMH içerisindeki payı yaklaşık %13 iken istihdam içindeki payı %10'dur. Hizmetler sektörünün GSMH içindeki payı ise %46 iken, istihdam içerisindeki payı %15 olarak gerçekleşmiştir. Bu verilere göre tarımla geçinenlerin ulusal üretimden aldığı payın göreceli olarak düşük; buna karşın hizmetler sektörünün aldığı payın yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Sanayi kesiminde çalışanlarla, gelirden aldıkları paylar arasında önemli bir fark olmadığı görülür (Oktar ve Varlı, 2010: 9; DPT, 1963: 15; Kepenek ve Yentürk, 2005: 131).

DP 1947'de toplanan Birinci Büyük Kongresi'nde açıkladığı programında devletçiliği reddetmemiş, ancak iktisadi hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyetlerinin esas olduğunun altını çizmiştir. DP hükümetlerinin 1954 yılı sonuna

kadar uyguladığı iktisat politikaları 1954 yılından sonra uyguladıklarından farklı nitelikte olmuştur. 1954 yılı sonuna kadar görülen DP politikalarında üç önemli özellik göze çarpmaktadır. Bu özellikler:

- CHP Hükümetlerinden farklı olarak özel teşebbüs ön planda tutulmuş, liberal iktisat politikaları uygulanmaya çalışılmıştır. Yeni iktisadi anlayış özel teşebbüs ve özel sermayeden kalkınmayı beklemiş ve önceliği özel teşebbüse vermiştir. Özel teşebbüsün serbest hareket etmesi için de özel yatırımlara teşvikler verilmiş, her alanda güven ve garantiler sağlanmıştır. Özel teşebbüsün gücünün yetmediği, kâr görmediği büyük sulama, enerji, nakliye, liman yapımı gibi alanlarda ise devletin yatırım yapması öngörülmüştür.

- Özel teşebbüsü ön plana çıkarma çabaları 1947'de yapılan ilk büyük DP kongresinde önemle vurgulanmış, ardından DP'nin 1950 seçim beyannamesinde ve Birinci Adnan Menderes Hükümeti Programı'nda da zirveye ulaşmıştır.³ Hatta 1945 yılında seçimlerden sonra kurulan yeni CHP Hükümeti Programı'nda dahi iktisadi konulardaki anlayış DP'nin görüşleriyle yakın olmuştur. (Demokrat Partinin İktisadi Esasları,1948:19-25.)

Tablo 1.6. Sektörel Büyüme Hızları ve GSYH Deflatörü

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYH	GSMH
1950	10,9	9,3	8,0	9,4	9,4
1951	19,8	2,6	9,6	12,8	12,8
1952	9,5	10,9	14,5	11,9	11,9
1953	8,7	19,2	11,8	11,3	11,2
1954	-13,9	9,2	3,6	-3,0	-3,0
1955	9,8	11,3	5,5	7,9	7,9
1956	5,0	9,6	-0,3	3,2	3,2
1957	6,5	10,7	7,9	7,8	7,8
1958	9,2	5,6	0,4	4,5	4,5
1959	0,3	3,6	7,6	4,1	4,1

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti Hükümeti ithalatı %60 oranından liberalize ederek işe başlamıştır. İthalat kısa sürede çok büyük ölçüde yükselmiştir. Bu yıllarda Kore Savaşının sağladığı yüksek konjonktür ve tarımda gerçekleşen iyi hasat sayesinde

ihracat da yükselmiştir. Buna karşılık, dış ticaret açıkları 1950'den 1956 yılına kadar büyüyerek devam etmiştir. Hükümetin elindeki döviz rezervleri bir iki yıl içinde tükenince ithalatın liberalizasyonundan üç yıl geçmeden vazgeçilmiştir. Dış açıklar bir süre de dış krediler ve bağışlarla kapatılmaya çalışılmıştır. Ancak, 1953-54 yılları itibariyle ithal edilen bazı malların bedeli transfer edilememiştir. Türkiye'ni borçları ödeyememesi üzerine OECD nezninde kurulan konsorsiyumun çalışmaları sonucunda 1958'de konsolide edilerek taksidde bağlanmıştır (Şahin,2002:106).

Tablo 1.7. 1950-1959 Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İHRACAT		İTHALAT		DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI
	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	Değer	%
1950	263 424	6,3	285 664	-1,6	- 22 240	549 088	92,2
1951	314 082	19,2	402 086	40,8	- 88 004	716 168	78,1
1952	362 914	15,5	555 920	38,3	- 193 006	918 834	65,3
1953	396 061	9,1	532 533	-4,2	- 136 472	928 594	74,4
1954	334 924	-15,4	478 359	-10,2	- 143 435	813 283	70,0
1955	313 346	-6,4	497 637	4,0	- 184 291	810 983	63,0
1956	304 990	-2,7	407 340	-18,1	- 102 350	712 330	74,9
1957	345 217	13,2	397 125	-2,5	- 51 908	742 342	86,9
1958	247 271	-28,4	315 098	-20,7	- 67 827	562 369	78,5
1959	353 799	43,1	469 982	49,2	- 116 183	823 781	75,3

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Tablo 1.7'deki dış ticaret rakamlarına bakıldığında 1950-1959 yılları arasında ihracat ve ithalatta artışlar meydana gelmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1950'de % 92,2 iken bu rakam 1959 yılında %75,3'e gerilemiştir.

1950'de 263 milyon dolar olan ihracat, 1957'da 345 milyon dolara kadar yükselmiş, tarımsal gelişmenin durması, yükselen iç fiyatlara rağmen sabit kur politikasında ısrar edilmesi ve sübvansiyon politikalarının ihracatı azaltması neticesinde, 1958'de 247 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. İstikrar programının ardından 354 milyon dolara ulaşan ihracat, 1960 yılında azalmaya başlamıştır (DTM, 2008).

1.3.2.4. 1960-1979 Dönemi

1963 yılından itibaren Beş Yıllık Kalkınma Planları uygulanmaya başlamıştır. Bu planlarında belirli bir yıllık büyüme hızına ulaşma temel amaçtır.

Bu süreci yönetmek üzere Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) görevlendirilmiştir. Modern teknolojinin temin edilmesinde güçlüklerle karşılaşmış, bazı sektörlerde ise rekabet amacıyla küçük ölçekli verimsiz tesisler kurulmuştur. Başka bir ifadeyle teşvik politikaları seçici olamamıştır. Ekonomik politikada ithal ikameci, özellikle aşırı değerlenmiş kur politikaları uygulanmış ve yüksek gümrük duvarları ve korumacılık ön plana çıkmıştır. Bu durum bilim ve teknoloji politikalarının uygulanmasında aksamalara yol açmıştır. Düşük bütçeli araştırma-geliştirme çalışmaları yüksek gümrük vergileriyle birleşince yeni teknolojik gelişmelerin gereğince izlenebilmesi, uyarlanması, ulusal pazarda üretilmesi ve verimlilik artışı yeterli düzeyde sağlanamamış daha da kötüsü bunlar gereksiz çabalar olarak algılanmıştır. Bunların yanı sıra bu dönemde Dördüncü Beş yıllık kalkınma planında Teknoloji Politikalarına ilk kez yer verildiği gözlenmiştir⁴ (Yücel,2003).

Dünyada gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de 1960 ve 1970’li yıllarda temel ekonomik kalkınma stratejisi olarak ithal ikameci politikaları yoğun bir şekilde uygulamıştır. Bu dönemde ağır sanayi ve sermaye mallarında yurtiçi üretim kapasitesini arttırmayı amaçlayan büyük kamu yatırımları hedeflenmiştir. Türkiye’nin uyguladığı ithal ikameci stratejinin önemli ölçüde ithal hammaddelere dayandığı görülmektedir. Bu nedenle 1973’de meydana gelen petrol krizinden sonra Türkiye’nin dış ticaret hadleri kötüleşmeye başlamıştır. 1977’de ödemeler dengesi krizi kendisini iyice hissettirmiş, krizi aşmak için alınan tedbirler yetersiz kalmıştır (TCMB 2002: 5-6).

Planlı dönemde ihracat politikasının temel amacı, ihracat gelirlerini artırmak yanında geleneksel tarımsal ihraç mallarımıza sanayi mamullerini de katmak olmuştur. İhracatımız 1963-1969 yılları arasında yalnız 1963 ve 1968 yıllarında bir miktar gerilemiş bunun dışında her yıl farklı oranlarda yükselerek yedi yıl içinde %40,9

⁴ Bu kalkınma planında teknoloji politikalarının sanayi, istihdam ve yatırım politikalarıyla birlikte bir bütün olarak ele alınması ve belli sektörlerin kendi teknolojilerini üretmesi benimsenmiştir.

oranında artarak 381 milyon dolardan 537 milyon dolara çıkmıştır. Planlı kalkınma döneminde ithalatın artış hızı ihracata kıyasla düşüktür. 1962 yılında 622 milyon dolar olan ithalat 1969 yılına kadar %28,8 oranında artarak 801 milyon dolara çıkmıştır. İthalatın yıllık artış oranı %4,6'dır. 1970 yılında ithalat %18,4 oranında artarak 801 milyar dolara yükselmiştir. Böylece ithalat sekiz yıllık planlı kalkınma döneminde %52,4 oranında artmış olmaktadır (Parasız,2004:212-213).

Tablo 1.8. 1960-1979 Sektörel Büyüme Hızları ve GSYH Deflatörü

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYH	GSMH
1960	2,3	0,4	5,4	3,4	3,4
1961	-4,9	11,7	4,2	2,0	2,0
1962	5,0	3,5	8,0	6,2	6,2
1963	9,6	12,0	8,9	9,7	9,7
1964	-0,4	11,2	4,8	4,1	4,1
1965	-3,9	9,5	5,6	3,1	3,1
1966	10,7	15,2	11,5	12,0	12,0
1967	0,1	8,2	5,2	4,2	4,2
1968	1,9	10,0	8,3	6,7	6,7
1969	-1,4	12,0	5,4	4,1	4,3
1970	2,8	-0,5	7,3	3,2	4,4
1971	5,1	8,9	7,6	5,6	7,0
1972	1,0	10,6	13,4	7,4	9,2
1973	-8,1	12,0	9,2	3,3	4,9
1974	6,2	7,1	0,7	5,6	3,3
1975	3,0	9,1	6,4	7,2	6,1
1976	6,9	8,9	10,0	10,5	9,0
1977	-2,1	6,6	3,9	3,4	3,0
1978	2,7	3,1	-0,1	1,5	1,2
1979	-0,2	-5,0	1,1	-0,6	-0,5

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Tablo 1.8'e göre dönemin en yüksek büyüme hızı 1966 yılında %12 olarak gerçekleşmiştir. 1960-1979 döneminin ortalama büyüme hızı ise 5,13'tür. 1976 yılında da %10,5 ile yüksek büyüme hızı kaydedilmiştir. 1966 ve 1976 yılındaki yüksek büyüme hızlarına tarım sektörüne bağlamak yanlış olmaz. Zira bu yıllarda tarım sektörü 1966 'da %10,7, 1976 yılında ise %10 büyümüştür. 1979 yılında Türkiye ekonomisi

%0,6 oranında küçülmüştür. Bu yılda tarım ve sanayi sektöründe sırasıyla %0,2 ve %0,5 oranında küçülme meydana gelmiştir.

Tablo 1.9. 1960-1979 Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İHRACAT		İTHALAT		DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI
	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	Değer	%
1960	320 731	-9,3	468 186	-0,4	- 147 455	788 917	68,5
1961	346 740	8,1	507 205	8,3	- 160 465	853 945	68,4
1962	381 197	9,9	619 447	22,1	- 238 250	1 000 644	61,5
1963	368 087	-3,4	687 616	11,0	- 319 529	1 055 703	53,5
1964	410 771	11,6	537 229	-21,9	- 126 458	948 000	76,5
1965	463 738	12,9	571 953	6,5	- 108 215	1 035 691	81,1
1966	490 508	5,8	718 269	25,6	- 227 761	1 208 777	68,3
1967	522 334	6,5	684 669	-4,7	- 162 335	1 207 003	76,3
1968	496 419	-5,0	763 659	11,5	- 267 240	1 260 078	65,0
1969	536 834	8,1	801 236	4,9	- 264 403	1 338 070	67,0
1970	588 476	9,6	947 604	18,3	- 359 128	1 536 081	62,1
1971	676 602	15,0	1 170 840	23,6	- 494 239	1 847 442	57,8
1972	884 969	30,8	1 562 550	33,5	- 677 581	2 447 519	56,6
1973	1 317 083	48,8	2 086 216	33,5	- 769 133	3 403 299	63,1
1974	1 532 182	16,3	3 777 501	81,1	-2 245 319	5 309 683	40,6
1975	1 401 075	-8,6	4 738 558	25,4	-3 337 483	6 139 633	29,6
1976	1 960 214	39,9	5 128 647	8,2	-3 168 433	7 088 862	38,2
1977	1 753 026	-10,6	5 796 278	13,0	-4 043 252	7 549 304	30,2
1978	2 288 163	30,5	4 599 025	-20,7	-2 310 862	6 887 187	49,8
1979	2 261 195	-1,2	5 069 432	10,2	-2 808 236	7 330 627	44,6

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Tablo 1.9’da görüldüğü üzere 1960 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %68 iken 1979 yılında bu oran % 44,6 ya düşmüştür. Dış ticaret açığı yıldan yıla artmış, bu durum Türkiye’yi ihracat gücü en düşük ülkeler arasına sokmuştur.

İthal-ikamesi stratejisi ağırlıklı olarak ithal hammaddelere dayanıyordu. Bu nedenle, Türkiye’nin ticaret hadleri 1973-1974 dönemindeki ilk petrol krizinden sonra

kötüleştirmiştir. Bu kötüleşme, ödemeler dengesi üzerinde büyük bir yük yaratmış, bu ilave yük kısa vadeli borçlanmalarla telafi edilmeye çalışılmıştır. 1977'den sonra, ithalatın gereken zamanda ve oranda gerçekleşmemesi üzerine işgücü piyasasında da sorunlar baş göstermiş ve arz yönünde önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Talep yönünden bakıldığında ise genişlemeci maliye politikası korunmuştur (TCMB,2002:5).

Toplam talep ve arz arasındaki dengesizlikler zaten artmakta olan enflasyonu olumsuz yönde etkilemiştir. Krizi aşmak için alınan tedbirlerin yetersizliği ve 1979'daki ikinci petrol krizi krizin boyutlarını daha da artırmıştır. Düşük yurtiçi tasarruf ve ağır aksak ilerleyen yatırım ortamında çözümlenememiş olan 1977-1979 ödemeler dengesi krizine çare olması amacıyla Türkiye'de ticarete liberalleşme süreci başlatılmıştır (TCMB,2002:5).

1.3.3. 1980 ve Sonrası Türkiye Ekonomik Gelişimi

1980 yılı gerek Türkiye gerekse dünya açısından önemli yapısal dönüşümlerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Söz konusu dönemden itibaren tüm dünyada etkisini hissettiren küreselleşme olgusu tüm ülke ekonomilerini derinden etkilemiştir. Küreselleşmenin ivme kazandığı bu süreçte ülke ekonomileri sınırlarını sermayeye açma yönünde bir takım liberal politikaları hayata geçirmişlerdir (Öztürk ve Yakışır:2005).

1.3.3.1. 1980-1993 Dönemi

1980'li yıllardan itibaren Türkiye bir yandan ekonomik istikrar politikaları diğer yandan ithal ikamesi tipi içe dönük bir yapıdan dış rekabete açık, kamu ağırlıklı gelişmeden özel sektör öncülüğünde bir gelişmeyi zorlayan, finansal piyasaları uluslar arası piyasalarla bütünleştirici çeşitli politikalar izlediği bir döneme girmiştir (Parasız,2004:303).

24 Ocak Kararlarının ana hatları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Karluk, 1999).

- İthal ikamesi yerine ihracata dayalı sanayileşme modeli benimsenmiştir.
- Faiz oranları, serbestleştirilmiş ve reel faiz politikası izlenmiştir.
- %48,6 oranında devalüasyon yapılmıştır.

- KİT'lerin özelleştirilme çalışmaları başlamıştır.
- Kamu harcamaları kısılmıştır.
- Yabancı sermaye kısılmıştır.
- Fiyat kontrolleri kaldırılmış ve fiyatların piyasada arz ve talebe göre belirlenmesi sağlanmıştır.

Anti enflasyonist ve dışa açılmayı özendiren bu önlemler, 1981 yılının başından itibaren olumlu sonuçlar vermiştir. Ayrıca 1981 yılında özel sektörün beklediği iki yeni uygulama başlamıştı. Merkez Bankası 30 Nisan'dan itibaren "günlük döviz kuru" ilanına başladı. 30 Temmuz'da da Sermaye Piyasası yürürlüğe girdi (Tokgöz,2009).

Ekonominin makro dengelerindeki bozulmaları gidermek için uygulanan yapısal değişim programı, radikal uygulamalarla desteklenmiştir. Serbest piyasa ekonomisine ve rekabete dayalı bir yapı içinde ekonominin dışa açılmasını hedefleyen liberal politika uygulamaları, ilk aşamada sermaye hareketleri aracılığıyla Türkiye ekonomisinin dünya pazarlarıyla bütünleşmesi yolunda olumlu katkılar sağlamıştır. Katma değer vergisinin uygulanması, mali sektörün gelişmesini kolaylaştırıcı reformlarla ekonomik büyümeye gerekli finansman kaynaklarının sağlanması; sermaye piyasası kanununun güncelleştirilmesi; menkul kıymetler piyasasına işlerlik kazandırılması; bankalar yasasının uluslararası standartlara uygun biçimde yeniden düzenlenmesi; para piyasasına yeni kurumlar kazandırılması yapısal değişimin önemli aşamalarını oluşturmuştur. Böylece finansal araçlar çeşitlenmiş, mali sistem büyümüş ve ekonomi politikalarının etki alanı genişlemiştir. Böylece 1981-1987 yılları arasında istikrarlı bir büyüme sağlanabilmiştir. Ekonomik beklentiler olumluya dönmüş; özel sektör ağırlıklı teknolojik yatırımlarıyla sanayinin milli gelir içindeki payı artmıştır (TUSİAD,1995).

Türkiye'de 1980 öncesi dönemde, ithal ikameci bir sanayi politikası uygulanarak her yıl ortalama %5 dolaylarında bir ekonomik büyüme sağlanmıştır (Yıldırım, 2006).

24 Ocak 1980 Kararları ile benimsenen dışa dönük ve ihracata dayalı sanayileşmenin sonucu olarak, Türkiye'nin ihracatında ve ithalatında önemli değişimler yaşanmaya başlanmıştır.1980 yılında 2.9 milyar dolar olan ihracat, 1981 yılında %62'lik bir artış göstererek, ihracatın ithalatı karşılama oranı %36.8'den %52.6'ya yükselmiştir. 1989'da 11.6 milyar dolara ulaşmıştır. İthalat ise 1980 yılında 7,9 milyar

dolar iken 1989’da 15,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.. İhracatın ithalatı karşılama oranı dönem başında %36,8 iken 1989 yılına gelindiğinde %73,6 ya yükselmiştir.

Tablo 1.10. 1980-1993 Sektörel Büyüme Hızları ve GSYH Deflatörü

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYH	GSMH
1980	1,3	-3,6	-4,1	-2,4	-2,8
1981	-1,8	9,9	5,8	4,9	4,8
1982	3,3	5,1	2,3	3,6	3,1
1983	-0,8	6,7	5,3	5,0	4,2
1984	0,6	10,5	8,2	6,7	7,1
1985	-0,3	6,5	5,0	4,2	4,3
1986	3,6	13,1	5,2	7,0	6,8
1987	0,4	9,2	13,2	9,5	9,8
1988	8,0	2,1	-0,8	2,1	1,5
1989	-7,7	4,9	3,2	0,3	1,6
1990	7,0	9,3	10,1	9,3	9,4
1991	-0,6	2,9	-0,5	0,9	0,3
1992	4,3	6,2	7,1	6,0	6,4
1993	-0,8	8,3	10,5	8,0	8,1

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

1990’lar finansal serbestleştirilmenin tamamlandığı dönemi göstermektedir. Bu dönemde ücretli emek gelirlerinin daraltılmasına dayalı “klasik” birikim sürecinin gerek iktisadi, gerekse politik olarak sınırlarına gelinmiş, bunun yerine yeni tür kaynak aktarımı ve rant transferi mekanizmaları devreye sokulmuştur (Yeldan, 2006:25).

Merkez Bankası 1990 yılı itibariyle para politikası programını ilan ederek uyulamaya başlamıştır.1990 yılında Körfez Savaşı’nın çıkması ve 1991 yılında erken genel seçimlerin yapılması, para politikalarının gevşemesine yol açmıştır (Karluk,1999:408).

1991’de büyüme hızı %1’in altında kalmıştır.1990 ve 1993 yılında ise %7’in üstünde büyüme gerçekleşmiştir. Büyümedeki bu istikrarsızlık iç ve dış piyasalardaki konjonktürel dalgalanmalarla açıklanabilir.

Tablo 1.11. 1980-1989 Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İHRACAT		İTHALAT		DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI
	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	Değer	%
1980	2 910 122	28,7	7 909 364	56,0	-4 999 242	10 819 486	36,8
1981	4 702 934	61,6	8 933 374	12,9	-4 230 439	13 636 308	52,6
1982	5 745 973	22,2	8 842 665	-1,0	-3 096 692	14 588 639	65,0
1983	5 727 834	-0,3	9 235 002	4,4	-3 507 168	14 962 836	62,0
1984	7 133 604	24,5	10 757 032	16,5	-3 623 429	17 890 636	66,3
1985	7 958 010	11,6	11 343 376	5,5	-3 385 367	19 301 386	70,2
1986	7 456 726	-6,3	11 104 771	-2,1	-3 648 046	18 561 497	67,1
1987	10 190 049	36,7	14 157 807	27,5	-3 967 757	24 347 856	72,0
1988	11 662 024	14,4	14 335 398	1,3	-2 673 374	25 997 422	81,4
1989	11 624 692	-0,3	15 792 143	10,2	-4 167 451	27 416 835	73,6
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2	-9 342 838	35 261 413	58,1
1991	13 593 462	4,9	21 047 014	-5,6	-7 453 552	34 640 476	64,6
1992	14 714 629	8,2	22 871 055	8,7	-8 156 426	37 585 684	64,3
1993	15 345 067	4,3	29 428 370	28,7	-14 083 303	44 773 436	52,1

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

1993 yılında Türkiye Cumhuriyeti ekonomi tarihinin en büyük dış ticaret açığı 14,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalat bir önceki yıla göre %28,7 artarak 29,4 milyar dolar olurken, ihracat %4,3'lük artışla 15,3 milyar dolar düzeyinde kalmıştır. İç pazar hızla genişleyince her türlü yabancı mala talep artmıştır. Sadece altın ithalatına 1,8 milyon dolar ödenmiştir. Cari işlemler dengesi de rekor kırarak 6,4 milyar dolar açık vermiştir. Bu aşırı tüketim ve ithalat yabancı tasarruflarla beslendiği için dış borçlar %21 oranında artarak 55,6 milyardan 64 milyara çıkmıştır. 1989 yılından beri uygulanan yüksek faiz-aşırı değerli kur nedeniyle kısa vadeli yabancı sermaye girişine dayanan borçlanma politikası ve OECD ülkelerinde yaşanan durgunluk ve fiyat istikrarı ekonomiyi ciddi mali krize götüren iki sebep olarak gösterilebilir (Tokgöz,2009) .

1.3.3.2. 1994-2000 Dönemi

Yükselen kamu açıklarına bağlı olarak artan iç faiz oranları sıcak para girişini hızlandırmış ve Türk Lirasının reel olarak aşırı değer kazanmasına neden olmuştur. Bu gelişme işgücü maliyetindeki reel artışlar, doğrudan ve dolaylı ihracat teşviklerindeki azalma ile birleşerek Türkiye ekonomisinin hızla rekabet gücünü kaybetmesine yol açmıştır. Sonuçta, yüksek kamu açıklarından kaynaklanan ekonominin iç dengesizlikleri dış dengede de hızlı bir bozulmaya neden olmuştur. İthalat hızla artmış, ihracat yavaşlamış ve dış ticaret açıkları önemli boyutlara ulaşmıştır. Hızla bozulan iç ve dış dengeler, 1994 yılı başında para, sermaye ve döviz piyasalarında ciddi bir krize yol açmıştır. Ekonomiyi hızla istikrara kavuşturmak, kamu açıklarını daraltmak, dış talebe dayalı bir büyüme yapısı oluşturmak ve ekonomik istikrarı sürekli kılacak yapısal reformları başlatmak amacıyla 5 Nisan 1994 tarihinde Ekonomik Önlemler Uygulama Planı yürürlüğe konulmuştur. (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı :5)

5 Nisan İstikrar Programı kapsamında gerçekleştirilmesi öngörülen önemli bazı yapısal tedbirler şunlar olmuştur:

- Merkez Bankasının daha özerk hale getirilmesi,
- Bankalar Kanununun AB standartlarına uygun bir hale getirilmesi,
- Vergi kontrol ve denetiminde etkinliği artırıcı düzenlemeler yapılması,
- İhracata verilen devlet yardımlarının KOBİ'lere yönelik olarak düzenlenmesi,
- Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının bölünmesi,
- Yabancı sermayenin kapsamının genişletilmesi,
- Destekleme ürün kapsamının daraltılması,
- Tütün üretim kontenjanının ve ekim alanlarının sınırlandırılması,
- KİT mallarının haczine imkan tanınması,
- Özelleştirme kapsamının ve özelleştirme konusunda yetkili kurulun belirlenmesi,
- Türk Telekom'un özelleştirilmesine ilişkin ilk yasal dayanağın oluşturulması,
- Yatırımların Yap-İşlet-Devret modeliyle gerçekleştirilmesine imkan sağlanmasıdır.

5 Nisan 1994 İstikrar Programı ile devletin ekonomiden biraz daha çekilerek gözetici, denetleyici ve standart koyucu asli işlevlerine yönelmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda rekabetin, tüketicinin, fikri ve sınai mülkiyetin korunmasına ilişkin hukuki ve kurumsal düzenlemeler getirilmiştir. (Köse, 2002)

Tablo 1.12. 1994-1999 Sektörel Büyüme Hızları ve GSYH Deflatörü

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYH	GSMH
1994	-0,6	-5,7	-7,6	-5,5	-6,1
1995	1,3	12,5	7,6	7,2	8,0
1996	4,6	6,8	7,9	7,0	7,1
1997	-2,2	10,2	9,9	7,5	8,3
1998	9,6	1,8	3,6	3,1	3,9
1999	-5,7	-4,9	-1,5	-3,4	-6,1

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

İstikrar kararlarıyla Türkiye ekonomisi 1994’te yılında %6 küçülürken, sonraki üç yılda iç tüketim harcamaları (talep) ve ithalattan kaynaklanan hızlı bir büyüme gerçekleştirebilmiştir (Tecer,2005:101). Tablo 1.12’de görüldüğü üzere 1999 depremin etkileri ekonomide de hissedilmiş ve 1999 yılında Türkiye %3,4 küçülmüştür.

İç ve dış dengesizliklerin temel nedeni olan yapısal sorunların çözüme kavuşturulamaması ve reel kesimlerde yatırım, üretim ve istihdamın artırılmaması sonucu, daha önceki dönemlerde olduğu gibi 1994 krizi sonrasında da sürekli ve hızlı bir büyüme ortamı gerçekleştirilememiştir. “Yüksek faiz-düşük döviz kuru” politikasının ısrarla sürdürülmesi, Kasım 2000 ve Şubat 2001’de yeni krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tecer,2005:101).

Tablo 1.13 ‘te görüldüğü üzere 1997, 1998, 1999 yıllarında ihracat 26 milyar dolar olarak gerçekleşirken ithalat 45-48 milyar dolar arasında değişkenlik göstermiştir. Dış ticaret hacminde 1998 ve 1999 daralmalar yaşanmıştır.

Tablo 1.13. 1990-1999 Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İHRACAT		İTHALAT		DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI
	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	Değer	%
1994	18 105 872	18,0	23 270 019	-20,9	-5 164 147	41 375 891	77,8
1995	21 637 041	19,5	35 709 011	53,5	-14 071 970	57 346 052	60,6
1996	23 224 465	7,3	43 626 642	22,2	-20 402 178	66 851 107	53,2
1997	26 261 072	13,1	48 558 721	11,3	-22 297 649	74 819 792	54,1
1998	26 973 952	2,7	45 921 392	-5,4	-18 947 440	72 895 344	58,7
1999	26 587 225	-1,4	40 671 272	-11,4	-14 084 047	67 258 497	65,4

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

1.3.3.3. 2000 ve Sonrası

Türkiye 2000’li yıllarda üç tane ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu krizler Kasım 2000, Şubat 2001 krizleri ve 2007 yılı Ağustos ayında başlayan, Türkiye’de de etkisini gösteren Mortgage krizidir.

2000-2001 krizinin nedenleri incelendiğinde, ana belirleyici faktörün önceki krizlerde olduğu gibi yüksek cari işlemler açığının olduğu görülmektedir.(Yılmaz ve Karataş, 2009) .2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat Krizleri Türkiye ekonomisi üzerinde çok önemli tahribat yapan krizlerdir. Bu tahribatların da nedeni enflasyon, kurlar ve faizler arasındaki denge bozuklukları, yani 2000 yılı başında devreye konan istikrar programı ve bu programın uygulanmasıdır. Kasım 2000 öncesi faizler yapay olarak düşürülüp negatif faizlere dönüşünce, kişi ve kuruluşlar düşük faizli banka kredilerinin de etkisiyle Türk Lirası cinsinden harcamalarını arttırmışlardır. Kasım ay kriziyle birlikte faizler aşırı derecede yükselmiş ve yükselen faizler bankaları ve şirketleri çok zor durumlara sokmuştur. Öte yandan, devletin istikrar programını “kararlı” bir şekilde uygulayacağı konusundaki taahhütleri pek çok banka ve şirketi yabancı para üzerinden borçlanmaya yöneltmiş, pek çok kuruluş dövizdeki açık pozisyonlarını arttırmıştır (Ertuna, 2001: 500).

Türkiye ekonomisi 2001 yılında gerçekleşen %5,7’lik küçülmenin ardından uygulamaya konulan ekonomik program ve yapısal reformların etkisiyle,2008 yılına

kadar yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır. Büyüme hızı,2002 yılında %6,2, 2003 yılında %5,3, 2004 yılında %9,4, 2005 yılında %8,4, 2006 yılında %6,9 2007 yılında % 4,7 olarak gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkelerin finansal piyasalarında ortaya çıkan ve gelişmekte olan ülkelere hızla yayılan küresel finansal istikrarsızlık,2008 yılının ikinci yarısından itibaren küresel ekonomik krize dönüşmüştür. 2002 yılının ilk döneminden itibaren kesintisiz büyüyen Türkiye ekonomisinin 27 yıldır devam eden büyüme süreci 2008 yılı sonunda küresel krizin Türkiye ekonomisine yansımalarıyla yıllık büyüme hızı yavaşlayarak %0,7'ye gerilemiştir. 2009 yılı, krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin derinleştiği bir yıl olmuştur. Krizin reel sektöre yansımalarıyla iç ve dış talep daralmış, sanayi üretiminde büyük düşüşler gerçekleşmiştir.

2002-2008 döneminde yılda ortalama % 5,9 büyüyen Türkiye ekonomisi, 2009 yılında % 4,7 küçülmüştür. 2001 yılında yaşanan daralmanın ardından ilk kez 2009 yılında küçülen Türkiye ekonomisinin Orta Vadeli Programda % 6 daralacağı tahmin edilirken, gerçekleşen oran beklentilerin altında kalmıştır. 2009 yılında kişi başına GSYH değeri ise, 2008 yılına göre 1.850 dolar kayıpla 8.590 dolar olarak hesaplanmıştır.

Türkiye ekonomisi ekonomik krizin etkilerinin en yoğun olduğu 2009 yılı birinci döneminde % 14,5 daralarak, 1945 yılından sonraki en yüksek küçülmeyi yaşamıştır. Ekonomik daralma hızı kesmeye başlayarak yılın ikinci döneminde % 7,7, üçüncü döneminde ise % 2,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2008 yılı son döneminden itibaren dört dönem üst üste küçülen ekonomi küresel krizin etkisiyle resesyona girmiş, ardından 2009 yılının son döneminde % 6'lık büyümeyle girdiği bu resesyondan çıkmıştır. (TOBB,2009,16) Bu yükseliş 2010 yılında %8,9'luk ve 2011 yılında %8,5'lik rekor denebilecek büyümeyle devam etmiştir. Türkiye ekonomisinin, 2010 yılında gösterdiği %8,5'lik büyüme performansının ardından 2011 yılında da yakaladığı %8,5'lik büyüme bütün tahminlerin üzerinde olmuştur. Bu büyüme performansı ile Türkiye, bölgesinde krizden en hızlı çıkan ülke olmanın yanında, gerek bölgesinde gerekse tüm dünya genelinde 2011 yılında en hızlı büyüyen ekonomilerden biri olmuştur. Bu başarılı performansın, başlıca ticaret partnerimiz olan ve tarihinin belki de en büyük krizini yaşayan Avrupa Birliği'nin ekonomik olarak ağır bunalıma girdiği bir dönemde yakalanmış olması da ayrıca dikkatlerden kaçmamaktadır.

2010 yılında sağlanan %8,9'luk yüksek oranın büyüme performansının altında yatan önemli faktörlerden biri; 2009 yılında yaşanan %4,7'lik küçülmeden kaynaklanan baz etkisiyken, 2011 yılındaki büyüme baz etkisi içermeyen gerçek anlamda bir büyümeyi ifade etmektedir.(İTO,2011) . 2012 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) dolar cinsinden %1,6'lık artışla 786 milyar ABD doları seviyesine ulaşmıştır. IMF tahminlerine göre 2011 yılında dünyanın 17. büyük ekonomisi olan Türkiye ekonomisi, GSYH'de görülen artış ile 2012 yılında dünyanın en büyük 16. ekonomisi haline gelmiştir.(TOBB,2012) Türkiye ekonomisi son yıllarda hızlı bir büyüme performansı sergilemektedir. Türkiye ekonomisi 2002-2011 yıllarını kapsayan son on yıllık dönemde her yıl yaklaşık %5 oranında büyümüştür (TÜİK, 2014).

Tablo 1.14. 2000-2014 GSYH ve Büyüme Rakamları

	GSYH bin TL yıllık	Büyüme %
2000	166.658.021,5	6,8
2001	240.225.083,1	-5,7
2002	350.476.089,5	6,2
2003	454.780.659,4	5,3
2004	559.033.025,9	9,4
2005	648.931.711,8	8,4
2006	758.390.785,2	6,9
2007	843.178.421,4	4,7
2008	950.534.250,7	0,7
2009	952.558.578,8	-4,8
2010	1.098.799.348,4	9,2
2011	1.297.713.210,1	8,8
2012	1.416.798.498,8	2,1
2013	1.565.180.961,7	4,1
2014 (3)	832.349.922,8	3,3

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Tablo 1.14'e göre 2000 yılında 2013 yılına kadar geçen 13 yıllık sürede GSYH yaklaşık 10 kat artmıştır.2001 ve 2009 yılında yaşanan krizler sebebiyle Türkiye ekonomisi küçülmüştür.

Ekonomide “yeniden dengelenme” dönemi olan 2012 yılında, özellikle yılın ikinci yarısında belirgin bir şekilde yavaşlayan Türkiye ekonomisi beklentilerin altında yüzde 2,2 büyümüştür. 2013 yılının ilk yarısında ise ılımlı bir toparlanma gösteren ekonomi, yurt içi talebin katkısıyla yüzde 3,7 büyümüştür. Bu dönemde zayıf küresel talebe bağlı olarak yatay seyir izleyen ihracat nedeniyle dış talebin büyümeye katkısı azalırken iç talebin katkısı artmaya başlamıştır. Yatırımların büyümeye katkısının düşük seviyede kaldığı, özel tüketimin ise büyümeye önemli katkıda bulunduğu görülmektedir (Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor,2013).

Türkiye ekonomisi, 2013 yılının ikinci yarısında ve 2014 yılının ilk çeyreğinde yurt içinde artan siyasi risklere, yurt dışında ise özellikle ABD’de para politikasında görülen normalleşme sinyallerine karşın beklenenden daha iyi bir büyüme performansı göstermiştir (Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor,2014).

Türkiye’de gerçekleşen yapısal değişimin önemli bir yönü tarımsal faaliyetlerin ekonomi içindeki rolünün azalması, tarım dışı faaliyetlerin rolünün artmasıdır. 2000-2010 yılları arasında tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı %36’dan %25’ düşmüştür.

2000’li yıllarda büyümenin diğer önemli özellikleri vurgulanabilir:

- Yurt içi tasarruflar yatırımların finansmanı için yeterli olmamış, büyüme için yüksek miktarda dış tasarruf gerekmiş, sonuç olarak büyüme yüksek miktarda cari açık ile mümkün olmuştur.
- Sermaye girişleri ile birlikte dönemin önemli bir bölümünde döviz kuru değerlenme eğilimi içinde olmuştur.
- Görece yüksek büyüme oranları istihdam yaratmada yeterince etkili olmamıştır. 2000-2001 krizinden sonra işsizlik oranı %10 civarında seyretmiş, 2008’in Son çeyreğinde başlayan kriz sırasında ise %14’e kadar tırmanmıştır.
- 2000’li yıllarda toplam faktör verimliliğindeki (TVF) artış milli gelir artışlarında önemli bir rol oynamıştır. Buna karşılık verimlilik düzey ve artışlarının düşük olduğuna inanılan kayıtdışı ekonomi olgusu Türkiye’de yaygındır ve 2000’lerdeki büyümenin bu durumu değiştirmedeği söylenebilir (TÜSİAD,2011).

İKİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSU VE CARİ İŞLEMLER DENGESİ

Ekonominin gündem maddelerinden biri de cari açık sorunudur. Cari açığı etkileyen pek çok faktör vardır. Bu faktörler arasında döviz kuru ve faiz oranı, tasarruf-yatırım eşitsizliği, dış ticaret açığı, enerji ithalatı, bütçe açığı gibi faktörler sayılabilir. Bu bölümde, önce ödemeler bilançosu, cari açığın finansmanı ve nedenlerini ele alınacaktır. Daha sonra da Türkiye'nin cari açık tablosuna incelenecektir.

2.1. ÖDEMELER BİLANÇOSU TANIM VE İLKELERİ

Bir ülkede ödemeler dengesini sağlamak, ekonomi politikasının hedefleri arasında yer almaktadır. Çünkü, ödemeler dengesindeki bir sorun, gelir, istihdam ve fiyatlara yansımaktadır. Bu nedenle ödemeler dengesi politikası, gerek dış ekonomi politikaları, gerekse genel ekonomi politikası içinde önemli bir paya sahiptir. Dış dengeyi amaçlayan ödemeler bilançosu ile tam istihdam ve istikrarlı bir fiyat seviyesini amaçlayan iç dengenin sağlanmasına yönelik ekonomi politikası araçları arasında çatışma vardır. İç ve dış dengeye aynı anda ulaşmak istendiği zaman, değişik zorluklarla karşı karşıya gelinebilir (Karluk,1999:425)

2.1.1. Ödemeler Bilançosu Tanımı

Ödemeler dengesi bir ekonomide yerleşik kişilerin başka ekonomideki yerleşik kişilerle belirli bir dönem içinde yapmış oldukları ekonomik işlemlerin sistematik kayıtlarını elde etmek üzere hazırlanan istatistiksel bir rapordur. Yerleşik kişilerin kavramı ile ekonomide bir yıldan uzun bir süreyle devamlı ve düzenli ikamet eden ve ekonomi içinde faaliyette bulunan merkezi hükümet, parasal otorite, bankalar, gerçek ve tüzel kişiler gibi kişiler ve kurumlar kastedilmektedir. Ekonomik işlemler ile de; mal, hizmet ve gelirlerle ilgili işlemleri, finansal varlık ve yükümlülüklerle ilgili işlemleri ve bir ekonomide yerleşik kişilerden diğer bir ekonomide yerleşik kişilere karşılıksız olarak ya da reel finansal kaynakların sağlandığı transferleri içermektedir. Bu bağlamda mal, hizmet ve teknoloji ihraç eden ya da sermaye ithal eden ülkeye döviz girecektir, mal,

hizmet ve teknoloji ithal eden sermaye ihraç eden ülkeden döviz çıkacaktır (Masca,2014).

IMF'nin tanıma göre ise ödemeler dengesi; "Belli bir süre içinde ülkelerin yerlileri ile yabancıları arasında meydana gelen ekonomik akımlara bağlı değerlerin transfer harcamalarının transfer ödemelerinin ve rezervlerde meydana gelen değişimlerin sistematik ve muhasebe kayıtlarına uygun tespit edildiği istatistiki belgedir."

Ödemeler bilançosu genellikle bir takvim yılı için hazırlanır. Ödemeler bilançosunun belirli bir dönem boyunca olan işlemleri göstermesi bunun stok değil akım bir kavram olmasını göstermektedir. Örneğin ödemeler bilançosu ülkenin birikmiş dış borç ve varlıkların tutarını göstermez ama bunlardaki değişimleri gösterir(Seyidoğlu,2001).

Bir ödemeler dengesi fazlası, hükümetin, resmi rezerv tutuşlarını altın ve döviz olarak artırarak yabancı hükümetlere ve başkalarına olan likit pasiflerinin azalması anlamına gelir. Bir ödemeler açığı hükümetin, resmi rezerv stoklarını azaltarak yabancı hükümetlere veya başkalarına olan likit pasiflerinin artması anlamına gelir (Lipseş ve vd. ,1984:313).

2.2. ÖDEMELER BİLANÇOSU KALEMLERİ

Ödemeler dengesi dört kalemden oluşur.

1)Cari işlemler Kalemi

2)Sermaye Hareketleri

3)Net Hata Noksan

4)Uluslararası Resmi Rezerv Hareketleridir.

2.2.1. Cari İşlemler Hesabı

Cari işlemler hesabı, belirli bir dönem içinde ülkeler arasında gerçekleşen ekonomik ve mali ilişkilerin muhasebeleştirildiği ödemeler bilançosunun birinci temel

hesap grubunu oluşturur. Cari işlemler hesabında ülkenin mal ve hizmet ticareti ile transfer ödemeleri kaydedilir.

Cari hesapta ülkenin dış alemle gerçekleştirdiği mal işlemleri yer alır. Bu bağlamda mal ihracatı (+), mal ithalatı(-) işaretlerle gösterilir. Mal işlemlerinin(mal ihracatı ve mal ithalatının) toplamına, ticaret dengesi (trade balance) denir. Ticaret dengesinin pozitif olması, ülkenin dış aleme sattığı malların değerinin dış alemden satın aldığı mallarının değerinden veya kısaca ithalattan büyük olduğu anlamına gelir.(Ünsal, 2005) Cari işlemler hesabı aldığı negatif ve pozitif değere ve bu değer tutarına göre farklı anlamlar taşımaktadır. Cari işlemler hesabının taşıdığı anlamlar aşağıdaki gibidir (Kumcu ve Eğilmez; 2008) :

- Cari işlemler dengesi devlet bütçesinin gelir-gider dengesine benzer. Yurtdışındaki yerleşiklerle yurtdışında yerleşikler arasında mal ve hizmet ticaretinin dövizle yapıldığı varsayımı altında, cari işlemler dengesi bir ülkenin döviz dengesini gösterir. Örneğin, cari işlemler açığı bir milyar olan bir ülke kazandığı dövizlerden bir milyar dolar daha fazla döviz harcıyor demektir. Bu döviz açığı ya döviz borçlanılarak finanse edilecektir ya da rezervlerde duran dövizlerin cari işlemler açığı kadar azalmasıyla karşılanacaktır.

- Cari işlemler dengesi bir ülkede yerleşik ekonomik birimlerin yurtdışında yerleşiklerden tasarruf ithal edip etmediğini gösterir. Cari işlemler açığı veren bir ülkede yurtdışından tasarruf ithal ediyor demektir. Cari işlemler fazlası olan bir ülke de yurtdışına tasarruf ihraç ediyor demektir.

- Cari işlemler gelir ve giderlerine toplu olarak baktığımızda, bir ülkenin dış dünya ile ne kadar bütünleşmiş olduğunu görürüz. Toplam ithalat ve ihracat mal piyasalarında bir ülkenin dış dünya ile bütünleşmesinin bir göstergesidir.

Cari işlemler hesabı kendi içinde üç alt grubu içerir. Mal ticareti hesabı, yani toplam mal ihracatı ile toplam mal ithalatının kaydedildiği hesap, ülkenin ticaret dengesi göstermekte olup; buna hizmetler ve net transferler eklenince cari işlemler dengesine ulaşılmış olur. Bu durumda cari denge fazlası, aksi durumda ise cari denge açığı söz konusu olmaktadır. Başka bir deyişle mal ve hizmet ticareti ile net

transferlerden elde edilen gelirlerin bu hesaptaki ödemeleri karşılayamaması durumunda ülke, cari açık durumuyla karşı karşıya gelmektedir (Peker ve Hotunluoğlu,2009).

2.2.2. Sermaye Hesabı

Sermaye hesabı yeni borç ihracı ya da eski borçlarla ilgili olarak yapılan ödemelere bağlı olarak ülke sakini olmayanlardan elde edilen gelirler ya da ülke sakini olmayanlara yapılan ödemeler kaydedilmektedir. Sermaye hesabı kamu ve özel sektör tarafından gerçekleştirilen kısa ve uzun vadeli sermaye hareketlerini kapsar.

Ödemeler bilançosu açısından yurt dışından ülke sermaye girişi bir alacak işlemi, ülkeden sermaye çıkışı da bir borç işlemidir. Gerek mal ve hizmet ihracatı, gerekse yabancı sermaye girişi ülkeye döviz kazandırmakta ya da dış dünya üzerinde bir alacak hakkı doğurmaktadır. Bunun tam tersine mal ithali ve sermaye ihracı da ülkeden döviz çıkışına ya da yabancılara karşı borçlanılmasına yol açmaktadır (Seyidoğlu,2001).

Sermaye hesabı; açık ya da fazla verme durumuna göre farklı anlamlar taşımaktadır. Sermaye hesabının taşıdığı anlamlar aşağıdaki gibidir (Eğilmez ve Kumcu, 2008):

- Sermaye dengesinin uluslararası sermaye hareketlerinin serbest olduğu ülkelerde cari işlemler dengesi ile birebir ilişkisi yoktur. Cari işlemler dengesinin fazla verdiği bir durumda sermaye dengesi de fazla verebilir. Riskten arındırılmış bir durumda, bir ülkedeki faizlerin dış dünyadan daha yüksek olması durumunda mali sermaye bu ülkeye yönelecek ve sermaye dengesi fazla verme eğilimine girecektir.

Aynı dönemde, o ülkede cari işlemler fazlası da olabilir. Bu durumda, o ülkenin uluslararası döviz varlıkları hızla artacaktır.

- Genelde, cari işlemler dengesi ile sermaye dengesi birbiriyle tam olarak olmasa da yakından ilgilidir. Cari işlemler açığı veren bir ülke dış alem tasarruflarını ithal etmek istiyor demektir. O halde, o ülkede tasarruf açığı vardır. Ülkedeki tasarruf açığı yurtiçindeki faizlerin artmasına neden olacaktır. Faizlerin yükselmesi mali sermayenin yurtdışından yurtiçine gelmesine özendirilecek ve sermaye dengesi fazla verebilecektir.

- Brüt sermaye giriş ve çıkışları bir ülkenin mali piyasalarının dış dünya ile bütünleşmesinin ölçülerinden biridir. Özellikle, kısa vadeli sermaye giriş ve çıkışları mali piyasaların dış dünya ile ne kadar iç içe olduğunu göstermektedir.

- Uluslararası sermaye hareketlerinin serbest olması, yani mali sermayenin istediği zaman bir ülkeden çıkabilmesi, ekonomi politikalarına ve ekonomi politikası araçlarına büyük ölçüde kısıtlar getirmektedir.

Kısa bir sürede sermaye dengesindeki açıkların finansmanı, uluslararası rezervlerin zaten düşük olduğu bir ortamda, ancak aynı yükseklikte cari işlemler fazlası verebilmekle mümkün olmaktadır.

Sermaye hesabı kısa vadeli ve uzun vadeli sermaye hareketler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2.2.2.1. Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri

Vadesi bir yıldan kısa olan özel ve resmi uluslararası sermaye hesabı bu kalem içinde incelenmektedir. Bu hesap kapsamında genelde vadesi 30, 60, 90 günlük ticari bonolar, finansman bonoları, ihracat kredileri, mevduat sertifikaları kısa vadeli mevduat hesapları girer.

2.2.2.2. Uzun vadeli sermaye hesabı

Vadeleri bir yıldan fazla olan hazine bono ve tahvillerini yabancı ülke sakinlerine satarsak bunun sonucu olarak hazinenin elde ettiği para ülkeye bir sermaye giriştir. Buna karşılık yabancı bir şirket ya da devletin ihraç ettiği borcu ülkemiz sakinleri satın alırsa, yabancı şirket ya da hükümetlere ödenen para ülkeden bir sermaye çıkışı olarak kaydedilecektir. Uluslararası portföy yatırımları, sermaye yatırımları, ülke dışındaki bankalara açılan uzun vadeli mevduat hesapları, Dünya Bankası, IFC, IDA, IMF vb gibi yatırım ve finans kuruluşlarıyla, bankacılık konsorsiyumlarının açtıkları krediler, devletlerden alınan uzun vadeli borçlar bu hesabın içinde yer almaktadır (Parasız,1998:467).

2.2.3. Rezerv Hesabı

üdahalelerin sonucunda ülkenin uluslararası rezervlerindeki değişimler gösterilir. Piyasada döviz talebinin arzı aşması durumunda eğer kur istikrarının sağlanması amaçlanıyorsa, Merkez Bankası döviz satışında bulunur. Böylece resmi rezervler eksilir. Döviz arzının talebinin üzerine çıkması durumunda da kur düşüşünü önlemek için piyasadan döviz satın alınarak resmi rezervlere eklenir (Seyidoğlu,2001).

Rezerv farklı yabancı para cinslerinden oluşmaktadır. Merkez bankası yabancı paraları döviz piyasasına müdahale amacı ile kullanılır. Döviz arz ve talebindeki eğilimler, milli para cinsinden döviz kuru düzeyini belirlemekte ve kurdaki aşırı hareketlenmelerde, merkez bankaları piyasada alım ya da satım yönünde müdahale etmektedirler.

2.2.4. Net Hata Noksan Hesabı

Ödemeler bilançosundaki cari ve sermaye hesabı işlemlerinin otonom nitelikli olup, denkleştirici işlem niteliğindeki rezerv hesaplar ile aralarında miktar olarak eşit, yön olarak ters dengenin olmasını sağlayan hesaptır. İthalat ve ihracatla ilgili bilgi gümrük bildirim beyannamelerinden elde edilir. Firmaların kasıtlı beyan yanlışları ve operasyonel hatalardan ötürü gümrük beyannamelerindeki tutarlar ile gerçekleştirenler arasında farklar olabilmektedir (Koç,2000).

Ödemeler bilançosunda (+) ve (-) girişleri uygulama farklı kaynaklardan elde edilir. İşte bu nedene (+) ve (-) girişler toplamının sıfır bakiye vermesi gerekirken,(+) veya (-) bakiyeler ortaya çıkabilmektedir.

Bu durumda (+) ve (-) kayıtlar arasındaki fark net hata ve noksan kalemiyle dengeye getirilir.

Ödemeler bilançosunda net hata ve noksan kaleminin büyük boyutlara ulaşması verilerin sağlıklı bir şekilde toplanamaması ile ilişkili olabilir. Ancak net hata ve noksan, kayıt dışı sermaye giriş ve çıkışlarını da akla getirir. Net hata ve noksan kaleminin (+) olması; mal ve hizmet şeklinde (+) işaretli girişlerin (-) işaretli mali girişlere göre eksik hesaplandığını ifade etmektedir. Net hata ve noksan kalemi

,Sermaye Hareketlerinden sonra gelirse, eksik yazılan (+) kaydın sermaye hareketleri ile ilişkili olabilmesi söz konusudur (Paya,2007:42).

2.3. CARİ AÇIK KAVRAMI

Eğer bir ülke sattığından çok alıyorsa o ülkede cari açık var demektir. Yani bir ülke ürettiğinden çok harcıyor demektir. Üretilenden fazla yapılan harcamalar diğer ülkelerden borçlanarak karşılanır.

Ülkenin cari işlemlerden elde ettiği gelirler, cari işlemlere yapılan giderlerden daha büyükse bu durum cari fazla (cari işlemler fazlası); daha küçükse cari açık (cari işlemler açığı) olarak nitelendirilmektedir. Günümüz ekonomilerinde özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından cari işlemler hesabının dengede tutulması istikrarlı bir büyüme için büyük bir öneme sahiptir. Bu dengenin bozulması diğer bir ifade ile mal ve hizmet ticareti ile net transferlerden elde edilen gelirlerin giderleri karşılayamaması durumunda, ülke cari açıkla karşı karşıya kalmaktadır (Peker ve Hotunluoğlu, 2009: 222).Cari işlemler açığı, toplam tasarruf ile toplam yatırım arasındaki açıktan kaynaklanmaktadır. Yatırımlarla tasarruflar arasında ortaya çıkan ve tasarruf açığı olarak bilinen bu olgu cari işlemler açığına eşittir. Başka bir ifadeyle, toplam yurt içi harcamaların, toplam yurt içi tasarruflardan büyük olması, dış tasarruf kullanımına neden olmakta, bu da “cari açık” olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir ülkeye giren döviz ile çıkan döviz arasındaki fark cari açık ya da cari fazlayı gösterir. Bir ülkeye giren döviz miktarı çıkan döviz miktarından büyük ise “cari açık” , küçük ise “cari fazla” söz konusudur. Cari açık bir ülkenin dünya ile ticaretinde giderlerinin (ithalat, faiz, kar transferleri gibi) gelirlerinden (işçi gelirleri, ihracat, dış yardım gibi)daha fazla olduğunu gösteren bir tablodur.

Cari açığın oluşumuna neden olan ve cari işlemler dengesinin bozulmasında etkili olan temel faktörler (Roubini ve Watchel, 1998);

- Tasarruf – yatırım dengesizliği,
- Dış ticaret dengesizlikleri,

- Yapısal nedenler olarak sıralayabileceğimiz enflasyon, harcama genişletici politikalar, kalkınmışlık ve teknolojik gelişmişlik seviyesi, ekonomik verimlilikteki değişim, halkın tercihleri,

- Konjonktürel dalgalanmalar,

- Net dış varlıklardaki değişmeler,

- Geçici nitelikteki; iklim koşulları, dünya hammadde ve enerji fiyatlarındaki ani yükselişler, savaş,

- Spekülatif amaçlı sermaye hareketleri ve döviz kuru politikaları olarak sıralanabilir.

Ulusal tasarruflarla ulusal yatırımlar arasındaki fark olarak da tanımlanabilen cari açıkta, tasarruflarla yatırımlar arasındaki dengesizlik önemli rol oynamaktadır. Cari açık ülke ekonomisinde iki etki meydana getirir. İlki tasarruf etkisi denilen, ülkenin cari açıkla birlikte iç kaynakları ile gerçekleştirebileceğinden daha fazla yatırım yapabilme imkânına sahip olarak iç tasarruflarına net bir ilavede bulunmasıdır. İkinci etki ise dönüşüm etkisidir. Gelişmekte olan bir ülke gerçekleştireceği yatırımlar için gerekli sermaye mallarının tamamını kendi üretmeyecek ve bir bölümünü dışarıdan alacaktır. Ancak ülkenin döviz gelirleri gerekli olan ithalatı karşılayamayacak durumda ise, ülke içi tasarrufları yatırıma dönüştürmek mümkün olmayacaktır. Bundan dolayı cari açık, ülkenin kendi döviz gelirleriyle yapabileceğinden daha fazla yatırım yapmasına imkân verecektir (Karluk, 2009: 591).

Türkiye’de cari işlemler açıklarının temel nedenlerinin başında düşük seviyedeki özel kesim tasarrufları gelmektedir. Son dönemlerde yüzde 15’lerin de altına düşen yurtiçi tasarruf/GSYH oranları nedeniyle görece olarak düşük seviyedeki yatırım oranları bile yüksek seviyede cari açığa karşılık gelmektedir. Yatırımların finansmanında dış tasarrufların ağırlığı arttıkça büyüme ve iş çevrimlerinde küresel koşulların etkisi önemli ölçüde artmaktadır. Bunun sonucunda, olumlu küresel likidite koşulları, ekonominin içsel koşulların önerdiğinden daha hızlı büyümesine, olumsuz dışsal koşullar ise ekonominin daha derin ve hızlı küçülmesine yol açabilmektedir (Kalkınma Bakanlığı; 2014).

2.4. CARI AÇIĞIN FİNANSMANI

Bilindiği üzere belirli bir zaman kesitinde bir ülkede yerleşik olanlar ile yabancı ülkelerde yerleşik kişiler arasındaki her türlü iktisadi ilişkilerin kayıtları ödemeler dengesi diye tanımlanan bir bilanço içerisinde yer almaktadır. Ödemeler dengesi istatistikleri dört ana gruptan oluşmaktadır. Bunlar; cari işlemler dengesi, sermaye hesabı, net hata ve noksan ve rezerv hareketleridir. Bu dört hesabın net bakiyesi sıfırdır. Bu çalışmanın nesnesini oluşturan cari işlemler dengesi ise şu kalemlerden oluşmaktadır:

- i) Mal İhracatı-Mal İthalatı
- ii) Hizmet Gelirleri-Hizmet Giderleri
- iii) Diğer Gelirler-Diğer Giderler
- iv) Cari Transferler.

Cari işlemler hesabı açık veriyorsa, sermaye hesabında bir fazlanın olması gerekir. Cari işlemler dengesi ile net sermaye hareketleri (sermaye hesabının) pozitif ya da negatif bir değer almadıkça, ülkenin uluslararası rezervlerinde herhangi bir değişiklik olmayacaktır. Eğer cari işlemlerdeki açık yeterli sermaye girişleri ile finanse edilememiş ise ve/veya Merkez Bankası (MB) uluslararası rezervleri kullanarak piyasayı (dolardaki ani sıçramaları engellemek için) fonlamış ise ülkenin sahip olduğu uluslararası rezervler azalır. Diğer taraftan cari işlemlerdeki açıktan daha fazla sermaye girişi olmuş ise rezervler yükselecektir. Merkez Bankası sermaye hareketlerinin liberalizasyonunun ekonomide yarattığı olası kırılganlıkları önlemek için rezerv biriktirmek zorunda kalmakta bu da ekonomiye ek bir maliyet getirmektedir (Eşiyok,2012).

Ekonomisi yapısal tasarruf sorununa sahip olan Türkiye gibi bir gelişmekte olan bir ülkede, ekonomik büyümenin ve istikrarın sürdürülmesi için ciddi oranda dış kaynağa ihtiyaç duyulması sonucu artan cari açığın, ne miktarda arttığı kadar ne oranda sürdürülebilir olduğu da önemli yer tutmaktadır. Cari açığın sürdürülebilirliğinde temel belirleyiciliği ise cari açığın finansman yapısı oluşturmaktadır.

Tablo 2.1. 2003-2013 Türkiye’de Cari Açık Finansman Kaynakları

	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Portföy Yatırım	Diğer Yatırım	Net Hata ve Noksan	Resmi Rezervler	Cari Açık
2003	1.702	3.851	4.411	4.489	-4.097	-7.554
2004	2.785	9.411	11.139	838	-4.097	-14.198
2005	10.031	14.670	15.481	1.964	-23.200	-21.449
2006	20.185	11.402	24.981	-228	-10.625	-31.836
2007	22.047	2.780	29.499	517	-12.015	-37.781
2008	19.762	-3.770	36.321	2.912	2.758	-40.372
2009	8.629	2.938	-9.066	3.078	-791	-12.124
2010	9.058	19.617	26.661	928	-14.968	-45.420
2011	16.171	19.298	17.154	9.135	-1.014	-75.082
2012	13.224	38.132	19.072	1.059	-22.821	-48.497
2013	12.872	21.090	36.271	3.351	-10.763	-64.940

Kaynak:TCMB

Ekonomik büyümesi dış finansmana dayalı olan Türkiye ekonomisinde cari açığın finansmanının geçici yatırım olarak adlandırılan kısa vadeli sermaye hareketleri (sıcak para) ile yapılması borç artırıcı özelliğinden dolayı cari açığı artırıcı etkide bulunmaktadır. Kalıcı yatırım olarak adlandırılan uzun vadeli sermaye hareketleri (doğrudan yabancı yatırımları) ise cari açığı giderici etkide bulunmaktadır (Doğan, 2014) .

. Ancak günümüz ekonomilerinde sınırlar kalkmakta, bu gibi denetimlerin uygulanabilirliği zorlaşmaktadır. Cari açığın finansmanında kullanılan yollar;

-Doğrudan denetimler

-Devalüasyon

-Merkez Bankası müdahaleleridir.

2.4.1. Doğrudan Denetimler

Mali denetimlere en iyi örnek, ithal mallardan alınan farklı gümrük vergileri ile ihracata uygulanan vergi iadesidir (sübvansiyon). Ekonomik birliklerde gümrük uygulamaları neticesinde (gümrük vergilerinin kaldırılması) bu ülkelerin kendi aralarında yaptıkları ithalat işlemlerinde gümrük vergisi yerine değişen vergi uygulamaları kendini göstermektedir. Bu ve benzeri denetimlerin cari açık üzerindeki olumlu etkileri kaçınılmazdır. Doğrudan denetimler cari açığı finanse etmekten daha çok cari açığı önleyici tedbirler arasında sayılabilirler. Bu yönüyle daha kalıcı ve etkili bir çözüm olarak görülmektedirler ve zorlaşmaktadır (Yılmaz; 2009 s.61-62).

2.4.2. Devalüasyon

Devalüasyon, sabit kur rejiminde para otoritesinin aldığı karara dayalı olarak paranın yabancı paralar karşısında değerinin düşürülmesidir (Eğilmez;2013).

Devalüasyon başlıca iki nedenle yapılır. Bunlar:

-İhracatı teşvik ve ithalatı kısmak suretiyle dış ticaret açıklarının kapanmasını sağlamak

-İç fiyatlar ile dış fiyatlar arasında mevcut bulunan dengesizliği ortadan kaldırmaktır.

Devalüasyon ülkenin ödemeler dengesi üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler, devalüasyon yapan ülke ile diğer ülkelerdeki arz ve talep şartlarına bağlıdır. Devalüasyon yapan ülke ile diğer ülkelerdeki arz ve talep şartlarına bağlıdır. Devalüasyon yapıldığı zaman yabancı dövizlere göre ihraç fiyatları düşer. İhraç fiyatlarının düşmesi karşısında normal olarak ülke mallarına olan dış talep artar. Bu artışı, ihraç malları fiyatlarını devalüasyondan önceki seviyesine doğru iterken, ithal malları pahalılaştığından ithal talebi kısılır. Böylece dış ticaret açıkları kapatılarak dış denge sağlanmış olur (Karluk;2003 s.412-413).

Devalüasyon, genel olarak ödemeler bilançosu açık veren ülkelerde, ödemeler bilançosu açıklarını kapama amacı ile yapılır. Çünkü devalüasyon ithal girdilerinin fiyatlarını yükseltip, ihracat çıktılarının fiyatlarını düşürür. Bu nedenle yıllık ithal

girdilerinin toplam hacmi azalırken, yıllık ihraç çıktılarının toplam hacmi yükselir. Böylece devalüasyon yapılan ülkelerde döviz tasarrufu ve döviz girdisi sağlanır. Bu şekilde ödemeler dengesi açıklarını kapatma olanakları doğmuş olur. Devalüasyonun ülke ekonomisinde bu iyileştirici uygulamaları yanında, devalüasyonun ithal girdileri fiyatlarını yükseltmesi nedenleri ile ülke düzeyinde maliyet enflasyonunu yükseltme tehlikeleri belirir. Bu nedenle, devalüasyon operasyonlarından sonra, iç fiyatların sabit tutulması zorunluluğu vardır. Ayrıca ihraç mallarının stoklarının bulunması ve de ihraç malları arzını çoğaltabilme olanaklarının olması gerekir (Çelebi:2000,56). Türkiye’de 1946, 1958, 1970,1978,1979, 1980,1995,2001 yıllarında devalüasyon yapılmıştır.

2.4.3. Merkez Bankası Müdahaleleri

Cari açığın finansmanında izlenecek bir diğer yol ise merkez bankalarının uyguladığı politikalardır. Bu noktada merkez bankasının dövize müdahalesi gerekmektedir.

Cari açık veren ülkelerin finansal piyasalarında döviz çok yabancı para ise daha azdır. Dolayısıyla ulusal para daha değerlidir. Böyle bir durumda cari açıkla müdahale için merkez bankasının dövize müdahalesi alış yönlü olmalıdır. Merkez bankasının piyasadan fazlaca döviz alması sonucunda döviz azalacak dövize olan talebin artmasıyla yerli paranın değeri düşecektir. Bu da diğer önlemlerde olduğu gibi ithalatın daha pahalı hale gelmesi dolayısıyla azalmasına ve tam tersi etkiyle de ihracatın artmasına ve cari açığın boyutlarının daralmasına yol açacaktır.

Merkez bankası döviz alışlarını açık piyasa işlemleri ile gerçekleştirdiği durumda etkinin daha hızlı olduğu gözlenir. Merkez bankasının bu şekilde bir müdahalesi ise merkez bankasının gücüne daha net bir ifade ile sahip olduğu rezerv toplamına bağlıdır. Ülkelerin merkez bankalarının bu yolu seçebilmeleri için güçlü ve büyük bir rezerv birikimine sahip olmaları gerekmektedir. Ancak bu durum gelişmekte olan ülkeler için pek de olası değildir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin daha kırılgan olduğu ve rezerv toplamalarının da çok fazla olmadığı bilinmektedir (Yılmaz, 2009 :62).

2.5. CARI AÇIĞIN NEDENLERİ

Cari açığa neden olan pek çok faktör vardır. Enerji ve ara mamulde dışa bağımlı olan Türkiye, enerji ve ara mamul ithalatı yapmaktadır. Bu ithalat dış ticarete büyük bir paya sahiptir. Enerji ithalatı ve dış ticaret cari açığın büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Faiz oranı ve döviz kuru, tasarruf yatırım eşitsizliği, bütçe açığı, dış ticaret açığı da bu faktörler arasında sayılabilir.

2.5.1. Faiz Oranı ve Döviz Kuru

Faiz oranları, tasarruf, tüketim ve yatırımlara olan etkisiyle cari işlemler açıklarının temel belirleyicileri arasındadır. Buna göre, faiz oranlarındaki bir artış, standart makroekonomik aktarım mekanizması çerçevesinde, toplam tüketim ve yatırımları azaltacağı için, cari işlemler dengesini pozitif olarak etkileyecektir. Mali baskınlık altında ise, faiz artışlarının kamu borç dinamiklerini olumsuz etkilemesi sonucunda, cari işlemler dengesi üzerindeki etkisinin daha fazla olması beklenebilir. Mali baskınlık altında, kamu açıklarındaki azalmalar, risk primini ve borçlanma maliyetini azaltarak özel sektör tasarruf-yatırım açığının ve cari işlemler açığının artmasına yol açabilir (10.Kalkınma Planı).

Ayrıca uygulanan "yüksek faiz, ucuz döviz" politikası sonucunda TL aşırı değerlenmektedir. Ülkeye gelen bu sıcak paranın ülkeyi ne zaman terk edeceğinin belli olmaması ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Dolayısıyla cari dengesizliğin doğrudan yabancı yatırımlarıyla finanse edilmesi, kısa vadeli sıcak para ile finanse edilmesinden daha sürdürülebilirlerdir. Çünkü piyasa koşullarının değişmesi durumunda bu yatırımları geri çekmek kolay değildir (Yeldan,2005:48-51).

Genişletici maliye politikası ile kamunun bütçe açığı vermesi, yurtiçi faiz oranlarında yükselmeye, faiz oranlarındaki artış, ülkeye daha fazla sermaye girmesine, o da ülkede döviz kuru düşüşüne yol açar. Döviz kuru düştüğünde ülkede ihracat azalır, ithalat artar. Bu da dış ticaret açığına ve cari açığa neden olmaktadır (Marinheiro,2006).

Bayraktutan ve Demirtaş (2011), 19 gelişmekte olan ülkede cari açığın belirleyicilerini, 1980-2006 dönemi verilerini kullanarak, panel veri analizi yöntemiyle test etmiş ve büyüme oranı, yatırımlar ve kamu harcamalarındaki artışın cari işlemler

açığını artırdığını, dış ticaret hadlerindeki iyileşme, dışa açıklık oranı, dünya büyüme oranı ve dünya faiz oranlarındaki artışın ise cari işlemler açığını azaltıcı yönde etkide bulunduğunu tespit etmiştir.

Türkiye'deki cari işlemler açığının belirleyicilerini Peker ve Hotunluoğlu (2009) VAR yöntemi yardımıyla, 1992:01-2007:12 dönemi aylık verileri kullanılarak araştırmışlardır. Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığının öncelikle döviz kuru, faiz oranı ve İMKB'de ortaya çıkan değişmelere karşı duyarlı olduğu bulgusu elde etmişlerdir.

Erkılıç (2006), 1980-2004 dönemi verileriyle yaptığı çalışmada, VAR yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada Türkiye'deki cari açığın en önemli açıklayıcı değişkenleri önceki dönemin cari açığı, yurtiçi büyüme oranı ve reel döviz kuru olarak saptamıştır.

Esen, Yıldırım ve Kostakoğlu (2012) ,Türkiye'de faiz artışının cari işlemler açığı üzerindeki etkisinin araştırmışlardır. Politika faizindeki artışın kredi kanalı vasıtasıyla cari işlemler açığını azaltacağını ortaya koymuşlardır. Türkiye'de faiz artışının kredi kanalı vasıtasıyla cari işlemler açığını azaltacağını saptamışlardır.

Lebe ve diğerleri (2009), ekonomik büyüme ve reel döviz kurlarının cari işlemler açığı üzerindeki etkilerini, Türkiye ve Romanya'nın 1997: II – 2007: III verileri ve yapısal vektör otoregresif analizi (SVAR) yöntemi ile test etmişlerdir. Her iki ülke için de ekonomik büyüme cari işlemler açığının temel belirleyicisi olarak öne çıkmıştır.

Çiftçi(2012) cari işlemler açığı ile ekonomik büyüme ve reel döviz kurları arasındaki ilişkilerini 2001:1- 2012:3 dönemine ait üç aylık verilerini Eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi kullanılarak incelemiştir. VAR modeline dayalı olarak yapılan Johansen eşbütünleşme analizi sonucunda değişkenler arasında iki eşbütünleşme ilişkisi olduğu saptanmıştır. Cari açık, GSYİH ve reel kur arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu yani bu değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiklerini ortaya koymuştur.

2.5.2. Bütçe Açığı

İktisat literatüründe, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişki “ikiz açıklar hipotezi” olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte, “ikiz açıklar hipotezi”ni tartışan iki farklı görüş söz konusudur. Bu görüşler, Geleneksel Yaklaşım ve Ricardocu Denklik Hipotezi’dir.

Açık ekonomilerde ulusal gelir, tüketim (C), yatırım (I), hükümet harcamaları (G) ve ithalat-ihracat (X-M) dengesinin toplamından meydana gelir.

$$Y = C+I+G+(X-M) \quad (1)$$

Ulusal geliri aynı zamanda, tüketim(C), tasarruf(S) ve vergi ödemeleri(T) şeklinde de ifade edebiliriz.

$$C+S+T = C+I+G+(X-M) \quad (2)$$

Tüketim(C)’lerin birbirini elemesiyle ve düzenlemeyle şu denklem oluşur;

$$(X-M) = (S-I)+(T-G) \quad (3)$$

Bu denklem, dış ticaret dengesinin (X-M), özel tasarruf-yatırım dengesine (S-I) ve bütçe dengesine (T-G) bağlı olduğunu gösteriyor. Özel tasarruf-yatırım dengesinin sabit olduğu varsayımı altında, bütçedeki açık, dış ticaret açığına yol açacaktır ki bu da ikiz açıklar ilişkisini gösteren temel mantıktır.

Bolat, Belke ve Aras(2011), 1998:1-2010:4 döneminde Türkiye’de ikiz açık hipotezinin geçerliliğini incelemişlerdir. Sınır testi uygulayarak iki değişken arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiyi incelemişlerdir. Uzun dönemde bu değişken arasında ilişki olmadığını ancak kısa dönemde kuvvetli bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

Bayrak ve Esen (2012), Türkiye’de bütçe dengesi ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi 1975-2010 yıllı verileriyle incelemiştir. Kısa ve uzun dönemde bütçe açıkları ve cari işlem açıkları arasında bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar, Geleneksel Keynesyen Yaklaşımı desteklerken; Ricardocu Denklik Yaklaşımını reddetmiştir.

Utkulu (2003), 1950-2000 yıllarını incelemiş, eş bütünleşme ve hata düzeltme mekanizması yöntemlerinin kullanmıştır. Cari açık ve bütçe açığı arasında uzun dönemli bir ilişki saptamıştır. Cari açık ve bütçe açığı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Utkulu yaptığı bu çalışmayla Keynesyen yaklaşımı desteklemiştir.

Keynesyen yaklaşımı destekleyen bir başka çalışma ise; Keskin ve Yılmaz (2006), 1960-2004 verilerinin yıllık olarak incelemişlerdir. Uzun dönemde bütçe açığı ve dış ticaret açığı arasında ilişki olduğunu ve ayrıca çift yönlü nedensellik ilişkisi d bulunduğunu saptamışlardır.

Timur (2006), bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi uygulayarak 1985-2003 için test etmiştir. Sonuçlar geleneksel yaklaşımı destekler niteliktedir.

Literatürde Ricardocu yaklaşımı destekleyen çalışmalara bakacak olursak; Aksu ve Başar (2005), 1989-2005 verilerinin yıllık VAR yöntemiyle olarak incelemişler, bütçe açıkları dış ticaret açıklarını etkilerken, dış ticaret açıklarının bütçe açıkları üzerinde gecikmeli olarak etkili olduğu sonucuna varmışlardır.

2.5.3. Tasarruf Yatırım Eşitsizliği

Bir ekonomide, gelirin tüketilmeyen bölümü tasarruf edilmekte ve yatırımların finansmanında kullanılmaktadır. Kapalı bir ekonomide, özel ve kamu kesimi tasarruflarından oluşan yurtiçi tasarruflar kamu ve özel kesim yatırımları toplamına eşit olmaktadır. Toplam yatırımlar, kamu ve özel kesimin sabit sermaye yatırımları ile stok değişiminden meydana gelmektedir.

Açık bir ekonomide ise, dış alemle ilişkiler nedeniyle, toplam yatırımlarla yurtiçi tasarruflar arasındaki eşitlik ortadan kalkmaktadır. Cari işlemler dengesinin açık veya fazla vermesine bağlı olarak yatırımlar yurtiçi tasarrufların üzerinde veya altında olabilmektedir. Türkiye’de, sermaye ihtiyacı nedeniyle, genelde toplam yatırımlar yurtiçi tasarruflardan daha yüksektir. Diğer bir ifade ile toplam yatırımların finansmanı için dış tasarruflar kullanılmakta, cari işlemler dengesi açığı verilmektedir.

Türkiye’de cari işlemler açıklarının temel nedenlerinin başında düşük seviyedeki özel kesim tasarrufları gelmektedir. Son dönemlerde yüzde 15’lerin de altına düşen yurtiçi tasarruf/GSYH oranları nedeniyle görece olarak düşük seviyedeki yatırım oranları bile yüksek seviyede cari açığa karşılık gelmektedir. Yatırımların finansmanında dış tasarrufların ağırlığı arttıkça büyüme ve iş çevrimlerinde küresel koşulların etkisi önemli ölçüde artmaktadır. Bunun sonucunda, olumlu küresel likidite koşulları, ekonominin içsel koşulların önerdiğinden daha hızlı büyümesine, olumsuz dışsal koşullar ise ekonominin daha derin ve hızlı küçülmesine yol açabilmektedir (Kalkınma Bakanlığı).

Cari işlemler açığı, toplam tasarruf ile toplam yatırım arasındaki açıktan kaynaklanmaktadır. Yatırımlarla tasarruflar arasında ortaya çıkan ve tasarruf açığı olarak bilinen bu olgu cari işlemler açığına eşittir. Başka bir ifadeyle, toplam yurt içi harcamaların, toplam yurt içi tasarruflardan büyük olması, dış tasarruf kullanımına neden olmakta, bu da “cari açık” olarak ortaya çıkmaktadır (Eşiyok, 2008a: 92-93).

Bir ülkede yaratılan üretim (Y), iç ve dış talep vasıtasıyla tüketilir. Bu arada üretim karşılığında elde edilen gelir, kısmen, ithal mal ve hizmetlerinin alımında kullanılır.

Ülke mallarına olan iç talep (AD); tüketim harcamaları (C) ,yatırım harcamaları (I) ve kamu harcamalarından (G) oluşur. Bu durumda,

$$AD=C+I+G \text{ (2.5.3.1.)}$$

Yazabiliriz.

Ülkenin ihraç ettiği mal ve hizmetleri (X); dışarıdan talep ettiği mal ve hizmetleri (M) ile tanımladığımızda (X-M), cari işlemler dengesinin durumunu ifade edecektir. X=M durumda cari işlemler dengesinin kurulmuş olur.

Bu durumda toplam harcamalar

$$Y=C+I+G+ (X-M) \text{ (2.5.3.2.)}$$

Şeklinde ifade edilebilir.

Bu demektir ki milli gelir (Y); tüketim harcamaları, yatırım harcamaları; kamu harcamalarının toplamı ile cari işlemler dengesinden oluşur.

Diğer taraftan kullanım açısından milli gelir (Y); tüketim harcamaları; kamu harcamaları toplamı ile cari işlemler dengesinden oluşur.

Diğer taraftan kullanım açısından milli gelir

$$Y=C+S+T \text{ (2.5.3.3.)}$$

Şeklinde ifade edilebilir. Buna göre milli gelir; tüketim harcamaları, tasarruflar ile net vergilerin (T) toplamı olmaktadır.

Bu iki milli gelir tanımı özdeş olduğu için,

$$C+I+G+(X-M)=C+S+T \text{ (2.5.3.4.)}$$

Yazabiliriz.

Özdeşliğin her iki yanında bulunan (C) 'yi göz ardı edip, gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra

$$(X-M)=(S-I)+(T-G) \text{ (2.5.3.5.)}$$

Elde edilir.

Kamu kesimini de dengede kabul ederek veya kamu açığını (T-G), toplam tasarrufları (S_t) içinde ifade ettiğimizde;

$$X-M=S_t-I \text{ (2.5.3.6.)}$$

Elde edilir.

Bu basit özdeşlik bize bir ülkenin ekonomik durumu toplumu bir şekilde değerlendirebilmemiz için çok faydalı bir çıkış noktası oluşturmaktadır. Özdeşliğin sol tarafı iç dengesizliği, sağ tarafı ise dengesizliğin dış faktörlerini tartışmamızı kolaylaştıracak niteliktedir. Örneğin özdeşliğin sol tarafını inceleyerek ekonomideki tasarruf açığının sebeplerini tespit edebiliriz. İçerideki tasarruf açığı aşırı yatırım

faaliyetinden veya iradi-gayri iradi tasarruf mekanizmalarının yetersizliği ile ilişkili olabilir. Sağ tarafta ise dış dengesizliğin sebeplerini irdeleyebiliriz. Dış dengesizlik ihracat rejimi vb. sebeplerden kaynaklanabileceği gibi kurların dışuk değerli olmasıyla ilişkili olabilir.

Bu bağlamda makro ekonomik denge döviz kuru kavramından söz etmek faydalı olacaktır. Makro ekonomik denge döviz kuru basitçe i ve dış dengenin sağlandığı anda ortaya çıkan döviz kurunu ifade etmektedir (Chourng-Hney Wong,2002:12).

Anlaşıldığı üzere, dışa açık bir ekonomide tasarruf ve yatırım farklılaşması muhtemeldir. Bu durumdan hareketle, yüksek yatırım düzeyi büyük cari açıklara yol açabilmektedir.

Esasen yukarıdaki değişiklikle şu ihtimalleri sıralayabiliriz.

1.Tasarruf açığının sebebi, çok yüksek yatırım düzeyi olabilir. Bu durumda ekonomik rejim, makul bir tasarruf düzeyi sağlamakla birlikte, çok yüksek olan yatırım düzeyi, dış kaynakla kapatılması gereken bir tasarruf açığı yaratmaktadır. Bu gibi hallerde cari açığı kapatma girişimleri, yatırımların ve dolayısıyla büyüme hızının düşmesini gerektirir.

2.Bir dış açığın diğer sebebi, ekonomideki tasarruf düzeyinin yetersizliği olabilir. Örneğin, uzun dönemli bir perspektife baktığımızda, Türkiye’de büyüme hızının dolayısıyla ile yatırım düzeyinin çok yüksek olmadığını görmekteyiz. Bu durumda ekonominin ihtiyacı, tasarrufların geliştirilmesidir. Aksi takdirde, cari açığı kapatmak için esasen yetersiz olan yatırımları daha da kısmak gerekecektir (Paya,2007:168).

rnek (2008)’in VAR yöntemi ile yapmış olduğu çalışmada 1996-2006 yılları arasında Türkiye’de doğrudan yatırımların kısa ve uzun vadede ulusal tasarruflara ve ekonomik büyümeye olumlu etki yaptığı ancak kısa vadeli sermaye akımlarının yurtiçi tasarruflar üzerinde negatif etki yaptığı bulgularına ulaşılmıştır.

Freund (2005), gelişmiş ülkelerin büyüme oranındaki artışların tüketim harcamalarını artırarak tasarruf hacmini daralttığını ve böylece cari işlemler dengesinde bozulmalara neden olduğunu belirlemiştir.

2.5.4. Dış Ticaret Açığı

Dış ticaret, ithalat ve ihracattan meydana gelmektedir. Her ikisi de maddi olarak mallardan oluştuğu için buna ‘görünür’ ticaret de denir. Bir ülke, kuruluşları ve yurttaşları gereksinme duydukları malları da gereksinme duyan öteki ülkeler ithal ederler. Bu işlemler, ülkenin yani devletin ulusal ekonomilerine karışmacılık derecelerine göre geniş bir serbestlikle, satılacak veya alınacak, daha yerleşmiş bir deyimle ithal edilecek veya ihraç edilecek malları sınırlama ve yasaklamaya kadar varan bir uygulama içinde olur.(Karakayalı,2003:434)

İthalat değerinin ihracat değerinden büyük olması durumunda ‘Dış Ticaret Bilançosu’ açık, tersi durumda da fazla verir. Çok nadir durumlarda ithalatla ihracata değerleri eşit olabilir ki, bu durumlarda dış ticaret dengesinden söz edilebilir.(Karakayalı,2003:435)

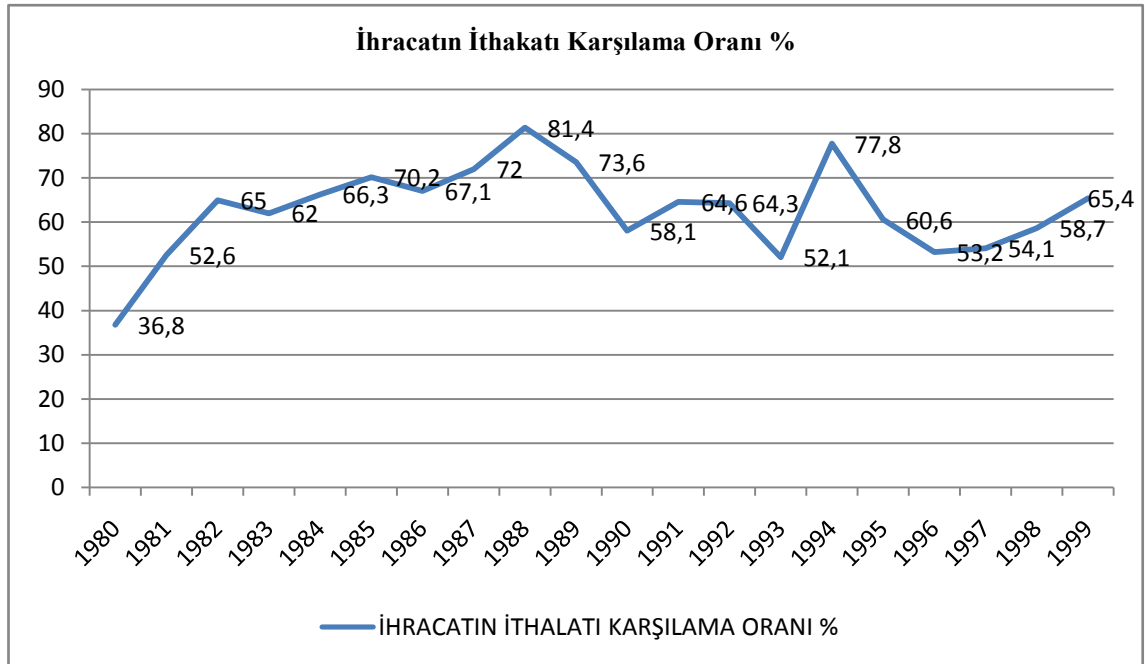
Ekonomik büyümenin bir ülkede belli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmet miktarındaki artışı temsil ettiği düşünüldüğünde, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik

büyüme ile cari işlemler açığı arasındaki bu ilişkiler büyük ölçüde üretim sürecinde yüksek miktarlarda ithal girdi kullanılmasından yani; ithalata dayalı bir büyüme politikası izlenmesinden ileri gelmektedir. Bu durum ihracatın ithalatı karşılama oranında azalmalara böylece dış ticaret ve cari işlemler dengesinde bozulmalara diğer bir deyişle cari işlemler açığına yol açmaktadır (Telatar ve Terzi, 2009: 121-22).

Türkiye’de 1980 öncesinde, ithal ikameci üretim politikası izlenmiş ve ihtiyaç duyulan bütün malların yurt içinde üretilmesine çalışılmıştır. 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte, ülkenin dış dünya ile serbest ticaret yapmasının önü açılmış ve ihracata dayalı ekonomik büyüme modeli uygulamaya konulmuştur. Ancak, gerekli yasal ve yapısal düzenlemeler yapılmadan başlayan bu dışa açılma süreci, ihraç edilenden daha fazlasının ithal edilmesiyle ve dış ticaret açığıyla sonuçlanmıştır (Göçer,2013).

2001 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte %24 oranında daralan ithalat hacmi, 2002 yılından itibaren yüksek artılar kaydetti. 2001 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %76 ile en yüksek seviyede iken 2000 yılında % 51 ile en düşük seviyede olduğu gözlemleniyor. İhracatının ithalatı karşılama oranı 2001 yılından bu yana sürekli düşerek %76'dan %61'e gerilemiş durumdadır.

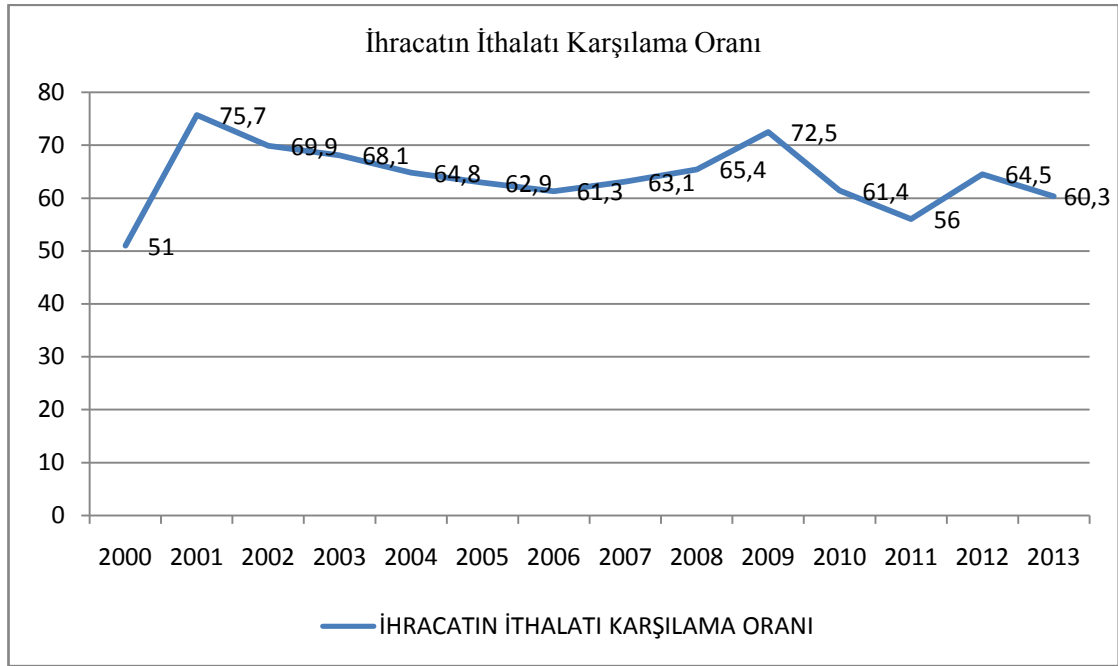
Grafik 2.1. 1980-1999 Yılları İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Kaynak: TÜİK

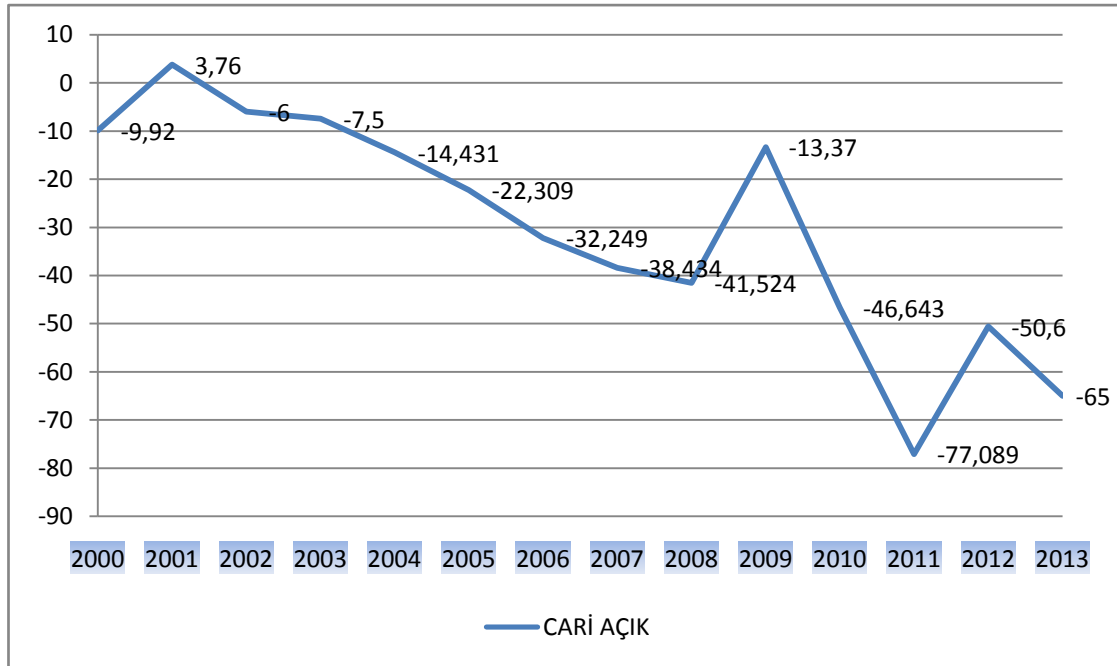
2000'li yıllar boyunca, yüksek faiz/düşük kur yolu ile uyarılan kısa vadeli spekülasyon sermaye girişleri, bir yandan kamu ve/veya özel kesim açıklarını dış tasarruflar yolu ile finanse ederken, bir yandan da değerlenen ulusal para, düşük rekabet gücü ve kredi genişlemesi yolu ile ulusal ekonominin ithalat ve tüketim hacmini genişleterek (tasarrufları düşürerek) cari işlemler açığının artması yönünde baskı oluşturmuştur. 1990'lı yıllara göre 2000'li yıllarda giderek artan dış ticaret ve cari açıkların arkasında 2000'li yıllarda değer kaybeden Türk Lirası vardı.

Ekonomi literatüründe iktisadi kriz sinyali olarak nitelendirilen cari işlemler açığının GSYH'ya oranının %5'i aşması durumu ortaya çıktığında, Türkiye ekonomisi de eşik aşılmasını takip eden yıllarda kriz yaşamıştır. Cari işlemler açığının GSYH'ya oranının %5'e yaklaştığı ya da aştığı söz konusu yılları takip eden yılda ekonomi ağır bir devalüasyon ve iktisadi krize sürüklenmiştir (Yılmaz ve Karataş,2009).

Grafik 2.2: 2000-2013 Yılları İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Kaynak: TÜİK

Grafik 2.1, Grafik 2.2 ve Grafik 2.3'ü karşılaştırıldığında cari açığın arttığı yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranının düştüğünü görülmektedir. Cari açığın en düşük olduğu 2001 yılına ihracatın ithalatı karşılama oranı yüksektir. 2009 yılında cari açık 13 milyar dolar seviyelerinde gözlenirken ihracatın ithalatı karşılama oranı %72,5 olarak gerçekleşmiştir. Cari açık ile ihracatın ithalatı karşılama oranı arasında negatif bir ilişkiden bahsedebiliriz. İhracatın ithalatı karşılama oranı artıkça cari açıda bir düşüş gözlemlenmektedir.

Grafik 2.3: 2000-2013 Yılları Cari Açık Rakamları**Kaynak:** TÜİK**Tablo 2.2.** Dünyada Cari Açık Rakamları (bin dolar)

Ülke	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Toplam	201 963 574	140 928 421	185 544 332	240 841 676	236 545 141	251661250
Rusya	31 364 477	19 450 086	21 600 641	23 952 914	26 625 286	25 064 214
Çin	15 658 210	12 676 573	17 180 806	21 693 336	21 295 242	24 685 886
Almanya	18 687 197	14 096 963	17 549 112	22 985 567	21 400 614	24 182 422
İtalya	9 751 280	10 682 037	7 594 646	10 139 888	13 344 468	12 884 864
ABD	11 975 929	8 575 737	12 318 745	16 034 121	14 130 546	12 596 170
İran	8 199 689	3 405 986	7 646 08	12 461 532	11 964 779	10 383 217
İsviçre	5 588 439	1 999 86	3 153 702	5 018 977	4 304 864	9 646 289
Fransa	9 022 015	7 091 795	8 176 600	9 229 558	8 589 896	8 079 840
İspanya	4 548182	3 776 917	4 840 062	6 196 452	6 023 625	6 417 719
Hindistan	2 457 908	1 902 607	3 409 938	6 498 651	5 843 638	6 367 781

Kaynak: www.hazine.gov.tr

2008 ve 2009 yılında Dünya genelinde yaşanan ekonomik durgunluk, özellikle Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı olan Avrupa Birliği ülkelerinin büyüme performanslarındaki bozulmalar ve yetersiz talep koşulları, ihracatımızı olumsuz yönde

etkilemiş, ithalat talebinde de düşüşe yol açmıştır. İthalat talebindeki düşüşün ihracattan daha yüksek oranda gerçekleşmesi dış ticaret açığının küçülmesini sağlamıştır.2008 yılında 53.021 milyon dolar olan dış ticaret açığı, 2009 yılında %51,1 azalarak 24.845 milyon dolara yükselmiştir (TOBB,2009:106).

2.5.5. Enerji İthalatı

Ekonomik büyüme ve kalkınma konusunda önemli hedefleri olan Türkiye enerji gereksiniminin yaklaşık $\frac{3}{4}$ ünü dışarıdan sağlamaktadır. Enerji tüketiminde dünya sıralamasında ilk 15 içinde olan Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynakları konusunda çok önemli bir potansiyel olmasına rağmen güneş, rüzgar, jeotermal gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının yaklaşık % 15’inden yararlanılabilmektedir(Demir,2013)

Türkiye’nin ithalatı içinde önemli paya sahip olan ham petrol fiyatlarında yaşanan sürekli artışlardır. Enerji fiyatlarının yükselmesi, üretim maliyetini arttırırken, üretim sektörünün yaptığı ithalatın maliyetini de yükseltmektedir. Cari açığın petrolden kaynaklanan kısmı, açıkta katılık yaratan bir rol oynamaktır (Karabulut ve Danışoğlu, 2006:49). Ekonominin gelişiminin temel yapı taşı olan enerji, böylece son dönemde daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye, enerji tüketiminin yaklaşık %70’lik kısmında dışa bağımlıdır. Türkiye’nin enerjide dışa bağımlı bir ülke olması cari açığa etki etmekle birlikte ekonomik büyümeye de yansımaktadır. (Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi,2008:34).Yüksek oranda enerji bağımlılığının Türkiye ekonomisine maliyeti de oldukça yüksektir. İthalata olan bağımlılığımızdan ötürü cari açık artmakta ve girdi maliyetlerinin artmasından dolayı ülkede üretilen mal ve hizmetler diğer ülkelere göre rekabet üstünlüklerini kaybetmektedirler. (TÜSİAD, 2007: 305).

2011 yılındaki 77 milyar dolarlık enerji ithalatının %70’ini yani 54 milyar dolarını enerji ithalatı oluşturmuştur. Enerji hammaddeyi ithalinin; biri enerji hammaddesinin kendisi, diğeri ise enerji hammaddelerinin elektrik enerjisine dönüştürülebilmesi sürecinde kullanılan aksamın büyük ölçüde imalat sanayi kökenli ürünler olması ve bunların da ithalat kaynaklı olması, enerjide dışarıya bağımlılığın çift boyutlu olmasına yol açmaktadır.

Tablo 2.3. Türkiye’de Enerji İthalatı ve Cari Açığın Gelişimi (milyon TL)

Yıllar	Cari Açık	Toplam İthalat	Enerji İthalatı	Enerji İthalatı/ Toplam İthalat	Enerji ithalatı/
1990	-26.250	22.302	4.622	20,7	-17,6
1991	2.500	21.047	3.756	17,8	150,2
1992	-9.740	22.870	3.760	16,6	-38,6
1993	-64.300	29.429	3.964	13,5	-6,1
1994	26.310	23.270	3.817	16,5	14,5
1995	-23.380	35.707	4.619	12,9	- 19,7
1996	-24.370	43.626	5.916	13,5	-24,2
1997	-26.380	48.558	6.068	12,4	-23,0
1998	20.00	45.921	4.509	9,8	22,5
1999	-9.250	40.671	5.377	13,2	58,1
2000	-99.200	54.502	9.540	17,5	-9,6
2001	37.600	41.399	8.33	20,1	22,1
2002	-6.260	51.553	9.203	17,8	-147,0
2003	-75.540	69.339	11.575	16,6	-15,3
2004	-14.198	97.539	14.407	14,7	- 101,4
2005	-21.449	116.774	21.255	18,2	-99,0
2006	-31.836	139.576	28.859	20,6	-90,6
2007	-37.781	170.062	33.883	19,9	-89,6
2008	-40.438	201.963	48.281	23,9	-119,3
2009	-12.168	140.928	29.905	21,2	-245,7
2010	-45.447	185.544	38.497	20,7	-84,7
2011	-75.092	240.841	54.117	22,4	-72,0

Kaynak: Veriler, Hazine Müsteşarlığı ve TÜİK’ten derlenmiştir.

Dolayısıyla enerji hammaddeleri ithal giderinden öte, bunu elektrik enerjisine dönüştürme kaynaklı imalat sanayi yetersizliği Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığının önemli bir nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, Türkiye’de ekonominin hızlı büyüdüğü yıllarda gerek ara malı ve sabit sermaye yatırımlarına bağlı

ithalat gerekse toplam enerji ithalatı hızla artmakta, bu da cari işlemler açığının daha da yükselmesi ile sonuçlanmaktadır (Kazgan,2013: 10-22).

2023 yılında Türkiye'nin yeni ihtiyaçları ile bağlantılı olarak, enerji tüketiminin %90 artacağı öngörülmektedir ki bu değer OECD ortalamasının yedi katıdır. 2012 yılında cari açığın yüzde 71'inin enerji ithalatından kaynaklanmış olması ileriye doğru cari açığı ve enerjide dışa bağımlılığını azaltmak üzere konulan hedeflerin ekonomik büyüme için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır

2.6. TÜRKİYE CARI İŞLEMLER DENGESİ

Cari işlemlerin alacaklı ve borçlu kısımları toplamı arasındaki farka “Cari İşlemler Bilançosu” (Current Transactions Balance) adı verilir. İki taraf toplamının birbirine eşit olması cari işlemler bilançosunun dengede olmasını, alacaklı kısım toplamının borçlu kısımdan büyük olması cari işlemler bilançosunun fazla vermesini, tersi de cari işlemler açığını ifade eder.

2.6.1. 1980-2000 Yılları Arasında Cari İşlemler Dengesi

1980 yılında cari işlemler açığı bir önceki yıla göre %96,8 oranında önemli bir artış göstererek 2.461 milyar dolara ulaşmıştır. Cari işlemler açığındaki bu artış 24 Ocak kararlarının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan j eğrisi⁵ etkisiyle ihracat gelirleri ve işçi dövizlerindeki kayda değer artışlara rağmen petrol fiyatlarında meydana gelen iki kat artışa bağlı olarak ithalatın %42 gibi yüksek bir oranda artmasından kaynaklanmıştır. Böylece dış ticaret açığı 1980 yılında %52,8 oranında artarak 4.290 milyon dolara ulaşmıştır.

Buna karşılık 1980 yılında sermaye hareketleri dengesi öngörülen düzeyini büyük ölçüde aşarak 2 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler sonucu 393 milyon dolarlık bir ödemeler dengesi açığı oluşmuştur.

1981 yılında cari işlemler açığı, 1980'e göre %36,4 oranında azalarak 1968 milyon dolara inmiştir. Cari dengedeki bu düzelme dış ticaret açığındaki %15

⁵ Devalüasyonun ilk etapta dış ticaret dengesini kötüleştireceğini ancak bu durumun belli bir süre sonra tersine döneceğini iddia eden etkidir.

oranındaki azalmayla, görünmeyen kalemlerdeki %19,1'lik artıştan kaynaklanmıştır.1981 yılında dış ticaret açığı örülen 769 milyon dolarlık azalma ithalat harcamalarında %12,9 oranındaki artışa rağmen, ihracat gelirlerinin %61.6 artmasıyla gerçekleşmiştir. Bir diğer değişle 24 Ocak Kararları çerçevesinde j-eğrisi etkisi meydana gelmiştir.(Parasız,2004:308)

Türkiye'nin 1980'li ve 1990'lı yıllarındaki düşük cari açık düzeylerinden, 2000'li yıllarda yüksek cari açık düzeylerine çıktığı gözlenmektedir. Sermaye hareketlerinin serbest bırakıldığı 1980'li yılların sonundan itibaren Türkiye ekonomisinin yapısal olarak cari işlemler açığı verdiği ve bunun 2002 sonrasında önemli miktarda yükseldiği görülmektedir.

1990'lı yıllar ve sonrasında cari işlemler dengesi ile reel gelir büyümesi arasında ters yönde ilişki net olarak ortaya çıkmaktadır. Cari işlemler açığı arttıkça büyüme oranı artmakta, cari fazla veya daha düşük cari işlemler açığı verilen yıllarda ise düşük büyüme oranları gerçekleşmektedir. Türkiye ekonomisi genellikle daralma dönemlerinde cari işlemler fazlası verebilmiştir. Bununla birlikte, yurtiçi tasarrufların gerçekleşen ekonomik büyümeyi finanse edecek düzeyde olmaması nedeniyle sürekli dış kaynak ihtiyacı duymuştur. Bu yapı, yurtiçi tasarrufların artırılmasını temel öncelik olarak ortaya koymaktadır (Kalkınma Bakanlığı,2014).

5 Nisan karaları öncesinde, 1993 yılında dış ticaret ve ödemeler bilançosu açıkları sırasıyla 14,1 ve 6,8 milyar dolar ile rekor düzeylere ulaşmıştı. Buna karşılık resmi rezervler de artmıştır. Bu durum artık cari işlemler bilançosu bakiyesi ile döviz arz ve talebi arasında eskiden olduğu gibi, bire bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Rekor düzeyde cari açığa rağmen döviz rezervi sıcak para girişi sayesinde yüksek görünüyordu ve döviz piyasasında görünürde bir sıkıntı yoktu. Fakat 1993 sonbaharında, bir yandan ödemeler bilançosu açıkları ile ilgili, öte yandan kimi uluslararası kuruluşların kredi notu ile ilgili açıklamalar ve değerlendirmeler döviz piyasasında spekülative eğilimleri kamçılardı. Döviz talebi ve döviz kurları özellikle 1989-1992 döneminde enflasyon oranı altında değişmiş, dolayısıyla TL reel olarak değer kazanmıştı.1993 yılının ikinci yarısından itibaren döviz piyasasında ortaya çıkan gelişmeler, geçmişteki duraklamaları telafi edecek şekilde, döviz kurunda tırmanışa yol açtı (Şahin,2002:220).

1994 yılı 5 Nisan kararları Yükselen kamu açıklarına bağlı olarak artan iç faiz oranları sıcak para girişini hızlandırmış ve TL'nin reel olarak aşırı değer kazanmasına neden olmuştur. Bu gelişme işgücü maliyetindeki reel artışlar, doğrudan ve dolaylı, ihracat teşviklerindeki azalma ile birleşerek Türk ekonomisinin hızla rekabet gücünü kaybetmesine yol açmıştır. Sonuçta yüksek kamu açıklarından kaynaklanan ekonominin iç dengesizlikleri dış dengede de hızla bir bozulmaya neden olmuş, ithalat hızla artmış, ihracat yavaşlamış ve dış ticaret açığı önemli boyutlara ulaşmıştır. Hızla bozulan iç ve dış dengeler 1994 yılı başında para, sermaye ve döviz piyasalarında ciddi krize yol açmıştır (Yedini Beş Yıllık Kalkınma planı:5).

1994 Yılı başına kadar TL'nin yabancı dövizler karşısında değer kazanması ithalatı cazip hale getirirken ihracatı caydırmış ve dış ticaret açıkları dizginlenemez olmuştur. OECD ülkelerinde yaşanan durgunluk nedeniyle hem mal hem sermaye ithal etmek ve iç piyasada kullanmak çok karlı olmuştur. Ancak 1994 yılında TL'nin yapılan devalüasyonlarla büyük değer kaybetmesi durumu tersine çevrildi. İthalat daraldı, ihracat rekor düzeyde yükselerek 18 milyar dolara çıktı. Dış ticaret açığı döneminin en düşük miktarına inerken cari işlemler bilançosu 3 milyar dolar artı bakiye verdi. Ancak bu bakiyenin maliyeti çok yüksek oldu. Zira TL, dolar karşısında 1994 yılında % 162 Mark karşısında %193 değer kaybetti (Tokgöz,2009:255).

1995 yılında ihracat %19,4 oranında artarak 21,6 milyar dolara yükselirken ithalat %50lik büyüme ile 35,7 milyar dolara ulaştı. Dış ticaret açığı 20 milyar dolar olarak gerçekleşti.1995-97 döneminde toplam mal ve hizmet dengesi yılda ortalama 7 milyar dolar açıkla kapandı. Bu gelişmeler 5 Nisan 1994 İstikrar Programının dış açıkları kapatma amacına ulaşmadığını, sadece 1994 yılında, olağan dışı kontrol ve engellemeler nedeniyle dış açığın küçültülebildiğini göstermektedir (Şahin,2002:231).

2.6.2. 2000 ve Sonrası Cari İşlemler Dengesi

1980-2014 arası 35 yıllık dönemde cari fazla veren yılların sayısı sadece 6 iken açık veren yılların sayısı 29'dir. Büyümenin büyük oranda ithalata bağımlı olmasının da etkisiyle, görece olarak yüksek büyüme oranlarının Türkiye ekonomisinde artan oranda cari açık veren dönemlerde gerçekleştiği, büyümenin yavaşladığı veya ekonomik

durgunluk dönemlerinin ise özellikle kriz sonrası cari fazla veren dönemlere denk gelmesidir.

Türkiye ekonomisi ile ilgili yapılan makroekonomik analizlerde yüksek cari açık ön plana çıkmaktadır. Değerli yerli para birimi ve aşırı kredi genişlemesi dış dengeyi bozarak ekonomiyi kırılgan hale getirmektedir. Türkiye’de cari açık son yıllarda giderek artmıştır. 2002 yılında 626 milyon \$ olan cari açık 2003 yılında 7554 milyon \$ ve 2004 yılında yaklaşık iki katına çıkarak 14,2 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında 21,4 milyar \$, 2006 yılında 31,8 milyar \$, 2007 yılında 37,8 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında artış hızı yavaşlayarak 40,3 milyar \$ a yükselmiştir. 2009 yılında büyük bir düşüş yaşanmış ve 12,1 milyar \$ olmuştur. 2010 yılında yaklaşık dört katına çıkarak 45,4 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılında da artmaya devam ederek 75,1 milyar \$ olmuş ancak 2012 yılında düşüş yaşanmış ve 48,5 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Alınan tüm önlemlere rağmen 2013 yılında 65 milyar \$ a yükselmiştir. TCMB 2010 yılının sonlarından itibaren finansal istikrarı da gözetilen bir politika yaklaşımı benimsemiş ve yüksek seviyelerde seyreden cari açığı sınırlamaya yönelik tedbirler almıştır (Adıgüzel,2014:63).

2009 yılında ekonomideki daralmaya paralel olarak cari açığın milli gelire oranı bir önceki yıla göre 3,4 puan azalarak %2,3 oranında gerçekleşmiştir. 2010 yılının ilk aylarından itibaren yurt içi talep ve üretimdeki artışa paralel olarak ithalat da hızlı bir artış eğilimine girmiştir. İhracattaki artış ise dış talepteki gelişmeler kapsamında sınırlı kaldığı için cari açık artmıştır. Uluslararası mal ve enerji fiyatlarındaki artış ve TL’nin reel olarak değerlendirilmesi de bu gelişmede etkili olmuştur. Ancak, bu dönemde cari açığın finansmanında herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır. 2009 yılında %72,5 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 2010 yılında %15,3 oranında azalarak %61,4’e gerilemiştir. (TOBB,2010:16)

2012 yılı, ekonomi açısından temel risk unsurlarından biri olan cari işlemler dengesinde önemli oranda iyileşmenin olduğu bir yıl olmuştur. 2011 yılında, küresel krizden çıkış sürecinde ekonomideki hızlı büyüme, canlı iç talep ve zayıf yurt dışı talep nedeniyle ithalat ihracattan daha hızlı artış göstermiş, dolayısıyla dış ticaret açığı ve cari açık yükselmiştir. Üretim ve enerji fiyatlarındaki artışlar da ithalat artışını desteklemiştir. 2011 yılının son çeyreğinden itibaren TCMB cari dengedeki bozulmayı

kontrol altına almak için kredi hacmindeki artışı sınırlamaya ve döviz kurunu dengelemeye yönelik uygulamalara başlamıştır. Böylece döviz kuru yükselirken ekonomi yavaşlamaya, iç talep gerilemeye başlamıştır. Bu gelişmeler sonucu dış ticaret açığı ve cari açıkta iyileşme başlamıştır.(TOBB,2012:164)Ekonomide yeniden dengelenme yılı olan 2012 yılında 47,8 milyar dolar seviyesine kadar gerileyen cari açık 2013 yılı Temmuz ayı itibarıyla 12 aylık bazda 55,8 milyar dolara yükselmiştir. Dış ticaret açığında yaşanan artış ile beraber gelir dengesi kalemi altında kâr transferlerini içeren doğrudan yatırım/gider kaleminde gerçekleşen yüksek çıkış nedeniyle cari açık 12 aylık bazda 2012 yıl sonuna göre 8 milyar dolar artış göstermiştir.(Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor 2013:118)

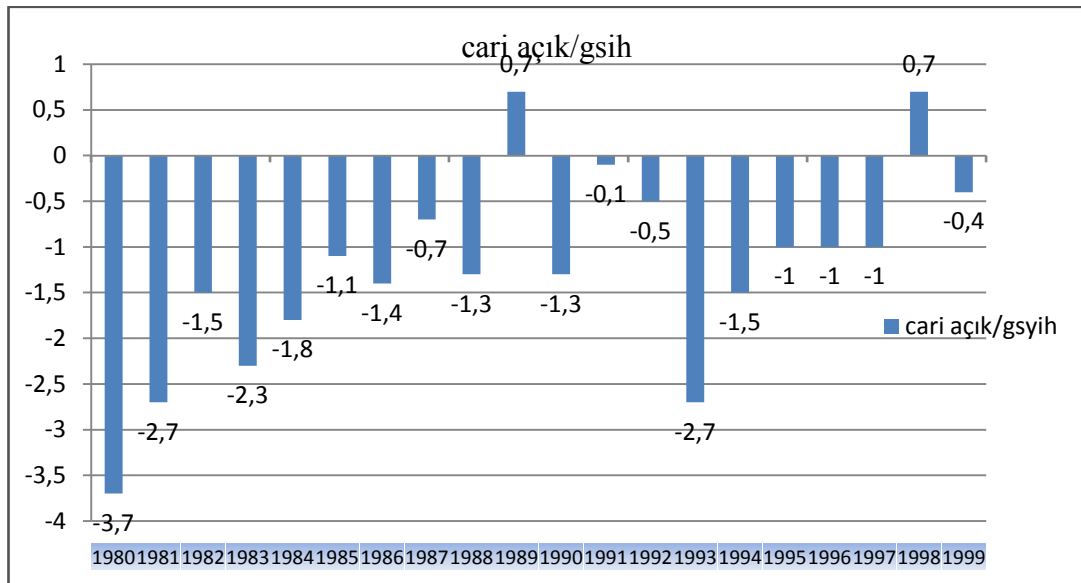
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜME VE CARİ AÇIK ARASINDAKİ İLİŞKİ

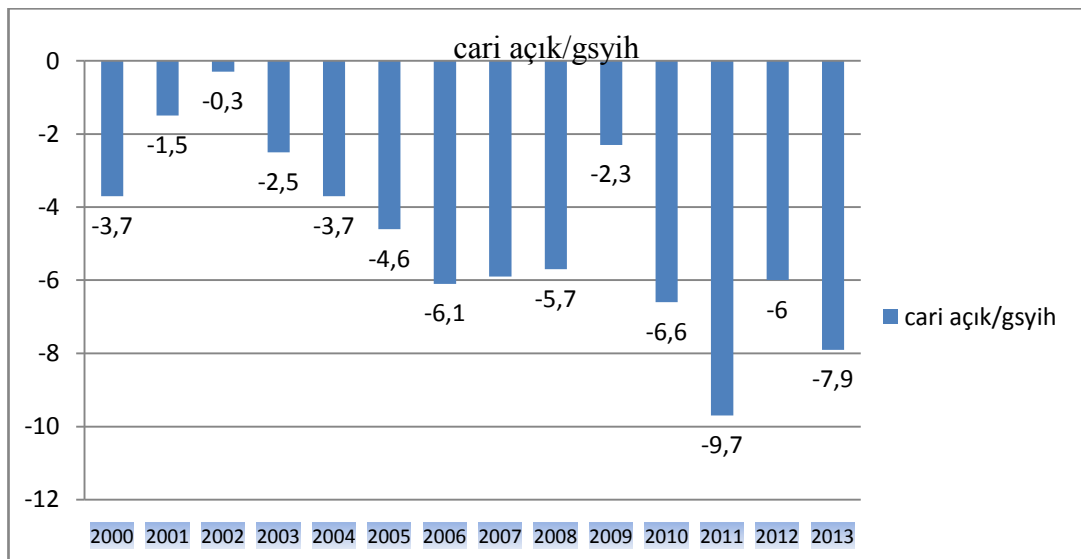
Literatürde cari açık ve büyüme arasındaki ilişki ile ilgili görüşler iki grupta toplanabilir. Birinci grup cari açık ve büyüme arasında bir ilişki olduğunu iddia ederken ikinci grup cari açık ve büyüme arasında zayıf bir ilişki olduğu ya da ilişki olmadığını iddia etmektedir.

3.1. LİTERATÜR

Türkiye ekonomisinde ulusal gelirin büyüme hızı cari işlemler dengesini yakından etkilemektedir. Büyüme hızının cari işlemler dengesini etkilemesi büyük ölçüde ara malı ithalatından kaynaklanmaktadır. Sabit yatırımların hızlı arttığı yıllarda ise yatırım malı ithalatı yolu ile cari işlemler dengesine etkide bulunmaktadır. Başka bir deyişle, ekonominin hızlı büyüdüğü yıllarda ithalat da hızla artmakta, bu da cari işlemler açığının yükselmesi ile sonuçlanmaktadır. Türkiye ekonomisinde geleneksel olarak gözlenen bu ilişkinin, sanayi üretiminin ithalata bağımlılığının artması nedeniyle, 2000’li yıllardan itibaren önemli ölçüde farklılaştığı, 1990’lı yıllardaki aynı büyüme hızlarına ulaşmak için 2000’li yıllarda giderek daha fazla ithalata gereksinim duyulduğu, bunun da daha fazla cari açıkla sonuçlandığı görülmektedir. Buna göre 1990-1999 döneminde yıllık ortalama %4,0 oranındaki bir büyüme, ulusal gelirin %0.6’sı oranında cari açıkla sonuçlanırken, 2000-2011 döneminde benzer büyüme oranı (yıllık ortalama %4.7) ulusal gelirin %4.1’i oranında bir cari açıkla sonuçlanmıştır 1990’lı yılların en büyük büyüme oranını temsil eden 1990 yılındaki %9,3 oranındaki bir büyüme oranı dâhi ulusal gelirin %1,3 oranındaki cari açığa neden olurken, 2004 yılındaki benzer büyüme oranı (%9,4) %3,7 gibi görece yüksek bir cari açıkla sonuçlanmıştır. Başka bir anlatımla, 1990’lı yıllardaki yüksek büyüme oranı-düşük cari açık ilişkisi, 2000’li yıllarla birlikte değişmiş, 1990’lı yıllardaki benzer büyüme hızlarının (sanayinin ithalata bağımlılığının artması sonucunda) 2000’li yıllarda daha yüksek dış ticaret ve cari açık ile sonuçlanmasına neden olmuştur (Eşiyok,2012).

Grafik 3.1. 1980-1999 Yılları Cari Açık/ GSYH

Kaynak: www.hazine.gov.tr

Grafik 3.2. 2000-2013 Yılları Cari Açık/GSYH

Kaynak: www.hazine.gov.tr

Türkiye ekonomisinde cari açığın milli gelire oranı hızla artarak 2006 yılında yüzde 6'ya ulaşmıştır (Grafik 3.2). 2007 yılından itibaren gözlenen kademeli yavaşlama sürecinde emtia fiyatlarının seyrinin de etkisiyle yüksek düzeylerini koruyan cari açığın milli gelire oranı, 2009 kriziyle birlikte tarihsel olarak oldukça düşük düzeylere gerilemiştir. 1990'lı yıllarda Türkiye bugünküne oranla çok daha düşük miktarlarda cari açık veren bir ekonomiydi. Bu dış açıklar hızlı büyüme yıllarında da devam etti.1980-

2000 yılları arasında cari açık/GSYH ortalama -1,11 iken 2000-2014 yılları arasında cari açık/gsyih ortalama -4,66'dır.

3.1.1. Büyüme ve Cari Açık Arasında Güçlü Bir İlişki Olduğunu Savunanlar

1991:4-2005:4 dönemini kapsayan üçer aylık verilerle Türkiye ekonomisi için ADF ve PP birim kök testleriyle araştıran Terzi ve Telatar (2009) her iki değişkeninde seviyesinde durağan olduğunu saptamışlardır. Yapılan Granger nedensellik testinde, büyüme oranından cari işlemler dengesine doğru ters yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulmuşlardır. Terzi ve Telatar'a göre büyüme oranı, cari işlemler dengesinin Granger nedenidir ve büyüme oranındaki bir artış cari işlemler dengesinde bozulmalara yol açmaktadır.

BRICT ülkeleri kapsamında cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek üzere Akçay ve Erataş (2012) amprik bir model uygulamışlardır. Analize konu olan 5 ülkenin (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Türkiye) 1993-2011 dönemi cari işlemler dengesi ve büyüme rakamları kullanılarak, ADF birim kök ve eş bütünleşme testleri uygulamışlardır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde cari açık ile büyüme arasında eş bütünleşme olduğu, diğer bir ifade ile cari açık ile büyümenin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu neticesinde yapılan nedensellik testleri sonuçları ise nedenselliğin cari açıktan büyümeye doğru olduğu ortaya koymuşlardır.

Kostakoğlu ve Dibo (2011) 1991:Q4 ve 2010:Q2 dönemini kapsayacak biçimde cari işlemler dengesi ve GSYİH yüzde değişim değerleri veri seti kullanmış ve bu iki gösterge arasındaki ilişki VAR yöntemi kullanılarak test etmişlerdir. GSYİH da meydana gelen bir birimlik bir şokun cari işlemler dengesi/GSYİH oranı üzerinde negatif bir etki yarattığı, yani ekonomik büyümenin cari işlemler açığını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu etki üç dönem yüksek oranlarda seyrederken daha sonra bu negatif etkinin büyüklüğünün azaldığı, yedinci dönemde ise kaybolduğunu tespit etmişlerdir. Cari işlemler açığı ve büyüme arasında ters yönlü bir ilişkinin var olduğu onucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'nin 1987:01 – 2006:03 dönemlerine ait cari açık ile ekonomik büyüme ve döviz kuru arasında bir nedensellik ilişkisi olup olmadığını araştıran Erbaykal (2007)

,Toda ve Yamamoto (1995) analizi kullanarak yaptığı nedensellik sınavında hem ekonomik büyümeden hem de döviz kurundan cari açığa doğru bir nedensellik tespit etmiştir. Cari açığın hem büyümeden kaynaklanan talep artışından etkilendiğini hem de sıcak para özelliğine sahip kısa vadeli sermaye hareketlerinin belirlediği döviz kurundan etkilediği sonucuna varmıştır.

BRICS ve MINT gibi yükselen piyasa ekonomilerinde, ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkilerin varlığı/nasıllığı ve bu ilişkilerin yönü, Yaçinkaya ve Temelli (2014), 1992-2013 dönemi için panel veri çerçevesinde ayrı ayrı incelenmeye çalışılmışlardır. Birincil farklarında durağan oldukları tespit etmişlerdir. Daha sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı Pedroni, Kao ve Johansen Fisher Panel Eş-Bütünleşme testleri ile araştırılmışlar ve her iki modeldeki değişkenlerin uzun dönemde eş-bütünleşme ilişkisine sahip oldukları sonucuna ulaşılmışlardır. Diğer bir deyişle, kurulan model yardımıyla ekonomik büyüme ve cari işlemler dengesi değişkenleri arasında uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna varmışlardır.

Yılmaz ve Akıncı(2011) gayri safi yurtiçi hasıla ile cari işlem dengesi arasındaki ilişkiyi 1980-2010 dönemi için yıllık veriler kullanılarak Granger nedensellik ve Johansen eşbütünleşme testleri yardımıyla araştırılmışlardır. Türkiye ekonomisinde 1980 – 2010 döneminde ekonomik büyümedeki artışlara duyarlı bir cari açık olgusunun varlığını saptamışlardır. Bu bağlamda ilgili değişkenler ilk olarak birim kök testine tabi tutulmuş ve seviye düzeyinde durağan oldukları tespit edilmiştir. Johansen eşbütünleşme testi, ilgili değişkenlerin eşbütünleşik olduklarını, yani aralarında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Yazarlar Granger nedensellik testi ise, GSYİH ile CİD değişkenleri arasında, GSYİH'den CİD değişkenine doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu, ancak CİD değişkeninden GSYİH'ye doğru benzer ilişkinin ortaya çıkmadığını tespit etmişlerdir.

Çiftçi (2012) 2001:1-2012:3 dönemine ait 3'er aylık verileri kullanarak cari işlemler açığı ekonomik büyüme ve reel döviz kurları arasındaki ilişkiler nedensellik ve Granger eş bütünleşme testlerini kullanarak incelemiştir. Cari açık, GSYİH ve reel döviz kuru arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu yani bu değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiklerini saptamıştır.

Gelişmekte olan 10 ülkenin 1981-2010 dönemi verilerinden hareketle cari işlemler dengesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Songur ve Yaman (2013) Pedroni (1999) Panel Eş bütünleşme ve Panel Vektör Hata Düzeltme Modelleri (Panel VECM) ile test etmişlerdir. Analiz sonuçları, ele alınan ülkelerde seriler arasında uzun dönemli bir eş bütünleşme ilişkisi olduğuna işaret ederken uzun dönemde cari işlemlerden ekonomik büyümeye doğru pozitif ve ekonomik büyümeden cari işlemlere doğru negatif bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmışlardır.

1960-2000 dönemi yıllık verilerle Amerika Birleşik Devletleri'nde cari işlemler dengesinin konjonktürel hareketlere duyarlılığını Johansen-Juselius eş- bütünleşme ve Vektör Hata Düzeltme (VEM) modelleriyle inceleyen Kandil ve Greene (2002), büyüme oranı ile cari işlemler dengesi arasında uzun dönemli ve ters yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

3.1.2. Büyüme ve Cari Açık Arasında Zayıf Bir İlişki Olduğunu Savunanlar ya da İlişki Olmadığını Savunanlar

Erbaykal (2007), Türkiye'nin 1987:01 – 2006:03 dönemlerine ait GSYİH, reel efektif döviz kuru ve cari işlemler dengesi verilerini kullanarak cari açığın nedensellik boyutunu incelemeye çalışmıştır. Çalışmasında, Toda ve Yamamoto nedensellik analizini kullanan Erbaykal, ekonomik büyümenin, cari açığın nedeni olduğu sonucuna ulaşmış, ancak cari açıktan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi yakalayamamıştır.

Sekmen ve Çalışır (2011), Türkiye ekonomisinde cari işlemler dengesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (ARDL) ve Sınır Testi Modeli'ni 1998 – 2009 dönemi için kullanmışlardır. Kısa dönemde ekonomik büyüme ile cari işlem açığı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulmalarına karşın, uzun dönemde böyle bir ilişki yakalayamamışlardır

1992-1999 dönemi yıllık verilerle geçiş ekonomisine sahip on üç merkez ve Doğu Avrupa ülkesinin cari işlemler açıklarının belirleyicilerini FEM yöntemi ile araştıran Aristovnik (2002), büyüme oranı ile cari işlemler açığı arasında zayıf bir ilişki tespit etmiştir.

1971-1995 dönemi gelişmiş ve gelişmekte olan yetmiş bir ülke için cari işlemler dengesinin belirleyicilerini EKK ve Sabit Etkiler Metodu (FEM) ile araştıran Chin ve Prasad (2000), gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde büyüme oranları ile cari işlemler dengesi arasında oldukça zayıf bir ilişki bulunduğunu ileri sürmüşlerdir

Bussiere ve diğerleri (2004), gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler dengesinin belirleyicilerini FEM, Araç Değişkenler (IV), Kukla Değişkenli En Küçük Kareler (LSDV) ve GMM yöntemleri ile araştırmışlardır. 1980-2002 ve 1995-2002 dönemlerini inceleyen Bussiere ve diğerleri (2004) yıllık zaman serisi ve panel verilerle yaptıkları analizlerde, Chin ve Prasad (2000)'da olduğu gibi büyüme oranı ile cari işlemler dengesi arasında ters yönlü ve istatistiksel olarak zayıf bir ilişki saptamışlardır.

Eken (1990) Cari işlemler dengesinin temel belirleyicilerini 1980-1988 dönemi üçer aylık verilerle EKK yöntemini kullanarak araştıran Eken (1980), cari işlemler dengesi ile büyüme oranı arasında çok güçlü bir ilişki olmadığını tespit etmiştir. Ancak Eken (1990), ithalat için bulunan yüksek gelir esnekliklerinin ekonominin ithalata bağlılığının bir göstergesi olduğunu saptamış ve söz konusu durumun yüksek büyüme hızlarında cari işlemler dengesinde bozulmalara yol açacağını belirtmiştir.

Morsy (2009) 1970-2006 yılları arasında Panel Veri yöntemiyle 28 Petrol İhracatçısı ülkeyi incelediğinde cari açık ile büyüme arasında bir ilişki bulamamıştır.

Calderon, Chong ve Loayza (2000), 44 gelişmekte olan ülke için 1966-1995 dönemine ait yıllık verilerden yararlanarak ve panel veri tekniklerinden Genelleştirilmiş Momentler Metodunu (GMM) kullanarak cari işlemler dengesi ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Elde edilen bulgular cari işlemler dengesi ile ekonomik büyüme arasında ters yönlü ancak zayıf bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Yanar ve Kerimoğlu (2011), Türkiye'nin 1975-2009 yılları arasında enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve cari açık arasındaki ilişki analizini yapmışlardır. Cari açık ile GSYİH (büyüme) arasında çift yönlü fakat zayıf bir nedensellik saptamışlardır.

Tablo 3.1. Literatür Taraması Özet Tablosu

Yazar	Ülke	Dönem	Yöntem	Sonuç
Eken(1990)	Türkiye	1980:1-1988-4	EKK	Çok güçlü bir ilişki yok
Calderon, Chong ve Loayza (2000)	44 Gelişmekte Olan Ülke	1966-1995	GMM	Zayıf ve ters yönlü bir ilişki
Chin ve Prasad (2000)	Gelişmiş ve Gelişmekte olan 71 ülke	1971-1995	EKK, FEM	Oldukça zayıf bir ilişki var
Aristovnik(2002)	Geçiş ekonomisine sahip 13 Merkez ve Doğu Avrupa Ülkesi	1992-1999	FEM	Zayıf bir ilişki
Kandil ve Greene(2002)	ABD	1960-2001	Johansen-Juselius eş- bütünleşme ,VEM	Uzun dönemli ve ters yönlü bir nedensellik
Bussiere ve diğerleri (2004)	Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkeler	1980-2002, 1995-2002	FEM, IV, LSDV ,GMM	Zayıf ve ters yönlü bir ilişki
Erbaykal(2007)	Türkiye	1987:1-2006:3	Toda ve Yamamoto (1995)	İki yönlü nedensellik
Morsy(2009)	28 petrol İhracatçısı Ülke	1970-2006	Panel Veri Yöntemi	İlişki yok
Terzi ve Telatar(2009)	Türkiye	1991:4-2005	ADF, PP Granger	Büyüme oranından cari işlemler dengesine doğru ters yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi
Kostakoğlu ve Dibo(2011)	Türkiye	1991:4-2010:2	VAR	Ters yönlü bir ilişki
Sekmen ve Çalışır(2011)	Türkiye	1998-2009	ARDL ve Sınır Test Modeli	Kısa dönemde pozitif bir ilişki, uzun dönemde ilişki yok
Yılmaz ve Akıncı (2011)	Türkiye	1980-2010	Johansen eşbütünleşme, Granger	GSYİH'den CİD değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik var, CİD değişkeninden GSYİH' ye doğru benzer ilişki yok
Yanar ve Kerimoğlu(2011)	Türkiye	1975-2009	Granger	Çift yönlü, fakat zayıf bir ilişki
Çiftçi(2012)	Türkiye	2001:1-2012:3	Granger	Uzun dönemli bir ilişki
Akçay ve Erataş (2012)	BRICT	1993-2011	ADF,Eşbütünleşme	Uzun dönemde birlikte hareket ediyorlar, cari açıktan büyümeye doğru nedensellik var
Songur ve Yaman(2013)	Gelişmekte olan 10 ülke	1981-2010	Panel Eşbütünleşme, Panel VECM	Uzun dönemde cari işlemlerden büyümeye doğru pozitif ve büyümeden cari işlemlere doğru negatif bir nedensellik ilişkisi
Yalçınkaya ve Temelli(2014)	BRICS Ve MINT	1992-2013	Pedroni,Kao, Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme Testi	Uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişki

3.2. VERİ SETİ ve YÖNTEM

Cari açık ve büyüme arasındaki ilişki Granger nedensellik ve EKK yöntemiyle amprik olarak analiz edilmiştir. Cari Açık CİD, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, GSYH şeklinde gösterilmiştir. Her iki veri de TL olarak kullanılmıştır. 1980 ve 2013 dönemini kapsayacak biçimde üç aylık veriler kullanılarak toplam 64 gözlem olarak elde edilmiştir. Veriler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası EVDS sisteminden ve TÜİK'ten elde edilmiştir. 2014 son dönem rakamları açıklanmadığı için 2013 son döneme kadar olan verilerin kullanılması tercih edilmiştir. Bu bölümde, ADF, Granger Nedensellik ve EKK yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada GSYH VE CİD'in Türk Lirasına dönüşmüş biçimleri kullanılmıştır.

Granger analizi için serilerin ADF birim kök araştırması yapılmış, seriler durağan olduğu için düzey değerleri kullanılmıştır. Optimum gecikme uzunluğunun belirlenmesi için Hall (1991) tarafından önerilmiş olan Vector Auto-Regressive (VAR) analizi uygulanmıştır. Gecikme uzunluğunun tespitinden sonra nedensellik analizi, ilk olarak Engle-Granger (1987) tarafından bulunan Granger Nedensellik yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Regrasyon analizi için EKK testine tabi tutulmuştur.

3.2.1. ADF Birim Kök Testi

Zaman serisi analizlerinde verilerin durağan olması gerekmektedir. Durağan olmayan verilerle tahmin edilen bir model, genellikle sahte regresyona neden olmaktadır. Regresyonun gerçek bir ilişkiyi yansıtmayı yansıtmadığı zaman serilerinin durağan olmasıyla yakından ilişkilidir. Durağanlığı sınamanın bir yolu birim kök sınamasıdır. Dickey Fuller τ istatistiğini hesaplamak için tahmin edilen ρ katsayısını kendi standart hatasına böler, $\rho=1$ sıfır ön savının reddedilip reddedilmediğini görmek için Dickey Fuller çizelgesine başvururuz. Ancak bu çizelgeler tam yeterli değildir. Ve MacKinnon tarafından Monte Carlo benzetimiyle büyük ölçüde genişletilmişlerdir.

Eğer τ istatistiğinin mutlak değeri yani $|\tau|$ DF'nin ya da Mac Kinnon DF'nin mutlak eşik τ değerinden büyükse, verilmiş zaman serisinin durağan olduğunu ileri

süren savı reddetmeyiz. Öte yandan $|\tau|$, eşik değerinin altındaysa zaman serisi durağan değildir.⁶

Gerek kuramsal, gerek uygulama nedenleriyle Dickey Fuller sınaması şu kalıplardaki regresyonlara uygulanır.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.1.1.)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.1.2.)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_{2t} + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.1.3.)$$

Burada t, zaman ya da genel eğilim değişkendir. Her bir durumda sıfır önsavı $\delta=0$, yani birim kök var biçimindedir.

Eğer hata terimi ardışık bağımlıysa şöyle düzeltilir.

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_{2t} + \delta Y_{t-1} + \alpha_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (3.1.3.) \quad (\text{Gujarati, 2012: 713, 726}).$$

Serilerin durağan olup olmadıklarının test edilmesinde Dickey Fuller (1981) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi kullanılmıştır. Bu çalışmada sabitsiz-trendsiz modelin sonucu saptanmıştır.

Tablo 3.1. Sabitsiz-Trendsiz ADF Test Sonuçları

	CİD		Büyüme	
	t-istatistik	Olasılık*	t-istatistik	Olasılık*
ADF Test İstatistik	2.291803	0.9942*	2.987791	0.9991
1 % düzey	-2.606911		-2.605442	
5% düzey	-1.94674		-1.952066	
10% düzey	-1.613062		-1.613181	

* MacKinnon (1996) tek taraflı p değerleri .

⁶ Eğer regresyon kalıbında hesaplanırsa, tahmin edilen τ istatistiği çoğunlukla eksi işaret alır. Dolayısıyla eksi işaretli büyük bir τ değeri genellikle durağanlık gösteririr.

Tablo 3.2 'ye göre büyümenin ADF t-istatistik değeri %1, %5 ve %10 t-istatistik değerlerinden daha büyük olduğu için seri durağandır. CID 'in ADF t-istatistik değeri %1, %5 ve %10 t-istatistik değerlerinden daha büyük olduğu için seri durağandır.

3.2.2. Granger Nedensellik Testi

İstatistiki olarak nedensellik, bir zaman serisi değişkeninin gelecekteki tahmini değerlerinin, kendisinin veya ilişkili başka bir zaman serisi değişkeninin geçmiş dönem değerlerinden etkilenecek elde edilmesidir (Işığışık, 1994:94). Granger anlamında nedensellik ise bir X değişkeni, başka bir Y değişkenine, hem X hem de Y'deki bilgi veri iken eğer Y değişkeni sadece X'e ait geçmiş değerlerin kullanımıyla tahmin edilirse Granger anlamında nedenidir, biçiminde ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle X değişkeninin geçmiş değerlerine ait bilgi sahibi olma, Y'nin daha kesin bir biçimde öngörülmesine imkân veriyor ise X değişkeni Y değişkenine Granger anlamında nedenidir.(Takım, 2010)

Seriler durağan olduğu için Granger Nedensellik Analizinde serilerin düzey değerde kullanılması mümkündür. Tablo 3.2'ye göre VAR ile belirlenen optimal gecikme uzunluğu 4'tür.

Tablo 3.2. Uygun Gecikme Süresinin Hesaplanması

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1800.711	NA	4.29e+23	60.09038	60.16019	60.11769
1	-1657.992	271.1663	4.21e+21	55.46641	55.67584	55.54833
2	-1654.176	6.997059	4.23e+21	55.47252	55.82158	55.60906
3	-1592.864	108.3169	6.28e+20	53.56214	54.05082	53.75329
4	-1578.668	24.13387*	4.48e+20*	53.22226*	53.85057*	53.46803*

*Kriterlerine göre seçilen gecikme süresini gösterir.

LR: ardışık değiştirilmiş LR test istatistiği

FPE: Son Tahmin Hatası

AIC: Akaike bilgi kriteri

SC: Schwarz bilgi kriteri

HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteri

Tablo 3.3. Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları

CID			
	Ki-kare	Df	Olasılık
GSYH	64.54747	4	0.0000
	64.54747	4	0.0000
GSYH			
	Ki-kare	Df	Olasılık
CID	58.83535	4	0.0000
	58.83535	4	0.0000

Tablo 3.3'e göre hem cari açık büyümenin nedenidir hem de büyüme cari açığın nedenidir. Cari açık ve büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Türkiye'de 1998-2013 yılları arasında büyümede meydana gelen değişmelerin cari işlemler açığında değişmelere yol açtığı söylenebilir.

3.2.3. EKK Analizi

Yöntemin temeli;gerçek değerlerin regresyon doğrusundan uzaklaşmalarını minimum yapan denklemin bulunmasıdır.

$y_i(x)$: gerçek değerler

$\hat{y}_i(x)$: tahmini değerler(regresyon değerleri)

q_i : bu değerler arasındaki fark

olmak üzere;

$$\sum_{i=0}^n q_i^2 = \text{minimum}$$

olan denklem, dağılımı en iyi temsil eden denklemdir.

q_i 'nin gösterimi;

$(x_0, y_0), (x_1, y_1), (x_n, y_n)$ noktaları arasından sonsuz sayıda doğru geçebilir.

Her doğru için $y_i(x)$ ve $\widehat{y}_i(x)$ değerleri arasında değişik farklar çıkacaktır. Bunların içinde herhangi bir doğru için, farkların kareleri toplamı minimum ise; o doğru, dağılımı en iyi temsil eden doğrudur.

$(x_0, y_0), (x_1, y_1), \dots, (x_n, y_n)$ noktasından geçen doğru denklemi ,

$$\widehat{y}_i = ax_i + b \text{ şeklindedir.}$$

Bu denklemi $\sum_{i=0}^n q_i^2 =$ denkleminde yerine yazarsak;

$$\sum_{i=0}^n q_i^2 = \sum_{i=0}^n (y_i - ax_i - b)^2 \text{ elde edilir.}$$

$$\sum_{i=0}^n q_i^2$$

değeri minimum olacak şekilde a ve b değerleri bulunmak

isteniyor. Bunun için; $\sum_{i=0}^n (y_i - ax_i - b)^2$ toplamını sıfıra eşitleyip a ve b'ye göre kısmi türevler alırsak şu denklemler elde edilir:

$$\sum y_i = a \sum x_i + nb$$

$$\sum x_i y_i = a \sum x_i^2 + b \sum x_i$$

Bu denklemlere 'normal denklemler' denir. Normal denklemler yardımıyla a ve b değerleri bulunduktan sonra ; $y = a + bx$ denkleminde yerine yazılarak, istenen regresyon denklemi elde edilmiş olur.

Model EKK yöntemi ile regresyona tabi tutulmuş ve elde edilen test sonuçları Tablo 3.4’de verilmiştir. Tablo 3.5’te de gösterilen test sonuçlarına göre, sabit terimin ve GSYH değişkeninin t değerlerine bakıldığında anlamlı olduğu görülmektedir. İlgili dönemde GSYH’de meydana gelecek %1’lik değişme karşılığında cari açıklar pozitif yönlü olarak %0,000174 oranında değişmektedir.

Tablo 3.4. EKK Analizi Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t-değerleri	Olasılık değerleri
C	-1584.812	588.7112	-2.692002	0.0092
GSYH	0.000174	3.41E-05	5.090941	0.0000
Model Tahmin Sonucu				
$CİD = -1584.812 + 0.000174GSYH$				
R^2	DW	F	F’ye ait P Değeri	
0.298186	2.074072	25.91768	0.000004	

SONUÇ

Cari açığa neden olan faktörler sıkça tartışılmaktadır. Cari açığın neden olan faktörler arasında faiz oranı ve döviz kuru, bütçe açığı, yatırım tasarruf eşitsizliği, dış ticaret açığı ve enerji ithalatı sayılabilir. Literatürde cari açıkların ekonomik istikrarsızlıkların sebebi olduğu sonucuna varılan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmada ekonomi literatüründe, üzerinde sıkça durulan ekonomik büyümenin cari açık üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Cari işlemler dengesi ödemeler bilançosunun dış ticaret, hizmetler, yatırım gelirleri ve cari transferler dengelerinin toplamından oluşur. Ülkenin cari işlemlerden elde ettiği gelirler, cari işlemlere yapılan giderlerden daha büyükse cari fazla daha küçükse cari açık söz konusudur. Bir ülkenin iç tasarrufları yatırımlarından fazla ise cari açık artar. Yüksek büyüme için yeterli tasarruf yapılmazsa cari işlemler açığı artar. İç tasarrufların yatırımlara yetmemesi cari işlemler açığını artırır. TL'nin aşırı değerlenmesi de cari açığı artırır değerlendirilen TL sonucunda ithalat ihracattan daha fazla bağımlılıktan da ileri gelir. Türkiye gibi dış kaynaklara bağımlı bir ekonomide yüksek cari açıklarla karşılaşmak kaçınılmazdır. Büyüme için hammadde ve enerjide dışa bağımlı gelişmekte olan bir ülke olduğu için, Türkiye yüksek büyüme dönemlerinde, yüksek cari açık rakamları görmektedir.

1980'li yıllardan itibaren Türkiye'nin ekonomide liberalleşme dönemine girmesiyle birlikte dış alemle ilişkileri artmıştır. Dış alemle ilişkilerinin dengelenmemesi ya da kendi lehine çevrilememesi Türkiye'nin cari açıklarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Özellikle 2001 krizi sonrası cari açık kronikleşmeye başlamıştır. Türkiye kesintisiz büyümeyi sürdürse de cari açıkları kontrol altına alamamıştır.

Çalışmada uygulanan modelde, GSYH ve cari açık verileri öncelikle birim kök testine tabi tutulmuş, düzeyde durağan oldukları için düzey değerleri kullanılmıştır. Veriler Granger nedensellik testine tabi tutulmuştur. VAR ile belirlenen optimal gecikme düzeyi dört olarak belirlenmiştir. Granger nedensellik testi ile GSYH'nin cari açığın nedeni olduğu aynı zamanda cari açığın GSYH'nin nedeni olduğu saptanmıştır. Aralarında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulgusu elde edilmiştir. EKK analizi ile

GSYH'de meydana gelecek %1'lik değişme karşılığında cari açıklar pozitif yönlü olarak %0,000174 oranında değişmektedir.

Çalışmada büyümenin cari açığa, cari açığın büyümeye yol açtığı bulunmuştur. Bu da Türkiye'nin cari açık vererek büyüyen bir ekonomi olduğunu göstermektedir. Türkiye'de meydana gelen yüksek cari açık oranlarının en büyük sebebi ithalattır. İthalata bağlı bir üretim yapısı olan Türkiye'nin ekonomisinin canlanması için mutlaka ithalatın da artması gerekiyor. İthalata bağlılık azaltılabilir, ihracat artırılırsa cari açığa düşüşler meydana gelebilir. Ancak ara mal ve enerji ithalatı oldukça yüksek bir ülke olan Türkiye'de bu süreç kısa zamanda aşılabilir gibi görünmüyor.

Kalkınma sürecindeki ülkeler katma değeri ve fiyatı yüksek olan makine teçhizat gibi ürünler ithal etmek zorunda kalıyor. Bunun karşılığında ise katma değeri ve fiyatı düşük ürünler ihraç ediyorlar. Bu da büyük bir dış ticaret ve cari açığın ortaya çıkmasına yol açıyor. Türkiye de yurt içi üretimde ithal mallara bağımlı bir ülkedir. Türkiye'nin sanayide kullanılacak ara malların üretimini yurt içinde gerçekleştirmeye yönelik politikalar izlemesi AR-GE çalışmalarına önem vermesi gerekmektedir.

Türkiye 2023 'te dünyanın en büyük 10 ekonomisi arasına girmeyi hedefliyor. 2013 yılında kişi başı GSYİH 10.783 ABD doları olarak hesaplandı. Ancak TL 'nin dolar karşısında her geçen gün değer kaybetmesiyle birlikte bu rakam daha aşağılara inebilir. Artan büyüme oranıyla kişi başına milli gelir artarken işsizlik oranında düşme meydana gelmektedir. Türkiye cari açığı 2013 yılında 65 milyar dolar iken, 2013 yılında 48 milyar dolara geriledi. Bu düşüşün temelinde hükümetin iç talebi kısımaya yönelik politikaları ve petrol fiyatlarındaki düşüşler yer almaktadır. Son olarak; Yüksek cari açıklardan vazgeçersek yüksek büyüme hızlarından vazgeçmiş oluruz. Büyümede yaşanan yavaşlama pek çok ekonomik faktörü daha olumsuz yönde etkileyecektir.

İç talebe bağlı yüksek oranlı büyüme, tüketime dayalı ithalatın yüksek olması, TL'nin aşırı değerlenmesi, iç tasarruf yetersizliği, enerjide dışa bağımlı olmasından kaynaklanan Türkiye'de cari açık sorunu yapısal reformlarla giderilmeye çalışılmalıdır. Dengeli ve istikrarlı büyüme için dışa bağımlılığı azaltıcı uygulamalara gidilmelidir. Özellikle doğalgaz, petrol gibi enerji kaynaklarında yüksek oranda dışa bağımlı olan Türkiye'nin alternatif enerji kaynakları üretmesi, yenilebilir enerji kaynaklarına

yönelmesi gerekmektedir. Ancak tüm bu gelişmelerin kısa zamanda meydana gelmesi Türkiye açısından zor bir durum olarak görünüyor, Türkiye'nin yüksek büyüme oranlarına ulaşmak için bir süre daha cari açığa katlanması gerekiyor gibi görünür.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, U. (2014), “*Türkiye’de Cari Açığın Asimetrik Davranışının Analizi*”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, s.61-74.
- Akçay, A., Erataş , E. (2012) “*Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Nedensellik Analizi Ekseninde Değerlendirilmesi*” Ice Tea 2012
- Aksu, H. , Başar, S. (2009) “*Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezi’nin Tahmini: Bir Sınır Testi Yaklaşımı*”, Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF İktisat Bölümü.
- Alkın, E. (2004) “*Türkiye’de Dış Ticaret ve Kambiyo Rejiminin Kısa Bir Tarihçesi*”, Gülten Kazgan’a Armağan Türkiye Ekonomisi, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 119-124.
- Aristovnik, A. (2002), “What Determines the Current Account Balances in Central and Eastern Europe?”, (<http://mpira.ub.uni-muenchen.de/1974/>)
- Aykırı, M. (2008), “*Ekonomik Büyüme, Enflasyon, İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama(1980-2005)*”, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, s. 14-51.
- Barro, R.J. (1974), “*Are Government Bonds Net Wealth*”, The Journal of Political Economy, 82(6), 1095-1117.
- Bayrak M. ,Esen, Ö. (2012), “*Bütçe Açıklarının Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri;İkiz Açıkları Hipotezinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi Ekonomik yaklaşım*” Cilt:23, Sayı:82, 23-49
- Bayraktutan, Y., Demirtaş, I. (2011), “*Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri:Panel Veri Analizi*”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 22(2), 1-28.
- Bolat S, Belke M.,Aras O. (2011) “*Türkiye’de İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşımı*” Maliye Dergisi Sayı:161.
- Boratav, K. , (2003), “*Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2002*”, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

- Bussiere, M., Fratzscher, M. ve Muller, G. (2004), “*Current Account Dynamics in OECD and EU Acceding Countries: An Intertemporal Approach*”, European Central Bank Working Paper, No.311.
- Calderon, C., Chong, A. ve Loayza, N. (2000), “*Determinants of Current Account Deficits in Developing Countries*”, The World Bank Latin American and the Caribbean Region Regional Studies Program Policy Research Working Paper, 2398, World Bank, Washington DC.
- Chinn, M. ve Parasad, E. S. (2000), “*Medium Term Determinants of Current Accounts in Industrial and Developing Countries: An Empirical Exploration*”, NBER Working Paper, No.7581.
- Chourng-Hney Wong (2002), “*Adjusment and International Balance; Macroeconomics Manangement*” IMF Publication sf,12.
- Çelebi, E.(2002) “*Türkiye Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000)*” Doğu Üniversitesi, İşletme Bölümü .
- Çiftçi N. (2012) “*Türkiye’de Cari Açık, Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Eş Bütünleşme Analizi*” Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:1 Sayı:1 (129-142).
- Demir, M. (2013) “*Enerji İthalatı ve Cari Açık İlişkisi, Var Analizi İle Türkiye Üzerine Bir İnceleme*” Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi Yıl 5 - Sayı 9 .
- Demir, O. (2002) “*İçsel Büyüme Kapsamında Devletin Değişen Rolü*”, I.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Kocaeli Üniversitesi, 10-11 Mayıs, ss. 339-358, Hereke: Kocaeli.
- “*Demokrat Partinin İktisadi Esasları*”, Türk Ekonomisi, No:55, Yıl:6, Ankara, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ocak 1948, ss.19-25.
- Devlet Planlama Teşkilatı ,*Beş Yıllık Kalınma Planları*.
- Dibooğlu, Selahattin (1994).” *Accounting For U.S.Current Account Deficits: An Emprical Investigation,*” Applied Economics,(Vol.29,November1994),1-15.

- Doğan, E., (2014) *“Türkiye’de Cari Açık Sorunun Yapısal Nedenleri ve Ekonomik Etkileri”*, Yüksek Lisans Tezi ,Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- DPT (1963), Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 (Ankara: DPT Yayınları).
- Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, (2008) *‘Türkiye Enerji Raporu 2007-2008’* ISSN:1301-6318, Dek-Tmk Yayın No: 0009/2009.
- Eğilmez, M. , *“TL ’nin Değer Kaybının Sonuçları”* 26 .06. 2013 Erişim12.12.2014 .
- Eken, A. (1990), *“Cari İşlemler Dengesi Üzerine Model Çalışması”*, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği, No.9020.
- Elbasan., P.,(17.08.2011) BRICS *“Çok Kutuplu Bir Dünyaya Doğru”* <http://www.bilgesam.org/> Erişim 11.01.2015.
- Enders , W. (1995) *Applies Econometric Time Series* New York: John Wiley & Sons Inc
- Erbaykal, E. (2007). *“Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili Midir? Bir Nedensellik Analizi”*. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(6), 81-88.
- Eren , E. , (2006) , *Makro İktisat* , Dördüncü Baskı, İstanbul ,Avcıol Basım Yayın.
- Erkılıç, S. , (2006) *“Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri”*, Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, İstatistik Genel Müdürlüğü, Kasım 2006, <http://www.tcmb.gov.tr>
- Ertuna, Ö. (2001), *“Türkiye’de Ekonomik Krizler, Nedenleri ve Çıkış Yolu”*, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 41, Eylül-Ekim, Ankara, ss. 491-510.
- Eryaman, E. ,(2007) *“Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili midir? Bir Nedensellik Analizi”* ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 6, ss. 81–88.

- Esen E. , Yıldırım Z. ,Kostakoğlu F. , (2012) “ *Faiz Oranındaki Bir Artış Cari İşlemler Açığını Artırır Mı?*” DPUJSS Sayı:32 Vol: II ,215-228.
- Eşiyok, B. Ali; (2008b), “*Türkiye Ekonomisinde Üretimin ve İhracatın İthalata Bağımlılığı, Dış Ticaretin Yapısı: Girdi-Çıktı Modeline Dayalı Bir Analiz*”, Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, 3(1-2), s.117-160.
- Eşiyok, B.A. , (2012) “ *Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu ve Nedenleri*” Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 49 Sayı: 569.
- Freund, C. (2005), “*Current Account Deficits in Industrial Countries: The Bigger They are, The Harder They Fall?*”, NBER Working Paper, No.11823.
- Göçer, İ. (2013) “*Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz*” Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(1),215.
- Gujarati, N. Damador (2012), *Temel Ekonometri*, (Çev. Ü. Şenesen & G.G. Şenesen), İstanbul Literatür Yayınları.
- IMF (2011) *Dünya Ekonomik Görünüm Raporu*
- Işığışok, Erkan (1994). , *Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Işık, N. , Acar M. , Işık H. B. (2004) “*Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünleşme Analizi* ” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi C.9 S.2 s325-340
- İTO Ekonomik Rapor (2011), s.95.
- Kandil, M. ve Greene, J. (2002), “*The Impact of Cyclical Factors on the U.S. Balance of Payments*”, IMF Working Paper, No.45.
- Karabulut, G , Danişoğlu, A., (2006) “*Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler*” , Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 8:1 , s.47-63.

- Karakayalı H., (2007), *Ekonomi Kuramı, Mikro ve Makro Çözümleme*, Manisa, Emek Yayınevi.
- Karakayalı, H., (2002) “*Makro Ekonomi*”, Manisa, Emek Matbaası, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı
- Karlık, R., (2003), *Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika* , İstanbul ,Beta Yayıncılık 7. Baskı.
- Karlık, R.,(1999), *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*, İstanbul, Beta Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı.
- Kaya, A.A. (1998), *Büyüme Teorileri* , Eskişehir, ETAM A.Ş.
- Kaynak, M. ,(2009), *Kalkınma İktisadi* , Ankara, Gazi Kitabevi
- Kazgan, G. (2013). “*2008 Krizi Üsselleşirken Türkiye'nin Sürdürülemez Büyüme Modeli*”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2013/4, <http://www.tek.org.tr>., 01.12.2013.
- Kepek, Y., ve Yentürk N., (2005), “*Türkiye Ekonomisi*” (İstanbul: Remzi Kitabevi, 19.Baskı).
- Keskin, N. ,Yılmaz, T (2006). “*İkiz Açıklar Hipotezi: Koentegrasyon ve Nedensellik Analizi Bağlamında Türkiye Örneği*,” Muğla Üniversitesi I.I.B.F. Tartışma Tebliğleri No:III-2006/02,1-25
- Koç ,Ş., “*Cari Açık ve Borçlanma Büyüme Bağlamında 1990 dan sonra Türkiye’de yaşanan Krizlerin Analizi*”, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü s.12.
- Kostakoğu, F.,Dibo, M. “*Türkiye’de Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin VAR Yöntemi ile Analizi*”, Anadolu International Conference in Economics, 15-17 Haziran 2011, Eskişehir.
- Köse,S., “*24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması*” ,Planlama Dergisi, DPT’nin Kuruluşunun 42.Yılı Özel Sayısı.

- Kumcu E., Eğilmez M. (2008) *Ekonomi politikası Teori ve Uygulaması*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Lipsey R.G, Steiner P. O., Douglas D. P. (1984) , *İktisat*, Bilim Teknik Kitabevi, İstanbul
- Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor 2013:118.
- Marinheiro, C.F. (2006), “Ricardian Equivalence, Twin Deficits, and the Feldstein-Horioka Puzzle in Egypt”, Grupo de Estudos Monetários e Financeiros, Faculty of Economics University of Coimbra, Portugal.
- Morsy, H. (2009). *Current Account Determinants for Oil-Exporting Countries*. IMF Working Paper, No: 28, 1-13.
- Onuncu kalkınma Planı Türkiye Cari işlemler Açığı (2014) www.kalkinma.gov.tr
- Örnek, İ. (2008) “ Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, A.Ü. SBF Dergisi, Cilt: 63 Sayı: 2 Sayfa: 199-207 .
- Öztürk S. Yakışır S. (2005) “Türkiye Ekonomisinde 1980 sonrası yaşanan yapılaşma dönüşümlerin GSMH Dış ticaret ve dış borçlar bağlamında teorik bir değernlendirilmesi ”Mevzuat Dergisi Yıl :8, sayı: 94
- Paçacı, C. (1998), “Cumhuriyet Döneminde Türk Bankacılık Sektörü”, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:23-24, Cumhuriyet Özel Sayısı V, ss.3398-3406.
- Pamuk, Ş.(2007) “Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları ”1(2), 2007:3-26
- Parasız İ.,(1997) *Modern Büyüme Teorileri*, Ezgi Kitabevi, Birinci Baskı.
- Parasız, İlker (1998), *Makro Ekonomi Teori ve Politika*, Bursa, Ezgi Kitabevi.
- Parasız,İ.,(2004) *Türkiye Ekonomisi*, Bursa,Ezgi Kitabevi.
- Paya, Melih(2007) , *Makro Ekonomi*, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- Peker ve Hotunluoğlu,(2009) “Türkiye’de Cari Açığının Nedenlerinin Ekonometrik analizi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 3, s.221

- Savran, S., (1997), “Ricardo’nun Dehası ve Körlüğü, Ekonomi Poliğın ve Vergilendirmenin İlkeleri” , David Ricardo, çev. Tayfun Ertan, İstanbul, Belge Yayınları.
- Saygılı, Ş., Cihan,C., Yalçın,C., Hamsici, T.,(2009) “Türkiye İmalat Sanayinin İthalat Yapısı”, *Taslak Rapor Özeti* ,TCMB Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü.
- Sekmen, F. , Çalışır, M. (2011). “Is There a Trade-Off Between Current Account Deficits and Economic Growth? The Case of Turkey”. *International Research Journal of Finance and Economics*, 62, 166-172.
- Songur, Yaman (2013) “Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi ”Maliye Dergisi , Sayı 164 Ocak-Haziran 2013
- Suat, O. ,Varlı A. (2010), “Türkiye’de 1950-1954 Döneminde Demokrat Partinin Tarım Politikası”, Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi, XXVIII (1): 01-22.
- Şahin, Hüseyin (2002), *Türkiye ekonomisi*, Bursa, Ezgi Kitabevi yayınları.
- Takım, A. (2010) “Türkiye’de Cari Açık ie İhracat Arasındaki İlişki: Nedensellik Analizi ” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,14 (2)
- Tarı, R. ve Kumcu, F. S. (2005), “Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983 – 2003) ” Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (9) 2005 / 1 : 156-179.
- TCMB (2002) “Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, Ankara, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayını.
- Tecer,M.,(2005), “Türkiye Ekonomisi”, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara
- Telatar, O. , Terzi H.,(2009), “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi” Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 2, s119.

- Telatar, O. M., Terzi, H. (2009). “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari işlemler Dengesi ilişkisi” Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,23(2), 119-134.
- Timur, Y. (2005) “*Cari İşlemler ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori ve Uygulama*”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, S.B.E., Kayseri
- TOBB Ekonomik Rapor (2009)
- TOBB Ekonomik Rapor (2010)
- TOBB Ekonomik Rapor (2012)
- Toda, Y. Hiro ve Taku Yamamoto (1995), “*Statistical Inference In Vector Auto regressions With Possibly Integrated Process*”, Journal of Econometrics, Vol.66, pp.225–250.
- Tokgöz, Erdinç,(2009), “*Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)*”,Ankara, İmaj Yayınevi.
- TSPAKB Sermaye Piyasası Faaliyetleri Temel Düzey Lisansı Eğitimi , “*Genel Ekonomi*”.
- Türkiye Örneği*” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 15 (2): 363-377.
- TÜSİAD, (1994), “*1995 Yılına Girerken Türk Ekonomisi*”.
- TÜSİAD, (2007), “*Avrupa Birliğine Katılım Sürecinde Türkiye’nin Komşu ve Çevre Ülkeler Politikası*”, Yayın No: TÜSİAD-T/2007-05/434.
- TÜSİAD. (2011), “*Türkiye’de Büyümenin Kısıtları: Bir Önceliklendirme Çalışması*”, İstanbul.
- Ülgen, Gülden ,(2002), “*İktisat Bilimine Giriş*”, İstanbul, Der yayınevi.
- Ünlü, S. (2006), “*IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu*”, Dışişleri Bakanlığı Yayınları , Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, Sayı: XXIII

Ünsal, E. (2007), *Makro İktisat*, Ankara, İmaj Yayıncılık.

Ünsal, E. (2007) , *İktisadi Büyüme* , Ankara, İmaj Yayıncılık.

Ünsal, E. (2005) *Uluslararası İktisat Teori ve Açık Ekonomi Makro İktisadi*, Ankara İmaj Yayıncılık.

Ünsal, E. (2011), *Makro İktisat*, 9. Genişletilmiş Baskı, Ankara, İmaj Yayıncılık.

www.kalkinma.gov.tr

www.tcmb.gov.tr

www.yildiz.edu.tr

Yalçınkaya, Ö. , Temelli F.(2004) “ *Ekonomik Büyüme ile Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: BRICS ve MINT (1992-2013)* ” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.19, S.4, s.201-224.

Yanar, R. , Kerimoğlu., G., (2011) “*Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi*” Ekonomi Bilimleri Dergisi Cilt 3, No 2, 2011 ISSN: 1309-8020 (Online).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı s.5.

Yeldan, E. (2006) *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme* ,İletişim Yayınları, İstanbul.

Yeldan, Erinç.(2005)“*Türkiye Ekonomisi ’nde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri*”,

Yıldırım, S., (2006) “*Türkiye’de 24 Ocak 1980 Öncesi ve Sonrası Sanayileşme ve Ekonomik Büyümeye Etkileri*” Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı: 7(1)

Yılmaz, N.,(2009) “*Cari Açığın Finansmanında Türkiye Uygulamasının Değerlendirilmesi*” Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, Ö. ,(2011) Akıncı M. , “*İktisadi Büyüme ile Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki:Türkiye Örneği*” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
15 (2) 363-367

Yücel, İ.H. (2003). *Bilim Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplumunu*, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bilim/yucelih/biltek04.pdf> ,(erişim.16.02.15)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Kevser Kandemir
Doğum Yeri ve Tarihi : Acıpayam 30.07.1986

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İletişim

e-posta Adresi : kevser-kandemir@hotmail.com

Tarih :